

לוניניץ קוז'נהורודוק

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מתוך: יזכור; קהילות לוניניץ \ קוז'נהורודוק

ארגון יוצאי לוניניץ וקוז'נהורודוק בישראל

2016

הפרקים המתורגמים בספר זה נכתבו בידיש ונדפסו בתוך:
זכור; קהילות לוניניץ \ קוז'נהורודוק
תל אביב: ארגון יוצאי לוניניץ וקוז'נהורודוק בישראל, תשי"ב

פורמט דיגיטלי

תרגום ועריכה: אסתר וינשלבונים

יזכור

קהילות

לונינגץ / קוז'נהורודוק

בעריכת

יוסף זאבי, נחום חניץ, אשר פלוטניק וחיים רובינראט

תל-אביב, תשי"ב / עשור לשואה

לזכרם

הקדמה

בשנת תשי"ב 1952, עשר שנים לאחר חורבן קהילותינו בשואה, יצא לאור ספר "זכור קהילות לוניניץ \ קוז'נהורודוק". הספר סוקר את ההיסטוריה של העיירות והיהודים שחיו בהן, מוסדותיהן החברתיים-ציבוריים, חינוך ותרבות, דמויות ואישים, חורבן הקהילה וניצני התקומה של שרידי הקהילה בארץ ישראל. הספר נכתב מתוך הכרה בחשיבות ערך הזיכרון ובמטרה לעשות את המיטב על מנת לזכור ולהעביר את הזיכרון לדורות הבאים.

כשליש מן הספר נכתב בידיש, שפה שהייתה כמעט רשמית אצל יהודי מזרח אירופה, ושימשה את היהודיים בעיירות בחיי היום-יום.

בקרוב נציין 75 שנים לרצח יהודי לוניניץ וקוז'נהורודוק ו-65 שנים להוצאת ספר הזיכרון. מספרם של בני הדור שנוולדו בעיירות ושנתרו לפלטה אחר השואה – פוחת. זו דרכו של עולם – דור הולך ודור בא. למרבה הצער, רוב בני דורות ההמשך שהתערו במולדתם, אינם מסוגלים להבין את מה שנכתב בידיש.

תודה לאסתר וינשלבובים, שהתנדבה לתרגם לעברית את פרקי "זכור קהילות לוניניץ \ קוז'נהורודוק" הכתובים בידיש. זה נפלא שבזכות התרגום לעברית, וההנגשה בקבצים דיגיטליים באינטרנט, ניתנים חיים חדשים ועדכניים לדפי היידיש משנת 1952.

לתרגום פרקי היידיש יש ערך מוסף, יש בו גם כדי לעזור לקהילות לחזק ולחדש את הקשר עם בני דורות ההמשך. ראוי שיכירו, יוקירו ויתגאו בעושר הרוחני, בחיי החברה והתרבות של הקהילות אשר מהן באו הסבים וההורים.

במסורת היהודית זיכרון העבר הוא ערך עליון, אין אנו שוכחים! אמר יגאל אלון: "עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפל".

רוני דרבסקי ronidrab@gmail.com
ארגון יוצאי לוניניץ וקוז'נהורודוק

דברי המתרגמת

לוניניץ-קוז'נהורודוק – קהילות אחיות; קוז'נהורודוק העתיקה ולוניניץ החדשה, שהייתה אבן שואבת לרבים מתושבי קוז'נהורודוק והותירה אותה מדולדלת. אך הקשרים נמשכו, קשרי משפחה וקשרים חברתיים וכלכליים, כך עד חודש אלול תש"ב.

ספר זה לזכר קהילותינו הקדושות. שהשמדו עד תום בודון ובאכוריות ע"י חיות הסרף הנאציות וגרווריהן בשנת 1941–1942 הוא גל"עד לדורנו ולדורות הבאים על חיי אבותינו ואבות אבותינו בגולה הדוויה. היה היו קהילות ישראל בלוניניץ וקוז'נהורודוק – ושמותיהן נמחו מהמפה היהודית. שתי הקהילות הן כעת נחלת העבר בלבד. כל בני ערינו בכל אתר ואתר, שידפשו ויעינו בספר זכרון זה, ימצאו ויראו בו אספקלריה נאמנה של החיים שתססו בהן במשך דור-דורותיים על כל שלל הצבעים והגוונים שבהווי יהודי.

כך כתבה מערכת "זכור; קהילות לוניניץ \ קוז'נהורודוק" בפתח דבר לספר שראה אור בשנת 1952.

עתה מוגשים בזה, בתרגום לעברית, הפרקים שנכתבו ביידיש, ותקוותי כי יוסיפו מידע ויעשירו את האספקלריה.

אני בת ליוצאי ווהלין (קוריץ, לוצק). נסיעותיי לאוקראינה הותירו בי חותם שהוליך אותי למסע מסוג אחר, מסע בספרי זכרון, עד כה ספרי זכרון של קהילות בוהלין:

קוריץ, לודמיר, מלינוב-מרוויץטרוביץ, סארניורוקיטנה, לודביפול, דומברוביצה, קרמניץ, לובומל, אוסטילה, רוז'ישץ', שומסק, קמין קושירסקי, אוליקה, וישניביץ.

ההתחלה הייתה ספר קוריץ, בתקווה למצוא בדל מידע על משפחת אבי, וההמשך – ספרי זכרון נוספים, במטרה לסייע למי שאינם דוברים יידיש, ולהחיות לעוד רגע של קריאה עולם שחבר.

זו תרומתי הצנועה לשימור זכר הנרצחים – בהם מרבית בני המשפחה של הוריי – בפגורמים ובשואה הגדולה במאה ה-20.

הקובץ הנוכחי פרץ את גבולות ווהלין, אוקראינה. בקובץ זה הצפנתי לעבר פולסיה השכנה, בלרוס. קהילות בפולסיה קיימו קשרים עם קהילות בצפון ווהלין.

*

המאמרים המתורגמים נערכו בסדר הופעתם בספר הזיכרון בציון שם פרק וואו עמודים. התצלומים בקובץ התרגום הם מתוך ספר הזיכרון ומאוסף התצלומים של קהילות לוניניץ-קוז'נהורודוק [ולהלן: אוסף] אלא אם צוין אחרת.

ראויה לציון היענותו הנלהבת של רוני דרבסקי, הרוח החיה בארגון כיום. בנפש חפצה שיתף תצלומים וסיפק מידע, גם פנה לבני קהילה ומכרים, על כל אלה נתונה לו תודתי.

הערות בקובץ מובאות בגוף התרגום.

הערות בסוגריים עגולים () הן מן המקור, של הכותבים או של המערכת. הערות בסוגריים מרובעים [] הן שלי, ובהן הבהרות וביאורים קצרצרים וגם סימני שאלה.

א' ר'

כסלו תשע"ז

לוניניץ

יעקב בוימן התהוות היישוב היהודי

באמצע המאה ה-19 הייתה לוניניץ [לונינץ] כפר קטן נידח בלב ביצות פינסק, לא הייתה בו אף לא משפחה יהודית אחת. האוכלוסייה כלה איכרים בלבד, שנהגו לנסוע אל קוץ'נהורודוק למכור את תוצרתם הכפרית ולרכוש סחורות נחוצות וכלי עבודה. רק בשנות ה-70 של המאה ה-19 – כשסמוך אל לוניניץ ניגשו לסלילת מסילת הרכבת הומל-בריסק, והחלו בבניית בית התיבות – החלו לצוץ במקום יהודים מקוץ'נהורודוק: סוחרים ובעלי מלאכה שהשתכרו לפרנסתם מעובדי הרכבת. בשל חוקי תחום המושב לא הייתה ליהודים זכות מגורים ואף לא זכות לינה. לעת ערב נאלצו לשוב אל קוץ'נהורודוק. היו אלה חיים קשים, אך מה לא יעשה יהודי למען הפרנסה.

תחנת הרכבת בלוניניץ 1915 [אוסף]

זרם גדול יותר של יהודים בלוניניץ ניכר כעבור עשר שנים, עם הנחת מסילת הרכבת ברנוביץ'-סארני ובניית גשר גדול למען הרכבת, על הנהר פריפיאט, במרחק 10 ק"מ מלוניניץ. בשל הביצות הגדולות נמשכה העבודה שנים אחדות, והועסקו בה אלפי פועלים שהובאו מתוככי רוסיה. הם היוו מקור הכנסה טוב מאוד. באו למקום יהודים מקוז'נהורודוק ואף מדויד-הורודוק, לחווה ואפילו מפינסק – אך המגורים בלוניניץ נאסרו עליהם.

יהודים מזקני פינסק סיפרו כי המהנדסים, שבנו את מסילת הרכבת ברנוביץ'-סארני, דרשו מיהודי פינסק סכום כסף גדול על מנת להעביר אותה דרך פינסק ולא דרך לוניניץ – וכך תהיה פינסק לצומת. אך יהודי פינסק אמרו כי אם יש תכנית לסלול מסילת רכבת דרך פינסק, יקרה הדבר בלא תשלומי כסף. הם לא האמינו כי לוניניץ תהפוך לצומת ולא פינסק. אך קרה אכן כפי שאמרו המהנדסים. מאז ואילך החלה התיישבות יהודים בלוניניץ בניגוד לאיסור. הם סבלו צרות רבות מן הממשל של הצאר ונאלצו לשחד – בעת ההיא עדיין לא היה ברשות לוניניץ בית מדרש ולא בית עלמין; נאלצו להוביל את המתים

הכנסייה הפארבוסלאבית בלוניניץ.

אל קוז'נהורודוק ולקבור אותם שם – הדבר קרה בכל מקום בו נבנו תחנות רכבת גדולות ליד כפרים בהם לא הורשו היהודים לגור ב-1882. ממשלת הצאר, משלא יכלה להתמודד עם התיישבות יהודים בתחנות כאלה, פרסמה חוק אשר לפיו 109 כפרים בתחום המושב, בהם גם לוניניץ, הוכרו בתור פוסאד – פרורים, אזורי מסחר – ובהם הותרה התיישבות יהודים. הגבול עבר סמוך לכנסייה הפרבוסלבית. בכפר עצמו נאסרה גם להבא ישיבת יהודים. [אוסף]

היישוב היהודי התרחב וגדל. החלו לבנות בתים, נבנו שלושה בתי מדרש ובית מרחץ להבדיל, הוקם בית עלמין. כל זה על חשבון

היישוב היהודי בקוֹז'נהורודוק, שהצטמק משנה לשנה. בעלי מלאכה ואף חנוונים העתיקו את מגוריהם והתיישבו בלוניניץ. קוֹז'נהורודוק התרוקנה והפכה שוממה. כיוון שכל הקרקע בלוניניץ הייתה שייכת לעדה הכפרית, נאלצו היהודים, ואף נוצרים שלא היו איכרים, לבנות בתיהם על קרקע חכורה לכאורה, לתקופה של עד 12 שנים, ואז לחדש שוב. זה כמובן עלה ממון רב, במיוחד כשהקרקע הייתה ציבורית, והיה צורך לתת לכל איכר בקבוק יי"ש על מנת שיסכים לחידוש החוזה. הדבר לא הרתיע את היהודים, והיישוב צמח בהתמדה. בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשכבשו הגרמנים את פינסק ב-1915, פרצה בלוניניץ אנדרלמוסיה, היהודים האמידים עזבו את לוניניץ ונסעו אל תוככי רוסיה. אך החזית נותרה על הנהר יְסֶלְדָה, מרחק 40 ק"מ מלוניניץ. האויב לא הגיע עד לוניניץ אך מטוסיו ביקרו מדי פעם בעיר והטילו פצצות. האבודות היו קטנות, לוחמת האוויר עוד הייתה בחיתוליה. באו פליטים רבים מערים שנכבשו (בידי גרמנים). נוסד ועד יהודי שדאג להם למזון, לדיור, ללבוש. אף לאחר המלחמה נאלצה לוניניץ לסבול הרבה. העיר נכבשה [לסירוגין] בידי לגיון קצינים רוסים, הצבא האדום, הצבא הפולני. לבסוף, לאחר הסכם ריגה, נותרה לוניניץ בידי פולין. החיים שבו אל מסלולם, לוניניץ הייתה לעיר מחוז.

ע' 113 – 114.

חיים רובינראוט לונינייץ, 25 השנים האחרונות

סקירה כללית

[תקציר בעברית ע' 20-22 בספר הזיכרון]

לאחר מהפכת פברואר הרוסית ב-1917, חלו בלונינייץ שינויי שלטון: תחילה הגרמנים, לאחר מכן המועצה המרכזית האוקראינית, סקורופדסקי, הבולשביקים, הפולנים, בלחוביץ', שוב הבולשביקים. לבסוף, בסוף 1920 ראשית 1921 – שוב הפולנים, ששלטו בעיר עד פרוץ מלחמת העולם השנייה בשנת 1939.

לונינייץ התפתחה מאוד תחת הממשל הפולני. הרחובות המרופשים, שהזכירו כי לונינייץ שוכנת בלב ביצות פינסק, רוצפו במדרכות מלט, ניטעו עצים. נוספו בעיר מבני ציבור גדולים: בית ספר עממי, תאטרון עממי, גימנסיה, בניין ראשות העיר, קסרקטיני צבא ועוד. נפתחו שני אולמי קולנוע, ביקרו בה בקביעות להקות תאטרון נודדות, יהודיות ופולניות, ובזמן הראשון גם רוסיות. בתצלום: חיים רובינראוט [אוסף]

לונינייץ קיבלה מראה של עיר מודרנית, עם אוכלוסייה של 10,000 תושבים: 5,000 רוסים לבנים, 2,800 יהודים, 2,200 פולנים. נבחרה הנהגה עצמית לעיר, בה היה ליהודים ייצוג של חמישה אנשי מועצה מתוך שישה-עשר חברים.

החיים החברתיים-פוליטיים

השינויים הרדיקליים בעיר, החיצוניים והפנימיים, שינו מאוד גם את החיים החברתיים-פוליטיים היהודיים. את מקום הגבאים, השתדלנים, הפרנסים הישנים – תפסו מפלגות פוליטיות וארגונים חברתיים. צמחו המפלגות הציוניות מכל הזרמים: פועלי ציון צ' ס', ציונים כלליים, רוויזיוניסטים; ארגונים חברתיים: איגוד בעלי מלאכה, איגוד סוחרים, איגוד קצבים, בנק עממי קואופרטיבי ובנק סוחרים קואופרטיבי. מרבית הנוער היהודי בעיר השתייך לתנועות נוער ציוניות: החלוץ, השומר הצעיר, פרייהייט [דרור], הנוער הציוני, בית"ר. האוכלוסייה היהודית הייתה ציונית. מפלגות אנטי-ציוניות כמו בונד ואגודת ישראל כלל לא היו קיימות בלונינייץ. למעמדות העובדים, עם הליגה למען ארץ ישראל העובדת בראש, הייתה הגמוניה ברחוב היהודי.

החיים הציוניים

הקרנות הציוניות, קרן היסוד וקרן קיימת לישראל, תפשו מקום בולט. ההתרמות למען הקרנות עברו תמיד בהצלחה מרובה. לא היה כמעט בית שלא הייתה בו הקופסה הכחולה-לבנה של קרן קיימת. בזרים של קרן קיימת, שהונהגו החל ב-1933, היו ביטוי לקשר לארץ ישראל. נטלה בהם חלק מרבית האוכלוסייה היהודית בעיר ובסביבתה.

עסקני ה"בור" למען הקרן הקיימת לישראל (1933)

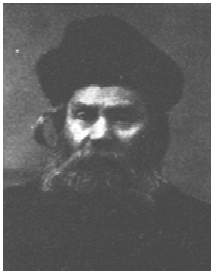
למרות ההגבלות היה חלקה של לוניניץ בעלייה נכבד. מדי שנה בשנה עלו לארץ ישראל, על פי דרישות [שנשלחו מן הארץ בידי בני משפחה?], משפחות שלמות ויחידים רבים, כבעלי מקצוע וכחלוצים שעברו את ההכשרה. עשרות בחורים ובחורות מלוניניץ שהו בהכשרה, פזורים ברחבי פולין. תקופה ממושכת היה אף בלוניניץ קיבוץ הכשרה בשם "שחריה" ובו 25 חברים. באניית המעפילים הראשונה "יָלוּס", [יולי] 1934, היו גם חברים מלוניניץ.

דמויות ציוניות מובילות ביקרו בלוניניץ והופיעו בפגישות פומביות ובאספות, ביניהם: ברל לוקר, ברוך צוקרמן, יוסף ברץ, ד"ר יצחק שיפר ואחרים. חיים-נחמן ביאליק ביקר בבית הספר העברי "תרבות" כשחלף בלוניניץ, גם זאב ז'בוטינסקי התארח אצל הרוויזיוניסטים ובית"ר.

חיי הדת

היהודים הדתיים בעיר התקבצו בארבעה בתי מדרש: סטולין הישן, הורודוק, זמדישה [של שכונת החולות] ובית הכנסת האשכנזי. הם אספו כסף למען הישיבה המקומית "בית ישראל", תלמוד התורה, מעות חיטים לפסח, הכנסת אורחים, ומדי פעם סייעו גם למשולחים של ועד הישיבות ומוסדות דת אחרים, שנהגו לבקר בלוגנייץ. חלק הארי בקרב האוכלוסייה הדתית היו חסידים, בעיקר חסידי סטולין-קרלין, חלק קטן מהם היו חסידי ברזנה, הורודוק. ביקוריהם השנתיים של האדמו"רים, שהיו באים לעשות שבת בעיר, הפיחו רוח חיים בקרב החסידים. התקבצו חסידים רבים מן הערים והעיירות הסמוכות: פינסק, סארני, דומברוביץ, ברזניץ, ויסוצק, סטולין, פלוטניצה, דויד-הורודוק, לחווה, פוהוסט. בחוגי החסידים היה שבוע הביקור של הרבי – שבוע של התעוררות והתעלות. בילו יחד, עני ועשיר, בסעודה סביב טיש אחד עם מעט משקה ועם ריקוד נלהב עם הרבי, שאמר תוך כך דבר תורה. במשך שנה שלמה היה לחסידים מה לספר ולפרש באופנים שונים, ולא החמיצו הזדמנות להצביע תוך כך על מופת של הצדיק. לאחר פטירת הרבי הזקן מסטולין, הרבי ר' ישראל זצ"ל, המכונה הינוקא, התפצלה שושלת סטולין: חסידי קרלין עם ר' אלימלך בקרלין, חסידי סטולין עם הרבי ר' משהלה בסטולין. בני שושלת סטולין – המאוחדת תחילה, ובשנים האחרונות המפולגת – ניהלו חצרות משלהם, שמשכו אליהן חסידים רבים – במיוחד בראש השנה, שבת חנוכה, שבועות – לא נעדרו מהן חסידים מלוגנייץ.

ראוי להדגיש את תפקידו של הרב הראשון והאחרון של העיר, הרב ר' יהודה זוליאור, שהיה סובלני כלפי כל חלקי האוכלוסייה היהודית, וגילה יחס חיובי לפעילות הציונית בעיר. הוא היה תורם קבוע לקרן היסוד ולקרן קיימת. הוא לא התערב בחילוקי הדעות הפנימיים בין שני פלגי החסידים קרלין-סטולין. היהודים הדתיים לא הפריעו לפעילות הציונית. בתצלום: ר' יהודה זוליאור

חינוך וחיי תרבות

חל שינוי עצום בתחום חינוך הדור הצעיר ובחיי התרבות. ההורים היהודים חדלו לשלוח את ילדיהם ל"חדרים". את מקום ה"חדר" תפסו בית

הספר העברי "תרבות", ובו למעלה מ-200 ילדים; "שול קולט" [איגוד בתי הספר והתרבות] ששפת ההוראה בו יידיש, ובו 70 ילדים, האחרון היה קיים שלוש שנים בלבד. בבית הספר הפולני העממי, אשר מנה 2,000 ילדים, למדו 120 תלמידים יהודים. בתלמוד תורה ואצל מלמדים פרטיים למדו 50 ילדים. בשנים האחרונות נוסדה בעיר, בידי הרבי מקרלין, ישיבה בשם "בית ישראל", למדו בה 60 בחורים, רובם באו מערים ומעיירות בסביבה: פינסק, סטולין, סארני, דויד-הורודוק, דומברוביץ. נתהווה אצל היהודים דחף עז ללימודים תיכוניים וגבוהים. מספר רב של בני נוער יהודים למדו בגימנסיה הממשלתית הפולנית, בבתי ספר תיכוניים עבריים ופולנים בפינסק, ברנוביץ'. גדל מאוד מספר היהודים בבתי ספר גבוהים בערים ורשה, וילנה, למברג. בשל הגבלות על יהודים בבתי ספר גבוהים בפולין, שלחו בעלי האמצעים את ילדיהם ללמוד בחוץ לארץ. הדחף ללימודים תיכוניים וגבוהים היה עז, לא רק אצל בעלי האמצעים אלא אף בקרב מעמד הביניים ומעמד הפועלים, שחסכו מעצמם הרבה כדי לאפשר לילדיהם ללמוד. בשנים האחרונות כבר היו בלונייץ היהודית רופאים ועורכי דין מקרב הנוער שלה.

בתחום התרבות התקבץ הנוער הציוני העובד סביב החברה לתרבות "תל חי" עם ספרייה ואולם קריאה משלה, שהכילו 2,500 ספרים ביידיש, בעברית ובפולנית וכמעט כל כתבי העת, הז'ורנלים והעיתונים שראו אור בפולין.

חיי הכלכלה

החנווני היהודי, בעל המלאכה, הסוחר הזעיר, הפועל בלונייץ – שאבו את פרנסתם בעיקר מאיכרי המקום, עובדי הרכבת, פקיד הממשל. היחסים בין האוכלוסייה היהודית והאוכלוסייה המקומית הנוצרית היו תמיד טובים. לאיכרים המקומיים שימש היהודי לקוח קבוע של תוצרתם ומוצריהם החקלאיים: תפוחי אדמה, שחת, עץ וכדומה. האיכר הפנה את פדיון תוצרתו ושכר עבודתו, במיוחד ביערות, אל החנווני ובעל המלאכה היהודי, לרכישת הנחוץ לו לביתו ולצורכי משקו. בתקופה הראשונה של הממשל הפולני היו היחסים בין האוכלוסייה היהודית ובין הפקידים הפולנים, שבאו למקום ויושבו בידי הממשל, משיביעי רצון. הפקיד והפועל הפולני היו לקוחות קבועים אצל החנווני ובעל המלאכה היהודים, שאצלם נהנו מאשראי ללא

הגבלה. עם ההכרזה על מדיניות אוֹשֶׁם בפולין [owszem מדיניות של חרם כלכלי, אפליה אנטישמית, גירוש היהודים מעמדותיהם הכלכליות], החלו פעולות חרם כללי כנגד החנווני ובעל המלאכה היהודי. החנווני היהודי, בעל המלאכה, הסוחר הזעיר והפועל ניהלו מאבק עיקש כנגד מדיניות החיסול הכלכלי מצד הגופים הממלכתיים הפולניים ומוסדותיהם הכלכליים. בשנים האחרונות תפס החרם על המסחר והמלאכה היהודיים תאוצה רבה, אורגנו תהלוכות תעמולה עם סיסמאות חרם.

נפתחו בתי עסק נוצרים רבים, פרטיים וקואופרטיביים. צצו גם סדנאות נוצריות רבות של חייטים, סנדלרים ועוד. הייצור התעשייתי של בגדים ונעליים העיק אף הוא על בעל המלאכה היהודי. החייטים והסנדלרים היהודים לא היו מסוגלים לעמוד בתחרות של הייצור התעשייתי. היהודי ניהל מאבק קשה על קיומו. בתי עסק אחדים וסדנאות נאלצו לנעול שעריהן משלא יכלו לעמוד בחרם ובתחרות. הקלה מסוימת באה מצד הבנק העממי הקואופרטיבי היהודי, שסייע במתן אשראי כספי לחנווני, לבעל המלאכה, לסוחר הזעיר, לפועל היהודי.

נוער

הנוער היהודי המתבגר בעיר היה שרוי במצב קשה. בשל מדיניות האפליה היו המשרות והעסקים הממשלתיים והעירוניים חסומים לגמרי בפני הנוער והעובד היהודי. מיזמים תעשייתיים לא היו בעיר, וכך לא היו לנוער המתבגר תקווה וסיכוי להסתדר במקום בעתיד. בלוניניץ, כמו בכל עיר ועיירה בפולין, היו חלקים גדולים מקרב הנוער היהודי מחוסרי עבודה ותעסוקה. חלק מן הנוער היהודי בפולין, נוער מודר ומובטל, הלך כתוצאה מן הייאוש בדרך השלילה ומילא את שורות המפלגה הקומוניסטית הלא-לגלית. הנוער היהודי בלוניניץ בחר בדרך של "החלוק", הכשרה, עלייה, היה ציוני ברובו, שאף לקשור את גורלו בגורלה של ארץ ישראל.

ראשית הסוף

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939, כאשר על העיר איימה סכנת כיבוש בידי הצבא האכזרי של היטלר, נתקבלה כניסת

הצבא האדום בידידות רבה מצד האוכלוסייה היהודית. אך עם התבססות השלטון הסובייטי בעיר, שותקו החיים הלאומיים, החברתיים והתרבותיים אצל היהודים. המפלגות היהודיות חוסלו, ארגונים חברתיים פורקו, הקהילה היהודית נסגרה, נכסי הבנק העממי ובנק הסוחרים – הוחרמו, בית הספר העברי "תרבות" הפך לבית ספר ביידש, ללא תוכן יהודי-לאומי. 2,500 הספרים שבספריית "תל חי" נמסרו, לאחר סילוק ספרים לא-רצויים, בעלי תוכן לאומי-חברתי, לספרייה העירונית הכללית בעיר. במקום עיתונות יהודית עשירה: "היינט", מאמענט", "דאס ווארט", היה מגיע העיתון "אקטאבער" ובו ידיעות סובייטיות כלליות, היידישקייט שבו התבטאה באותיות עבריות ובכתיב המוסקבאי הסובייטי, אך ללא כל תוכן יהודי. האוכלוסייה היהודית בעיר הייתה טרודה בדאגה אחת ויחידה: חיים וקיום בהתאם לתנאי המציאות החדשה שנוצרה.

הסוף

שלטון הסובייטים נמשך עד סוף יוני 1941, עת נכבשה העיר בידי צבאות היטלר. מיד ניגשו הכנופיות של היטלר לחיסול היישוב היהודי והרגו בשתי רציחות המוניות את כל האוכלוסייה היהודית. בשחיטה הראשונה בחודש מנחם-אב 1941 המיתו כמעט את כל הגברים בני ארבע-עשרה ומעלה. הנותרים בחיים, הנשים, הילדים וחלק מן הגברים – גורשו לגטו. בשחיטה השנייה, אלול 1942, נהרגו בעת חיסול הגטו שאר היהודים, והרכוש היהודי נבזז בידי הנוצרים.

כך נמחתה מן העולם לוניניץ היהודית התוססת והחיה, ו-3,000 תושביה טמונים בשני קברי אחים בפאתי העיר, על הדרך פינסק-ברנוביץ'.

ע' 116 – 120.

חיים רובינראוט התנועה הציונית-סוציאליסטית

תנועה ציונית-סוציאליסטית מאורגנת צמחה בלוניניץ בשנת 1921. עד אז היו רק יחידים וקבוצות קטנות. כבר ב-1905 ניתן למצוא בלוניניץ חברי פועלי ציון וציונים סוציאליסטים ספורים, אלא שהם לא הפגינו פעילות פוליטית-חברתית. בשנת 1917, לאחר מהפכת פברואר הרוסית, התארגנה בידי חברים מקומיים קבוצה של הסיעה העממית צעירי ציון, שעמדה בקשר עם הדרגים המרכזיים של צעירי ציון ברוסיה, ולאחר מכן באוקראינה. הקבוצה החלה לגלות פעילות מסוימת, אך בשל שינויי שלטון תכופים נקטעו הקשרים עם המרכז והפעילות של צעירי ציון נפסקה.

בשנת 1921, בתקופת השלטון הפולני, צמחה מפלגת צעירי ציון צ' ס' שיצרה קשר עם מרכז צעירי ציון התאגדות מזרח בוורשה, נוסדה גם קבוצת נוער ציוני-סוציאליסטי חזקה, אחד מראשי המארגנים היה אברהמלה קוציקוביץ' שנפטר בדמי ימיו. צעירי ציון והנוער הציוני-סוציאליסטי הפיצו את ביטאון המפלגה "באפרייאונג" [שחרור], ארגנו את הספרייה על שם י' ח' ברנר, פתחו קורסי ערב, ארגנו את קבוצת החלוצים הראשונה עם מוקד הכשרה במקום, הפיצו את השקל, היו פעילים בעבודה למען קרן קיימת לישראל, ביצעו בהצלחה רבה את המגבית לטובת כלי עבודה למען ארץ ישראל על שם "קרן העבודה", ניהלו פעילות תרבותית-חינוכית מסיבית באמצעות אספות, ערבי ויכוח, משפטים ספרותיים ועוד. בעת הבחירות לסיים הפולני, בשנת 1922, זכתה הרשימה המאוחדת של פועלי ציון וצעירי ציון בלוניניץ בשבעים קולות בערך, קולות אחדים יותר ממה שקיבלה רשימה זו בוורשה, מקום מושבם של שלושה ועדים מרכזיים: פועלי ציון ימין, צעירי ציון צ' ס', דרור. הציונים הסוציאליסטים בלוניניץ זכו לביקורים תכופים מטעם הוועד האזורי בפניסק, של הרשל פינסקי שמת בדמי ימיו ושל ארקה וינר (לימים חבר גבת). בעת האיחוד הראשון של קבוצה מצעירי ציון צ' ס' עם פועלי ציון ימין הצטרפו המפלגה הציונית-סוציאליסטית והנוער בלוניניץ, ומרבית התנועה בפולסיה, אל האיחוד והקימו בעיר מפלגה מאוחדת: פועלי ציון ונוער י' ס' א' י' [יידשער סאציאליסטישער ארבעטער יוגנט = נוער עובד יהודי סוציאליסטי].

ב-1923 החלה העלייה לארץ ישראל מקרב נוער 'ס' א' י'. קבוצה מהם, על שם קדושי פינסק, היו בין מייסדי קבוצת גבת: מיכאל ציפרשטיין, יעקב וילק ואחרים. רובם עבדו בבניין בקבוצת "אחוה" של לוניניץ בתל אביב. עד 1925 עלו מרבית הפעילים, והפעילות בעיר נחלשה. באותה שנה, 1925, חל בפולין איחוד בין פועלי ציון וצעירי ציון צ' ס' ונוצרה מפלגת הפועלים היהודית הסוציאליסטית פועלי ציון (מאוחדת עם צ' ס') והיה איחוד בין נוער 'ס' א' י' ונוער צ' ס' ונוצרה התאגדות הנוער הסוציאליסטי העובד, פרייהייט [דרור].

פועלי ציון צ' ס'

בסוף שנת 1926 ראשית 1927 חודשה בלוניניץ, ביזמה של קבוצת חברים, הפעילות של מפלגת פועלי ציון צ' ס', שניהלה פעילות סדירה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה ב-1939. בתקופה זו פיתחה מפלגת פועלי ציון צ' ס' פעילות רחבה וענפה בתחום הפוליטי-תרבותי ולמען קרנות לאומיות. לא חלף זמן רב והמפלגה הייתה חזקה ומשפיעה ברחוב היהודי. בעת הבחירות הראשונות למועצת העיר, ב-1928, זכתה מפלגת פועלי ציון במספר הקולות הגדול ביותר מכל הרשימות היהודיות, גם בקהילה היו 3 מ-8 הפרנסים חברי פועלי ציון.

פועלי ציון (צ. ס.) אין לוניניץ (1933)

ביזמת מפלגת פועלי ציון צ' ס' נוסדה החברה והספרייה "תל חי", שניהלה פעילות תרבותית אינטנסיבית; בית הספר העממי "שול קולט"

על שם דוד פינסקי, נוסד ונוהל אף הוא בידיהם. לצדם היה נוער פרייהייט שריכז סביבו את הנוער העובד בעיר. במגביות למען קרן קיימת לישראל בעיר תפסה המפלגה במשך שנים מקום ראשון. הליגה למען ארץ ישראל העובדת, ובה 400 חברים, נוהלה בידי פועלי ציון.

לפועלי ציון צ' ס' היה בית מפלגה גדול, אשר בו נפגשו והתקבצו מדי יום ביומו בני מעמד הפועלים בעיר. יזמות פומביות של המפלגה כמו: מפגשים וערבי קריאה, עברו בהצלחה מרובה. עיתוני המפלגה: "באפרייאונג – ארבעטער שטימע", "יוגנט פרייהייט" היו נפוצים מאוד, ליומון "דאס ווארט" היו קוראים רבים בלוניניץ. קיבוץ החלוצים "שחריה", שהיה קיים בלוניניץ שנים אחדות, נוסד בידי חברי פועלי ציון. חלקם בעלייה לארץ ישראל היה ניכר, ומדי שנה עלו חברים רבים מפועלי ציון לארץ ישראל.

פלונת קבוץ - שחריה" (1934)

המזכיר, אשר סנדרוק, עשה רבות למען המפלגה; מנחם לשצ'ינסקי, שלמהקה ודינה מוזיקנט, יעקב וחייקה ביקמן, אורי רטקופ, זאב טוקר ואחרים היו החברים הפעילים ביותר – כולם נרצחו בידי הנאצים.

בזרים למען ארץ ישראל בלוניניץ

אחד המיזמים הציוניים היפים ביותר בלוניניץ היו בזרים של קרן קיימת לישראל, בזר ראשון נערך בימי פורים 1933. וכך שנה בשנה עד 1939, קיימו בזרים בימי פורים. במרוצת הזמן אורגנו שבעה בזרים.

עסקני ה"בור" למען הקרן הקיימת לישראל (1933)

כבר בימי החנוכה התכנסה ועדת קרן קיימת עם נציגי המפלגות, הנוער וחוג הנשים, וניגשו להכנות הראשונות. נערכו ביקורים בכל הבתים, הנשים היהודיות הכינו במשך חודשים ארוכים את מלאכות היד שלהן. בעלי מלאכה הכינו את מוצגיהם. הנוער, באמצעות ארגוניו, הכין עבודות קולקטיביות ואינדיבידואליות. ילדי בית הספר התכוננו בחריצות עם ציוריהם, פסליהם ומלאכות אחרות. חנוונים וסוחרים יהודים דרשו מן הספקים ומבעלי המפעלים בפולין לשלוח להם בחינם ממוצריהם. כך השתתפו כל חלקי האוכלוסייה היהודית בקדחתנות בהכנות לבזר.

פתיחת בזר הייתה למפגן אהדה ציוני עצום של האוכלוסייה היהודית כולה. באו מבקרים יהודים רבים מעיירות הסביבה: קו'זנהורודוק, לחווה, מיק'שביץ', מלקוביץ', וגם מן הכפרים בוסטין, לונין ואחרים. אל אולם התאטרון העממי, שבו הוכנו בזרים, נהרו זקן ונער מכל חלקי העיר.

באולם, המקושט בסיסמאות ובתמונות ארץ ישראל, הוצבו דוכנים ובהם מלאכות יד של נשים, בעלי מלאכה ונוער, לפי הארגונים: וי'צ"ו, החלוק, השומר הצעיר, העובד, בית הספר "תרבות" ואחרים.

במהלך שלושת ימי הבזר הוקדש יום מיוחד לילדים. הם בילו באווירה ארץ-ישראלית בשירה, בריקודים ובהצגות.

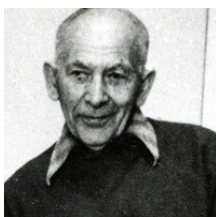

בזר קק"ל 1933, תל' "תרבות" [אוסף]

לקראת הבזר החמישי, 1937, ראה אור במיוחד כתב עת של קרן קיימת בשם "אונְּעֶר אוּפּגאַבֶּע" [משימתנו], ראשון ויחיד שהודפס ביידיש ובעברית בלונדונייך. בזרים, פרט להיותם מקור הכנסה חומרי לקרן קיימת לישראל, היו גם מפגן ציוני מרשים שהחדיר אווירת ארץ ישראל לעיר. כל בית יהודי חי אווירה זו במשך זמן רב.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 121 – 125.

יוסף בן שאול [זאבי] תנועת הפועלים היהודית בשנים הראשונות של המאה ה-20

בתצלום: יוסף זאבי [אוסף]

בלונינייץ הושפעה התנועה המהפכנית מן המפלגות הסוציאליסטיות ס' ר', ס' ד'. הציבור שלהם נמצא בקרב עובדי הרכבת והטלגרף, במיוחד בקרב עובדי המחסנים. רבים מן העובדים היהודים הצטרפו לשורות הסוציאל דמוקרטים והסוציאל רבולוציונרים; היו גם אנרכיסטים, אך את מקום הכבוד בקרב הפועלים היהודים בלונינייץ תפס בונד. מנהיגי המפלגה, מתוך רצון לזכות בהשפעה גדולה ברחוב היהודי, התנתקו מן המפלגה הסוציאל דמוקרטית הרוסית הכללית והכריזו על בונד – ברית הפועלים היהודים. הם נקטו עמדה של דרישת אוטונומיה תרבותית גם כן. בכך החל הבונד למשוך אליו את העובד היהודי מן העיירה הקטנה. בונד בלונינייץ התחיל לארגן את העובדים – סנדלרים וחייטים על פי רוב – משהחל לדאוג להקלת תנאי העבודה: העלאת שכר, קיצור שעות העבודה. החלה פעילות הסברה תרבותית, גם הפיצו עלונים בקרב העובדים. תחילה התייחסו המעסיקים שלנו בלונינייץ בלגלוג אל "האחים והאחיות", אך לימים, כשהחלו להשבית פועלים מעבודתם והראו אקדח ביד, החלו להתייחס אליהם בדרך ארץ. כעבור זמן-מה כבר עבדו שמונה עד עשר שעות ביום. בראש המהפכנים היהודים היו: יעקב גלויברמן השען, אסתר הופשטיין, לייבל בן הרב [זוליאור], אייזיק [אייזל] שרשבסקי, סנדר פֶּצ'ניק ואחרים.

1905

גם בלונינייץ יצאו במפגני אהדה לכבוד החוקה החדשה של ניקולאי, שגוועה באיבה. החלו רדיפות ומאסרים. כך הוגלו לסיביר אברהם-יוסף כהן, בן הכורך דוד; אברהמל שוורץ. המשטרה רדפה, המהפכנים לא נשארו חייבים והגיבו בטרור. נהרג סמל המשטרה קובלסקי. יהודי לונינייץ היו אחוזי חרדה וחששו מפוגרום.

התארגנה הגנה עצמית, יהודים ונוצרים במעורב. באו מדריכים מפינסק וגם קיבלנו נשק: אקדחים, פרגולים, פצצות, פגיונות. מעניינת האפיזודה הבאה: אבי מצא בבוידם תיבה [פירוט, ע' 34 בס' הזיכרון]

שאחי יענקל הסתיר. אבי הבין כי זה חפץ לא כשר. כדי להיפטר ממנו, רצה להשליכו אל התנור ולשרוף. למרבה המזל הבחינה בזה גיסתי הצעירה [חנה] שידעה כבר במה מדובר, ומנעה את האסון.

נעשה ניסיון לבצע פוגרום בחנות של משה קרלין. גוי שיכור החל לצעוק: "ז'יד רימה אותי!" מיד התקבצו איכרים וחוליגנים. אך ההגנה העצמית הזדרזה לבוא עם פרגולים והפיצה את הגויים כל עבר.

באו אל לוניניץ קוזקים בעלי חניות ארוכות, משום שהחיילים בקסרקטינים סירבו להיות כבאי האש של המהפכה. פרט לבונד היה גם בונד הצעיר שעיקר משימתו: לעמוד על המשמר, להיות שליחים ועוד. לאחר כישלון מהפכת 1905 ולאחר המאסרים ההמוניים, החלה הגירה גדולה לאמריקה. מרוב אימה אילצו הורים את ילדיהם לעזוב את רוסיה. כך שלח אבי, את אחי יענקל לאמריקה, על כורחו. הוא הלך אל הסוכן לייב-וולף פֶּצְ'ניק, נתן כסף בידו ואמר לו כי הוא חייב להעביר את אחי יענקל לאמריקה. בלוניניץ שוב השתרר שקט, רע ומר. רבים מן המהפכנים הקודמים הפכו לצעירים שקטים ואדוקים. כך נמשכו החיים "השקטים" והעכורים עד 1917.

בפברואר 1917 פרצה המהפכה. בעת ההיא הייתה לוניניץ אתר צבאי, וכוחות מהפכניים גדולים התרכזו במועצה המקומית האזורית, בהם גם יהודים רופאים. בלוניניץ תססו ורחשו חיים מפלגתיים. בונד קם לתחייה. ברחוב היהודי שלטו פועלי ציון ובונד. בראש בונד עמדו: אייזל שרשבסקי, החרט; קֶרְמָן, מנהלן של שלמה הופשטיין; ברוך גינזבורג ("השד"). לכל מפלגה היה מועדון, כמעט מדי שבוע בא נואם ידוע והיה "שמח" ברחוב היהודי. נוסדה מועצת עובדים של חיילים, לבונד היה שם נציג משלו. "דָּער וִוְעֶקֶער" [המעורר], עיתון הבונד, היה נפוץ מאוד בלוניניץ. המאבק המפלגתי בין בונד וצעירי ציון היה עיקש. בונד השתדל בכל הזדמנות להשחיר את פני הציונים בעיני הגויים. באירועים פומביים התנגדו לשיתופם של צעירי ציון בטקס הכללי של אחד במאי עם דגל כחול-לבן. למרות זאת צעד בין דגלי פולין, אוקראינה, רוסיה הלבנה, גם דגל כחול-לבן עם מגן דוד. קונפליקט אחר פרץ כאשר בבית כבאי האש התקיימה הפגישה החופשית הראשונה של האוכלוסייה היהודית. אנשי צבא רוסים באו לברך בשלום את הקהילה היהודית ובירכו אותנו על שחרורנו. נציג בונד, קֶרְמָן, ביטא את מורת רוחו בהכפשת הציונות. אז עלה לבמה

חייל יהודי מאומסק, קרווצ'וק, ודיבר כפטריוט וסוציאליסט יהודי גאה, והקהל הרב הריע לו.

חלה התפתחות של חיים חברתיים-תרבותיים. מיד החלה סדרה של בחירות. אך השמחה הייתה קצרה. הבולשביזם מחה את הבונד יחד עם הציונים והחלו ימים קשים ומרים ליישוב היהודי עד לכיבוש הפולני. בתקופת הממשל הפולני לא היה בונד קיים עוד, עסקניו הפעילים נסעו לרוסיה, וברחוב היהודי הפועלי בלונגיניץ קמו חברי פועלי ציון (ימין) שניהלו פעילות פורה והקימו מוסדות חשובים. למרבה האסון נותרו מלוחמינו חולמינו בודדים בלבד. רובם נרצחו בידי עמלקים שטניים.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 125 – 127.

לייב זוליאָר על התנועה המהפכנית

כבר בשנת 1902 היו בלוניניץ שלוש מפלגות סוציאליסטיות: ס' ר' (סוציאל-רבולוציונרים), ר' ס' ד' פ' איסקרא [המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הרוסית], בונד. בראש ס' ר' עמדו ד"ר אונישצ'נקו, ד"ר יוּליוּו, המהנדס טרנובסקי מן הרכבת, מנהל הדואר חרומוב, מאנדא, המורה קפלן ויעקב גלויברמן מפינסק. מנהיגי בונד היו: כותב שורות אלה, אייזל שרשבסקי, החרט; סנדר פצ'ניק, שאצלו התקיימו ישיבותינו. תוך שנה לפעילותנו כבר מנינו מספר חברים ניכר. פעילים וחרוצים היו הבחורים של דומניץ [דומניץ], ליונה בוסל, אסתר הופשטיין, רחל של צדוק ליכטנשטיין ורבים אחרים; במיוחד עזר לנו יעקב של שוול [שאוול] וילק מ[רחוב] ברודילובקה. אספותינו נערכו בסודי סודות, בקיץ, ביער. היינו מפיצים עלונים וכרוזים, וגם נשאנו הרצאות בפני הפועלים. ארגנו את הפועלים ובמשך זמן מסוים הנהגנו יום עבודה בן שמונה שעות. תכופות גם הכרזנו על שביתה כשדרישות העובדים לא מולאו.

כישלוננו

באחד הימים בא אלינו פלוני ארונוביץ' מפינסק עם סיסמה כוזבת, הציג עצמו כנואם והורה להתכנס ביער. הוא מאוד מצא חן בעינינו וגם הבטיח לשלוח ספרות. לאחר נסיעתו נאסרו 28 חברים, אני בכללם. כיוון שלא מצאו אצלנו דבר, שחררו אותנו אחד-אחד. לפרובוקטור ארונוביץ' היה סוף מר. המפלגה בפינסק מצאה אותו מיד, הרגו אותו ביער לינישץ'. אך סמל המשטרה קובלסקי גרם לנו צרות צרורות. מדי לילה נהג ללכת עם רשימה ביד ולאסור. באחד הלילות אסר 56 אנשים ממפלגות שונות. בין האסורים היה גם בנו של הדוכס דרוצקי-לובצקי. חמישה חודשים שהינו בכלא פינסק. המפלגה הסוציאל-רבולוציונרית אספה כסף כדי להתכונן למשפט בבית הדין של וילנה ולשחד את הסרן. חלק מאתנו שוחרר, חלק הוגלה לסיביר, וחלק שחררנו לאחר מכן מן הכלא. כל המפלגות החליטו לחסל את קובלסקי. תחילה שלחו לו מכתב אזהרה שיחדל להציק, ולא, יהרגו אותו. קובלסקי לעג לכך והחל להסתובב בלוויית שני שוטרים, ממש לא אז בלעדיהם. משראינו זאת הטלנו גורל, מי יבצע את גזר דין המוות כנגד קובלסקי. הגורל נפל על חרומוב, מנהל הדואר; פלוני רומגילו ועוד אחד. אני הסכמתי ללא גורל. צירפתי אליי את יעקב של שוול מ[רחוב] ברודילובקה, בחור

אמיץ. קבענו סיסמה והתחלנו לעבד תכנית. שלושה ימים עקבנו אחרי קובלסקי, מתי ואיך הוא הולך הביתה. כשהיו בידינו כל הפרטים במדויק, התרכזנו ליד בית הקברות הנוצרי ברחוב סדובה [הגן, רחוב פילסודסקי], וכשעמדו קובלסקי ושני השוטרים שלו לפנות בסמטה של ד"ר גורביץ' (הסתתרנו סמוך לגדר), פתחנו באש, הם לא הספיקו לאחוז בנשקם. קובלסקי ואחד השוטרים נפלו מיד, שוטר נוסף חי עד השעה אחת-עשרה בבוקר. בו ביום באו מפינסק שוטרים וחוקר, אך לא היו הוכחות. הבנו כי בסופו של דבר יחדל הסוד להיות סוד, שהרי גוי נשאר גוי. כשהיה חרומוב משתכר נהג להתפאר כי הוא יודע מי הרג את קובלסקי. הוחלט שכולנו ניעלם, חלק עם תעודות מזויפות וחלק במסווה. וכך הייתי אני לבוירסקי ונסעתי לאמריקה, שם ביליתי ארבע שנים, לאחר מכן חזרתי אל לוניניץ.

הגנה עצמית

בלוניניץ התארגנה הגנה עצמית מקרב כל המפלגות, במיוחד מעובדי המחסנים. גם מן הבונד היו בחורים ובחורות שידעו לירות באקדחים ולהשליך רימונים. כ-90 נוצרים היו חמושים היטב. אספנו כסף, בעלי הבתים אצלו בלוניניץ אמנם לא נתנו בחשק רב, אך בכל זאת נתנו.

החזקנו את הנשק שלנו במקומות שונים: באורווה של לייזר-אהרן דיאטלוביצקי, במרתף של הרשל דומניץ, אצל אהרן פלדמן, בחצר של יהושע החוכר, אצל משה-ברוך כהן הקצב, במרתף היין של ינטל [יונטל?]. וחוה רובינראוט. תכופות לא ידעו בעלי הבתים עצמם כי מונח אצלם נשק. הודות להגנה העצמית לא היו פוגרומים או התנפלויות על יהודים בלוניניץ.

לאחר כישלון המהפכה ומפגני האהדה לכבוד המניפסט של ניקולאי השני בשנת 1905, הוכרעה התנועה המהפכנית ברוסיה, וחלק הארי של המהפכנים התפזרו ונפוצו לסיביר ולאמריקה, ומי שהיה טוב ואדוק החל לדאוג לפת הלחם היומיומית.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 127 – 129.

חיים [רובינראוט] איגוד בעלי המלאכה

איגוד בעלי המלאכה בלונניין נוסד בשנת 1923 בידי קבוצת פעילים מקרב בעלי המלאכה, בהנהגת החברים לייזר בוברוב ויעקב קולניק. משימת האיגוד הייתה: הגנה על האינטרסים של סדנאות בעלי המלאכה, ומאבק בגזרות הממשל הפולני כנגד בעל המלאכה היהודי.

ביחס לגזרת האגודות המקצועיות שפרסם הממשל הפולני – מתוך רצון לקחת מבעלי מלאכה יהודים רבים את היכולת לנהל סדנה משלהם – ניהל האיגוד פעילות אינטנסיבית לקבלת תעודות בעל מלאכה, שהעניקו לבעל המלאכה היהודי אפשרות לנהל את סדנתו. נציגי האיגוד נאבקו גם מול לשכת המסים הממשלתית, למען הערכה הוגנת של המסים הממשלתיים השונים, שהוטלו על בעל המלאכה היהודי.

האיגוד כלל למעלה מ-200 בעלי מלאכה יהודים מכל המקצועות, והיה הנציג החוקי של כל בעלי המלאכה היהודים, הארגון הכלכלי החזק ביותר בעיר.

מרכז בעלי המלאכה היהודים בפולין היה נתון להשפעת הפולקיסטים [תנועה פוליטית לא ציונית שדגלה באוטונומיה ליהודים בפולין], והיה אנטי-ציוני או במקרה הטוב אדיש כלפי הציונות. עם זאת היה האיגוד בלונניין חדור ציונות; כמעט כל בעלי המלאכה בעיר היו חברי הליגה למען ארץ ישראל העובדת.

מבין בעלי המלאכה ראוי להזכיר את החברים: זאב ציפורין, יעקב-לייב רוזנקרנץ, לייבל אייזנברג, יעקב גלזרמן, זאב טוקר, פייווקה קולניק, שעשו רבות למען בעל המלאכה היהודי, כולם נרצחו בידי הגרמנים.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 129 – 130.

א' ברודילובקר קואופרטיב החייטים

מקצוע החייטות בלוניניץ היה בידיים יהודיות. בין החייטים היו חייטים טובים, וגם בעלי מקצוע פשוטים. שררה ביניהם תחרות משום שלא היו מחירים קבועים, סבלו מכך החייטים עצמם. בשנת 1908 התארגן קואופרטיב החייטים בשם: ארְטֶל החייטים, היוזם והמייסד היה יעקב גרשטל שנודע בלוניניץ בשם: החייט מלודז'. איש מתקדם בן עיר גדולה. הוא השקיע מאמץ רב לשכנע את חבריו למקצוע בנחיצות אגודה שיתופית. חברה היו: יעקב גרשטל – יושב ראש; הרשל דומניץ, יצחק ואברהמקה שולמן, יצחק ברומברג – חברים. היא פעלה שנים אחדות עד שהתפרקה. יעקב גרשטל עזב את לוניניץ והיגר לאמריקה.

קואופרטיב החייטים בלוניניץ 1908 [אוסף]

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 130.

חיים [רובינראוט] איגוד הקצבים

במשך שנים רבות, בתקופת הממשל הפולני, היה קיים בלוניניץ איגוד קצבים, שעסק בהגנה על האינטרסים של הקצב היהודי – מקצוע שהתפרנסו ממנו כ-30 משפחות יהודיות.

בין המייסדים והמנהיגים של איגוד הקצבים היו: שמאי פרישקולניק, שגם היה חבר מועצת העיר ופרנס בקהילה, והרשל טמרין. שניהם נרצחו בידי הגרמנים.

האטליזים בלוניניץ בשנת 1936 [אוסף]

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 132.

בן משה-יוסף [חיים רובינראוט] **איגוד הסוחרים**

איגוד הסוחרים היהודים בלונדון נוסד בראשית שנות ה-20 של המאה ה-20 ומטרתו הייתה להגן על העמדות הכלכליות של החנווני והסוחר היהודי בעיר. לרוב היו נציגי איגוד הסוחרים פעילים בוועדות המדידה של לשכת המסים, מקום בו איימה סכנה כי באמצעות מסי מחזור והכנסה גבוהים יקרוסו בתי העסק של היהודים בעיר. האיגוד גם ניהל מאבק כנגד פעולות החרם של הארגונים הכלכליים הפולנים ומדיניות החיסול הכלכלי מצד חוגים ממשלתיים מקומיים. בנק הסוחרים בעיר נוסד ונוהל בידי עסקני איגוד הסוחרים.

אחד ממארגני איגוד הסוחרים ויושב הראש שלו לאורך שנים היה נחמיה הופשטיין, שבהתערבותו אצל הממשל האדמיניסטרטיבי ובלשכת המסים פעל רבות למען המסחר היהודי. מן העסקנים הפעילים באיגוד הסוחרים היו: דוד-ליטמן גרצולין, יעקב בוים, אברהם רודמן, חיים שטיינמן ואחרים.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 132.

יוסף לוין (קוסיא) הבנקאות היהודית

עוד קודם למלחמת העולם הראשונה היו בלוניניץ שני בנקים יהודים. קופת הלוואה וחיסכון לבעלי מלאכה וסוחרים זעירים, ובנק אשראי הדדי לחנוונים וסוחרים. בתקופת המלחמה נסגרו הבנקים.

בשנת 1921, בעזרת ארגון הג'וינט האמריקאי, חודשה פעילות קופת הלוואה וחיסכון בידי כמה עסקנים מקרב בעלי המלאכה. במרוצת הזמן שונה השם והיה: הבנק העממי הקואופרטיבי.

בכספי מניות החברים ומעט פיקדונות של עסקנים, החלו להעניק הלוואות של עד 100 זלוטי, בהחזר של עשרה תשלומים שבועיים. כל חבר חויב להפקיד מנייה בגובה 10% מסכום האשראי שקיבל.

מוסד זה נתגלה כהכרחי, והיה מסונף אל ברית החברות היהודיות הקואופרטיביות בוורשה. עם הזמן צמחה קרן המניות, ואמון האוכלוסייה המקומית גבר. יהודים החלו להפקיד את חסכונותיהם, נדוניות וכדומה. הבנק סייע לחבריו בהגדלת סכומי הלוואה ל-250 ולאחר מכן ל-500 זלוטי.

העמלים היהודים ופשוטי העם קיבלו תמיד את האשראי הפיננסי שלהם בבנק. הקצב היהודי, בלכתו לכפר לקנות נתח בשר לשבת, מצא בבנק את המקום היחיד לקבל בו הלוואה. בעל המלאכה היהודי והסוחר הזעיר, היו מסוגלים לקנות חומרי גלם וסחורה הודות לבנק. כשהתמוטט סוסו של העגלון, הבנק היה המקום לקבל בו הלוואה לקניית סוס אחר. הלוואת הבנק הייתה הנדוניה היחידה והמקור להקמת בית לכלה ענייה.

היה גם סוג של לוויים שלא היה ביכולתם להחזיר את הלוואה במלואה. התהוותה פעילות בנקאית ייחודית, והלווה קיבל את הפרש החוב עד מקסימום האשראי. סוג זה של חברים מצא בלייסקה אפשטיין, יושב ראש הבנק, אב. הוא היה אדם שהקשיב באהדה לדבריהם וסייע להם ככל האפשר. כשהתקשה פלוני להמציא ערבים, שהנהלת הבנק דרשה, הוא הלך אל לייסקה אפשטיין, שערב בעצמו לשטר, לא פעם שילם לאחר מכן מכיסו את הערבות.

הבנק צמח, מספר החברים גדל, ובמקביל עלו גם ההון העצמי והעתודות. הבנק זכה באמון האוכלוסייה המקומית וקיבל תוספת אשראי מן הג'וינט, וגם אשראי בניכיון משנה של שטרות בבנק

הקואופרטיבי המרכזי בוורשה. נשכר מקום גדול והוסדר משרד כדת וכדין. נעשו פעולות בנקאיות שונות: גביית חובות, ניכיון שטרות, כתבי אשראי בארץ ואפילו מחוצה לה.

הבנק היהודי העממי היה מוסד עממי אמתי, בעל אופי עממי ברור בכל הווייתו. המייסדים והמנהלים היו: ליישקה אפשטיין, חיים רובינראוט, זאב ציפורין, בצלאל סטכובסקי, ברוך גרצולין, ליזר בוברוב, משה אקרמן, ליזר-בר רזניק, משה-לייב מוזיקנט, יעקב קולניק ואחרים. ראוי להזכיר את פקיד הבנק המסור והנאמן, נח סנדרוק.

בשנת 1927, נוסדו בלוניניץ, כמו בערים ובעיירות אחרות בפולין, בנקים שנשאו את השם: בנק סוחרים קואופרטיבי. כאן היו מיוצגים אנשים בעלי אמצעים מחוגי הסוחרים. נחמיה הופשטיין – יושב ראש ההנהלה, ישראל דיאטלוביצקי – מנהל חשבונות מוביל, חברי ההנהלה – אברהם רודמן, יעקב בוים, דוד-ליטמן גרצולין, נח אייזנברג. ראוי להדגיש, גם בנק הסוחרים תרם את חלקו בהקלת מצוקת האשראי של החנווני. בשנים הבאות כבר היה סוג של אנשים אשר מטה לחמם נשבר בגלל מגמות owszem האנטישמיות והמסים [לעיל ע' 15]. אלה, חיפשו הלוואה בבנק אחד על מנת לכסות הלוואה בבנק אחר. לאחר מכן נטלו הלוואה בבנק השני כדי להחזיר את ההלוואה בבנק הראשון.

הבנק הקואופרטיבי העממי זכה לפופולריות רבה בקרב שכבות רחבות באוכלוסייה היהודית ומנה כ-500 חברים. בהתאם לחוק הבנק נערכו מדי שנה אספות חברים ובהן מסרה ההנהלה דוח שנתי. לאחר הדוח נערך דיון נלהב. בו בזמן נקבע התקציב לשנה השוטפת, ואחרון-אחרון, קוימו בחירות לגופים המובילים במועצה ובהנהלה. זה היה עיקר האספה. יהודים הרי אוהבים בחירות, והרוחות היו מתלהטות. לא חסרו חוטפי כיסאות ומבקשי כיבודים, שהיו מוכנים לתת הכול כדי להיבחר. גם המאבק החברתי והמעמדי השתקף בזה. לאחר ספירת הקולות היו הרוחות נרגעות. בשעת לילה מאוחרת התפזרו לבתיהם כדי להיפגש שוב כעבור שנה. האספות הכלליות של הבנק העממי הקואופרטיבי שימשו חומר לשיחות בעיירה במשך שבועות ארוכים.

בלוניניץ פעלה גם קופת גמילות חסדים שחילקה הלוואות קטנות ללא ריבית לשכבות האוכלוסייה העניות ביותר.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 133 – 134.

יוסף בן שאול [זאבי] **הבריאות בלוגיניץ ובקוֹזְנֶהוֹרודוק** (1901-1939)

עד לכיבוש הפולני היו המצב הסניטרי והרפואי ירודים מאוד ברמתם. ממשל הצאר הרוסי לא הרבה לדאוג למצב הבריאות של האוכלוסייה בכלל ושל היהודים בפרט. לא כבישים, לא תיעול, לא אמצעים לייבוש הבוץ, ולא הסברה בקרב האוכלוסייה בדבר סניטציה והיגיינה. החובש הידוע מקוֹזְנֶהוֹרודוק, אפשטיין, היה מומחה לכל, ועמד לרשותו הרוקח. אנשים עם מחלות מדבקות כשחפת ודומות לה, חיו עם המשפחה. רק בעלי אמצעים נסעו להתרפא בפּינסק. העני המרוד, הגלמוד – מצא את מקומו בהקדש ומשם כבר הלך למקום מנוחת הנצח שלו.

אם בתנאים ההם התמותה בקרב יהודים לא הייתה גבוהה מאוד, זה רק הודות לדיני הטהרה, נטילת ידיים, שכל יהודי שמר בקפידה. גם המנהג ללכת מדי יום שישי לבית המרחץ פעל את שלו. מרחץ האדים הפרימיטיבי והנוהג הידוע של הלקאה עצמית [בזרדים] טיהרו את הגוף היהודי לכבוד שבת. לא כל שכן האישה היהודייה, שהקפידה על דיני טהרה.

החגים היהודים – במיוחד פסח, ביעור החמץ והניקיון – סייעו רבות לשיפור המצב הסניטרי-היגייני. לקוֹזְנֶהוֹרודוק גם היו בוברוינה שלה [יער אורנים ואלונים] ונהר שלה, והאוויר היה טוב בהרבה מזה אשר בלוגיניץ. נוסף לכך, התזונה – אצל העניים הייתה זו מורכבת לרוב מירקות, תפוחי אדמה, מעט חלב – הגנה ממחלות מעיים למיניהן.

בדרך כלל היה היהודי של קוֹזְנֶהוֹרודוק בריא, עבד קשה מחוץ לעיר וגופו היה מחוסן, ועם זאת היה בית הקברות של קוֹזְנֶהוֹרודוק גדול למדי ומלא מצבות. שלטונו של מלאך המוות ניכר בעיקר בילדים קטנים. תמותת ילדים הייתה גבוהה עד אימה. המשפחה היהודית כמעט השלימה עם עובדה זו. בשל השרפות התכופות, שקוֹזְנֶהוֹרודוק התבלטה בהן, השתפר המצב הסניטרי. לאחר כל דלקה בנה לעצמו כל אחד דירה חדשה ונוחה יותר. סייע רבות בתחום זה הג'וינט, שלאחר מלחמת העולם הראשונה הרחיב את פעילותו בתחום הרפואי. קוֹזְנֶהוֹרודוק נהנתה מכך מאוד. הוועד האזורי של "ביקור חולים" שנוסד בלוגיניץ העניק סיוע רפואי לסביבה כולה. ד"ר גורביץ' קיבל חולים מקוֹזְנֶהוֹרודוק לפי פתקים שסיפק מנשקה דְרֶבֶסְקִי.

בלונינייך היה המצב הרפואי טוב במעט. משהתרכזה שם אוכלוסייה יהודית, בא ד"ר גורביץ' הנ"ל, רופא כללי, ומיד זכה לפופולריות גם בקרב האוכלוסייה הנוצרית. בעיירה התגוררה גם מיילדת, ז'ניה הופשטיין. לא היו בלונינייך רופא עיניים, גינקולוג, רופא אף-אוזן-גרון, רופא ילדים; במקרים חמורים נאלצו לנסוע לפינסק. בית חולים יהודי לא היה, והיה הכרח להוביל חולים לבית החולים היהודי בפינסק.

לאחר מלחמת העולם הראשונה השתפר המצב. הממשל הפולני השגיח יותר על המצב הסניטרי-היגייני. הרחובות הראשיים רוצפו, הוקם פיקוח סניטרי על החצרות, האטליזים, החנויות. גם הסיוע הרפואי לעניים השתפר. הודות לשליח הסיוע של לונינייך קוז'נהורודוק, בן עירנו הרי דנברג, ובתמיכת הג'וינט, קיבל ועד הסיוע של לונינייך תרופות רבות, ונפתחה מרפאה בבניין של משה-וולף דיאטלוביצקי. ד"ר גורביץ' היה מקבל חולים על פי פתקים ש"ביקור חולים" הנפיקה. כל ילדי בתי הספר עברו בדיקה רפואית. כעבור זמן קצר עברה המרפאה אל בית ביילה קופרמן.

חברת "ביקור חולים" שמימנה את המרפאה – חדרים אחדים ובית מרקחת נפרד – סייעה גם במקרים קשים, כשנזקק החולה העני לבית חולים או לניתוח. "ביקור חולים" חתמה על הסכם עם בית החולים היהודי בפינסק, וחולים יהודים מלונינייך ומקוז'נהורודוק נתקבלו בבית החולים על חשבון "ביקור חולים" לונינייך. אמצעים כספיים קיבלה "ביקור חולים" מערבי אירועים, קונצרטים, הצגות, דמי חבר, ומן התמיכה החודשית של ג'וינט בריסק. הנהלת "ביקור חולים" והפעילים המרכזיים היו: יעקב-הירש זמודיאק, רישקה זוליאר, ברל לרמן, ז'ניה הופשטיין, ינטל ופרומה רובינראוט, דוד ברודניצקי, לאה פינסקי. המזכיר – לייבל הולצמן.

חברת "לינת צדק" שליד "ביקור חולים", נוהלה בעיקר בידי נשים שהיו מאורגנות בוועד נשים. הן התמסרו בעיקר לעזרה לחולה בבית: זימון רופא, שהייה ולינה ליד החולה, דאגה שיהיה לחולה העני ולולדת מה לאכול. הפעילה המרכזית של "לינת צדק" הייתה זלדה פלוטניק, בפיקוחם של

· אלתר חלדה פלוטניק —

פיצ'ה פינסקר, משה גוטנסקי, חצקל סטכובסקי, ולוול רזניק. זלדה פלוטניק דאגה שיהיה לחולה העני מעט תבשיל חם. בעצמה קנתה ובישלה והגישה לחולה, בעיקר לאישה החולה, והשגיחה על הילדים.

בשנים שקדמו לחורבן לוניניץ שינתה "ביקור חולים" את פניה והפכה למוסד מודרני יותר שנקרא טוז (העתק של החברה של אצע) ראשי תיבות של: Towarzystwo Ochrony Zdrowia [ארגון לשמירה על בריאות האוכלוסייה היהודית], פרט לסיוע הרפואי, פתחה החברה טוז [טאז] תחנה של "טיפת חלב" לתינוקות יונקים, בקיץ שלחה ילדים חולים למושבת ילדים, במיוחד אל החווה של טוליה טריבוך, שנמצאה ביער על הדרך אל קוז'נהורודוק. במקרים דחופים גם נשלחו חולים לבית החולים בפינסק או בוורשה. הכנסות טוז היו מורכבות מדמי חבר, מתרומות של יחידים ומוסדות ומרכז טוז בוורשה.

– בהם ד"ר פינייה זרצקי ויאשה גרינשטיין, פליטים מוורשה – הקרבנות היהודים הראשונים בעיר. בתצלום: חיותה גרצולין ליד המרפאה [אוסף]

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 135 – 137.

חיים רובינראוט על חיי התרבות היהודיים

"שול קולט" – בית הספר על שם דוד פינסקי

בית הספר הלאומי על שם דוד פינסקי נוסד בשנת 1930 ביזמת קבוצה של חברי "פועלי ציון צ' ס", שאליהם הצטרפו פעילים מקרב בעלי המלאכה ובלתי מפלגתיים. התלמידים באו בעיקר מחוגי הפועלים ומן השכבות העניות ביותר. שפת ההוראה הייתה יידיש עם מידה רבה של עברית, תנ"ך, גאוגרפיה של ארץ ישראל והיסטוריה יהודית. בית הספר התנהל ברוח ארץ ישראל העובדת והיה מסונף למרכז "שול קולט" בוורשה, שהיה נתון להשפעת "פועלי ציון צ' ס". היו בבית הספר ארבע כיתות ושבעים תלמידים. בהיבט החומרי נאבק בית הספר תמיד על קיומו. ההכנסות משכר לימוד היו מזעריות, רק הודות לנכונות ההקרבה של חברים ופעילים כוסה התקציב במגביות ובמיסוי אישי.

מדי שנה, בעת חידוש הזיכיון, הערים משרד החינוך הפולני קשיים רבים. לא היה לבית הספר מקום מתאים והוא נדד ממקום למקום. בשנתו הרביעית לא העניקו רשויות החינוך את הזיכיון ובית הספר נאלץ לסגור את שעריו.

בבית הספר פעל במשך שנתיים גם גן ילדים ובו עשרים ילדים.

ספריית 'ח' ברנר בלוניניץ

נהלת הספרייה 'ח' ברנר (1922)

הספרייה היהודית-החברתית-הציבורית הראשונה בעיר נוסדה בזמן מלחמת העולם הראשונה בידי ד"ר צ'רניאווסקי, רופא צבאי, ועסקנים מקומיים, כסניף של החברה להפצת תרבות בקרב יהודים שבפטרורד – "חברת מפיצי השכלה". לרוב היו הספרים ברוסית, מעט ספרים ביידיש ועוד פחות מזה – בעברית. לאחר מלחמת העולם, עם התהוות תנועת הנוער הציונית, עברה הספרייה לידי קבוצת פעילים של נוער ציוני סוציאליסטי ו"צעירי ציון". הספרייה החלה להתפתח: נוספו ספרים רבים, בעברית וביידיש, מספר הקוראים גדל מאוד.

אמצעים כספיים למען הספרייה הושגו באספות פומביות ובהצגות של החוג הדרמטי. ב-1920, בזמן מלחמת פולין-רוסיה, הציתו הפולנים את העיר בעזבם אותה, נשרפה גם הספרייה, שנמצאה בבניין של דוד גרינשטיין. לא חלף זמן רב והספרייה חודשה בשם 'ח' ברנר, וכך צמחה בהדרגה עד 1924. כשמרבית הפעילים של נוער צ' ס' ו"החלוץ" עלו לארץ ישראל, הוזנחה הספרייה. הספרים התגוללו בארגזים בעליות גג במשך זמן ממושך.

יום פרח לטובת ספריית 'ח' ברנר (1922)

ספריית "תל חי"

ב-1927 ניגשה קבוצה של חברי "פועלי ציון צ' ס" לחידוש הספרייה. מטעמים משפטיים לא צלח הדבר, לכן ייסדו את חברת התרבות "תל חי", ובאמצעות איסוף ספרים הקימו ספרייה חדשה בשם "תל חי". הספרייה כולה נמצאה בתיבה קטנה בדירתו של מיכל טופצ'ק. הודות לעבודה ללא לאות של קבוצת חברים, התפתחה הספרייה במהירות.

נשכר מקום מיוחד, ובספרייה נפתח אולם הקריאה. הספרייה ואולם הקריאה שימשו מקום מפגש והתכנסות לנוער היהודי ולפועלים, מאות קוראים היו מבקרים קבועים. תוך שנתיים כבר מנתה הספרייה למעלה מ-1,000 ספרים בספרות יידיש ועברית. חברת התרבות "תל חי" הייתה מארגנת ערבי ויכוחים שבועיים, הרצאות, משפטים ספרותיים וכדומה. הוקם חוג דרמטי שרכש לו בהופעותיו שם בעיר ובעיירות הסביבה. הודות לעבודה ללא לאות של מנחם לשצ'ינסקי, התפתח מאוד החוג הדרמטי. ממחזותיו הטובים ביותר היו: "האם" מאת דוד פינסקי, "בן הכפר" מאת גורדין, "שבעת התלויים" מאת ל' אנדריוו.

החוג הדרמטי של חברת "תל חי" (1928-1933)

הוקמו גם מקהלה, תזמורת, קבוצת ספורט. הודות להשפעתה בעיר, ריכזה סביבה חברת התרבות "תל חי", תוך זמן קצר, חלקים ניכרים מקרב הנוער והפועלים. חוג פעילים זה הקים את בית הספר העממי ואת בית הילדים "שול קולט", שהיה קיים במשך שלוש שנים.

בעבודה זו, ובפיתוח הספרייה וענפיה, לא ניתן כלל להעריך את העשייה ואת הפעילות המסורה של אשר סנדרוק שלא חסך יגיעה ומאמץ, שלא על מנת לקבל פרס. בתחילת מלחמת העולם השנייה היו לספרייה 300 קוראים ובערך 2,500 ספרים, כל המהדורות החדשות של ספרות עברית ויידיש המודרנית.

הספרייה היהודית "תל חי" בלוניניץ, אולם הקריאה, החוג הדרמטי, התזמורת, המקהלה, מיזמים ספרותיים ציבוריים – תרמו רבות

להעלאת הרמה התרבותית של הנוער היהודי העובד בעיר, חיזקו את תודעתו הלאומית והחברתית ברוח ארץ ישראל העובדת.

עם כניסת הצבא האדום עברה הספרייה לידי השלטון הסובייטי. כל הספרים בעברית, כמו גם ספרים ביידיש, בעלי תוכן לאומי ותוכן חברתי לא רצוי – הושמדו. הספרים הנותרים עברו לספרייה העירונית הכללית, תוך מחיקת הכיתוב ספריית "תל חי" מכל ספר.

עם הכיבוש של היטלר עלו בעשן, יחד עם היישוב היהודי, גם שאריות הספרים ביידיש.

מן העסקנים המייסדים והפעילים של ספריית "תל חי" ושלוחותיה, שנקטלו בידי הגרמנים, היו: אשר סנדרוק, מנחם לשצ'נסקי, גודל זוליאר, דינה טופצ'יק, שלמהקה מוזיקנט, אורי רוטקופ, חייקה ויעקב ביקמן, אליהו קוזנייץ, ולוול טוקר.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 143 – 146.

דבורה קוטניק (דטרויט) **הספרייה היהודית הראשונה**

כשהעתיק אבי את מגוריו מקוֹז'נהורודוק (לאחר השרפה הגדולה) אל לונייץ, החליט לפתוח ספרייה למען עמך. הוא לא נרתע מפני הקשיים הגדולים, הן מצד ממשל הצאר, שלא העניק אישור, והן מצד היהודים הדתיים, שחששו פן יעסוק אברהם-הרשל המלמד בספרים טרפים-פסולים.

אבי הזמין וקיבל מוורשה ומווילנה משלוחים אחדים של ספרים בידיש ובעברית. הספרים בעברית, רובם ספרות השכלה של קלמן שולמן, מאפו, פרץ, שלום עליכם, מנדלי ואחרים. בידיש: פרץ, שלום עליכם, מנדלי, דינזון ואחרים.

תחילה לא היה לספרים ביקוש. אבי, שהבין את הפסיכולוגיה של הקורא בן העיירה הקטנה, המבקש לו ספרים "מעניינים", הזמין בדואר רומנים מאת ש"ר [נחום מאיר שייקביץ] ובלושייץ, הציבור החל לקרוא בחשק רב, והתענג על קורות גרפים וגרפיות. יש להודות, הרומנים של ש"ר השפיעו, הציבור התרגל לקרוא ספרים.

במרצת הזמן הרגיל אבי את הציבור לקרוא את הקלסיקונים היהודים החדשים. מדי יום שישי אחד הצהריים ביקרו בביתנו תופרות, נערות משרתות, זבנים וגם פועלים – סנדלרים וחייטים, שזכרו, בלכתם מבית המרחץ, לקפוץ אל אברהם-הרשל המלמד לקחת ספר לשבת. הספרים היו מוסתרים במגירות השידה, ספרים מהפכניים – במיטתה של אימא, מתחת לשק הקש. לא אחת, כשנראה שוטר בסמטה שלנו, הייתה אימא מחוורה מאימה. פעם אחת, לקחה ברוב חרדתה את כל הספרים ממיטתה ושרפה אותם.

הייתה לספרייה השפעה גדולה על הקוראים. בן העיירה הקטנה ערך היכרות עם העולם הגדול, עיניו נפקחו, והוא החל להבין כי יש עולם עם בעיות מחוץ ללונייץ ואף פינסק. תכופות אני פוגשת בדטרויט בת עיר המספרת לי את זיכרונותיה על הספרים שהייתה שואלת אצלנו מדי יום שישי, היא אפילו זוכרת עדיין את שמות גיבוריהם.

הספרייה חרבה בשנת 1915, כשעזבנו את ביתנו וברחנו אל קוֹז'נהורודוק בגלל התקדמות הגרמנים. קוזקים שהשתלטו על ביתנו קרעו ושרפו את הספרים, ובכך שמו קץ לספרייה היהודית הראשונה.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 146 – 147.

יעקב קולה שבת חסידים בלוניניץ

פעמיים בשנה מצאה עצמה לוניניץ באווירת חג שאפפה את כל השכבות והמעמדות באוכלוסייה, ללא הבדל גיל. זה קרה כשבאו האדמו"רים של סטולין ושל קרלין. כל רבי בא אל לוניניץ לשבת כדי לעורר את חסידיו לחסידות ולעבודת השם.

שבת אחת בשנה, נהג לבקר הרבי ר' משהלה מסטולין, שם נמצאה חצר האדמו"רים הידועה של סטולין (נוסדה בידי הצדיק הנודע בעולם ר' אהרן מקרלין, מוכר בכינויים: בית אהרן, הרב הזקן). ממשיכו היו ר' אשר "הרב הצעיר" ובנו ר' ישראלקה, אשר כונה בעולם הגדול: הינוקא. לחסידי סטולין הוא היה מוכר בשם: הפרנקפורטאי (משום שנפטר בפרנקפורט).

פעם אחת בשנה, לשבת, נהג לבוא הרבי מקרלין, ר' מלכקה, אף הוא בן של ר' ישראלקה, שגר בקרלין סמוך לפינסק. כאן פעל והשפיע ר' אהרן הגדול, מייסד שושלת סטולין-קרלין וגדול מפיצי החסידות, מחשובי תלמידיו של המגיד ממזריטש. בקרלין המשיכו את פעילותם ר' אשר ור' שלמה מקרלין ובאופן חלקי גם בעל ספר "בית אהרן". שם מצויים גם קבריהם הקדושים של ר' אהרן הגדול ושל בנו ר' אשר.

דער סטאלינער רבי

דער קארלינער רבי

לשבת כזו התכוננה העיירה במשך שבועות. הוכנה רשימת החסידים והאוהדים, וכל אחד תרם ביד רחבה כדי להכין שבת מכל טוב למען הרבי ולמען הציבור. היו מתכנסים חסידים מן העיירות ומן הכפרים השכנים כדי לשמוח באורח הגדול.

הנשים החסידיות הכינו את האוכל למען האורחים (כל החסידים אכלו יחד עם הרבי ליד הטיש בבית הכנסת) ועסקו בהכנת הקוגלים. חוץ משבעת הקוגלים, שהיו שייכים רשמית לטיש, שלחו גם המקורבים קוגלים. נשות החסידים התחרו זו בזו על יופיים ואיכותם.

הרבי בא לעיירה תמיד ביום חמישי (האדמו"רים של סטולין לא נהגו לצאת לדרך ביום שישי). למן הבוקר החלו בהכנות: לפני התפילה הלכו אל המקווה, ונתנו דעתם לצאת בזה ידי חובת הכנה ראשונה לקבלת הפנים. ביום זה היה בית הכנסת גדוש מתפללים. התפללו אחרת, תפילת "לעולם" נאמרה בטעם שונה. לאחר התפילה קבעו את סדר היום של קבלת הפנים ועשו הכנות אחרונות, ותוך כך לגמו "טיפת יי"ש" "לחיים". בדרך כלל הוכן תמיד בקבוק "ווייסע" [וודקה] על כל צרה שלא תבוא – "לחיים" חייב להיות מוכן תמיד, בפרט כאשר מתכוננים לאורח כה חשוב ואהוב. ובינתיים אומרים מילה טובה ששמעו מפי הרבי ז"ל ומפי הרבי שיהיה בריא – והאווירה מרוממת. הממונה על הבקבוק היה ר' אלתר לוי, מתפלל קבוע במניין השני. כאשר ר' אלתר נוטל לידו את הבקבוק, שולטת בו הברכה. מתרחש נס חנוכה שני, מן הבקבוק, שיש בו בצמצום ליום אחד, שתו במשך השבוע כולו. הייתה לר' אלתר כוסית יקרת מציאות. נחוץ היה להעמידה על ראשה, משום שרגל לא הייתה לה זה מכבר. הוא הערה לתוך הכוסית כשהוא מחזיק בה את זרתו וכך התמלאה במהירות (חסידים שותים כוסית מלאה).

שעה לפני בוא הרכבת נהרו המוני חסידים אל תחנת הרכבת. כל אחד רצה לתפוס מקום, כדי להיטיב לראות את הרבי ולהקדים לתת לו שלום. החסידים הזקנים לבשו בגדי שבת: כובעי משי גבוהים ומעיל שחור ארוך, ובהרגשת חגיגות, התלהבות ושמחה המתינו לאורח החשוב. במפגן רב-רושם הוליכו שני חסידים זקנים את הרבי הביתה, אוחזים בו תחת זרועותיו. אחד מהם היה תמיד הרב ר' אלתר-יודל, שאצלו היו האדמו"רים מתאכסנים.

מיד הפכה סמטת בית הכנסת השקטה לאתר מרכזי: התנועה הייתה בשיאה, בעלי בתים מקומיים, שלא הספיקו לבוא אל תחנת הרכבת, הלכו אל הרבי לתת לו שלום.

ביום שישי שינתה לוניניץ צורה: חנוונים נטשו את חנויותיהם, בעלי מלאכה – את סדנאותיהם ובחורי ישיבה – את הגמרות שלהם.

הרחובות מלאו אורחים, אורחים לשבת אל הרבי. כל רכבת הביאה עמה מניינים נוספים של יהודים, באו גם במזחלות ובעגלות מן הסביבה הקרובה. הנה החבורה של פלוטניצה, להם כינוי מיוחד: "קוזקים טובים", הם נהגו לבוא אל הרבי מקרלין. באה החבורה של פוהוסט, עם הרבי משה-מאיר השוחט בראש – אל הרבי מסטולין. ופה שמחו בר' מטס [מתתיהו?] השוחט של לחווה, שהיה בא בראש חבורת חסידים. קבוצות חסידים נהגו לבוא מפּינסק, סטולין, דויד-הורודוק, דומברוביץ, ויסוצק, סארני וכך הלאה – והעיירה הייתה כמרקחה.

לכל חסיד הייתה אכסניה מיועדת: אצל אפרים-איצל [רובינראוט], אצל יוסף דיאטלוביץקי, אצל מוטל שוורצמן, אצל איציק כץ, אצל [דוד] גרצולין ואחרים. כל אחד חש כבתוך ביתו, כמעט בכל בית התאכסנו אורחים אחדים.

ביום שישי לפנות ערב החל הקהל לנהור לבית הכנסת. סמטת בית הכנסת השחירה מרוב אדם. נוסף לאורחים הבאים, הלכו גם בעלי בתים מקומיים מבתי כנסת אחרים להשתתף בתפילת הרבי. בשטיבל נפגשים יידיים ומכרים, חסידי סטולין הם כמשפחה אחת. מעודדים זה את זה ומאחלים אי"ה בשנה הבאה להיפגש שוב באופן זה.

חסידי לוניניץ מתהלכים בפנים זוהרים כמחותנים בחתונה. שמחה שלנו!

לפתע, כזרם חשמלי, חולפת הידיעה: הרבי הולך! מפנים דרך, לאפשר לרבי להגיע למקום הכבוד.

כבר מאוחר, שעת בין השמשות. על פי רמז ניגש אחד החסידים אל העמוד ופותח ב"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו". וכמו אפפה את הקהל אש קדושה. ההתלהבות גדלה מרגע לרגע, ממש עד כלות הנפש. ההתרגשות גברה כשהרבי עצמו ניגש לקבל שבת.

פרשה לעצמה היה ניהול הטיש.

ניהול טיש משמעו כל הסעודות אצל הרבי, בפרט בשבת ובחג. חז"ל אמרו כי מאז חרב בית המקדש שולחנו של אדם קרוי מזבת, והסעודה שאוכלים היא קרבן. הצדיק הטועם ממנה, הוא הכהן הגדול המקריב את הקרבן לקדוש ברוך הוא – כך נאמר בקרב החסידים. הרבי אכן מחלק שיירים מכל מאכל שהוא טועם ממנו, וכל אחד משתדל לקבל אותם מידי הרבי עצמו.

הטיש מתחיל בליל שבת עם "שלום עליכם מלאכי השלום" השמח. בסטולין אין שרים אלא אומרים אותו, אך בנעימה ייחודית. הרבי אומר מילה במילה וכל החסידים חוזרים אחריו חרישית, בעודם עומדים ביראת כבוד רבה ובהתלהבות.

המתח פוחת כשנוטלים ידיים לאכילה, נושמים בהקלה, סוף-סוף נחוצה גם מעט גשמיות. אוכלים בתיאבון את הדגים המפולפלים שהכינה חבורת לוניניץ. ואז מתחילים לשיר. הניגון, אצל חסידים בכלל ואצל חסידי סטולין בפרט, תופס מקום ידוע. יש לסטולין נוסח מיוחד גם בניגון. אין שרים עם הגרון אלא עם הלב. בסטולין מקפידים שבעל התפילה או המזמר יעשו את המלאכה מעומק הלב. נוסף לכך היו שם תמיד מלחינים מיוחדים שהיו מכינים ניגונים בעיקר לימים הנוראים לתפילות "היום הרת עולם", "ויאתיר". בשבת, ליד הטיש, שרו את הניגונים "מנוחה", "היום" ואת הניגון הקדוש לשבת "יה אכסף" שחיבר ר' אהרן הגדול. חסידי סטולין, וגם אלה הקשורים ל"חדר" של סטולין, שרים אותו בליל שבת ובסעודה שלישית. לרוב שרו את הניגונים של יענקל טלחנר [מטלחן], מלחין גדול אצל הרבי ר' ישראלקה. ניגוניו המלבבים מושרים עד היום. בשנים האחרונות נהגו לשיר גם את ניגוניו של ר' ישראל-יהודה, השוחט של הורודוק וקוברין, שחיבר את ניגוניו לימים הנוראים, ושרו אותם גם בשבתות. הוא נהג לבוא בשבת אל לוניניץ, אל הרבי ר' משהלה מסטולין, וניגוניו מושרים עד היום על ידי חסידי סטולין.

לוניניץ, היו לה הזמרים שלה: משה-ברוך כהן, בעל קורא בשטיבל; לייבל בֶּרְבֵּדָה, שהתפלל בימים הנוראים; נח גנדלר, מוטלה שוורצמן וגם ר' אלתר לוין.

הטיש היה מסתיים בריקוד עליז, מלא התלהבות ושמחה. ברגע ההוא שכח כל אחד את צרור הצרות ואת המציאות האיומה. נכנסו לעולם שונה לחלוטין, מלא הדר ורוחניות. זקן ונער, עני ועשיר, כלי קודש ובעלי מלאכה, יד ביד, כתף אל כתף, הפכו כל הלבבות ללב אחד גדול ויצאו בריקוד במעגל גדול, הייתה תחושה של עולם הבא.

למרות שהכול נשא אופי רציני, והכול היו חדורים יראת רוממות, הייתה השבת שמחה, ואפילו מלאה ליצנות והיתולים שעוררו את הקהל. בשעת הריקוד נהגו לבצע ריקודים אקזוטיים למיניהם: רקדו רכובים על גבו של אחר, רקדו על שולחנות, ריקודי קוצ'וק, ריקודי

רוגז, החליפו כובעים ולבוש. כל זה על מנת להתפכח מעט מן הרצינות והמתח. להחדיר מעט שמחה – שמחת השבת.

ליהודי לונינייץ היו גם מומחים לגנבת קוגלים. בכל בית בלונינייץ היה תנור גדול אשר אפו בו לחם. כל בעלת בית הגונה לשה משארת בצק והיה לה לחם למשך כל השבוע. ביום שישי היו מסיקים את התנור ולעת ערב גרפו את הגחלים במחתה להפיח אש, מיד הכניסו את סיר הצ'ולנט ולא שכחו להכניס פנימה את הקוגל בתבנית מיוחדת, ואכן יצאו מעדני מלכים לכבוד שבת. גנבי הקוגלים שמו עין על קוגלים שכאלה. היה להם מידע מדויק היכן הכניסו קוגל טעים (ש"דמע" מרוב שומן), כמה בני חיל נהגו להיכנס לבית כזה, שקעו במכוון בשיחה עם בעלת הבית, אחד מהם עמד על המשמר, ואחר לקח במשיכה את הקוגל ונשא אותו אל החסידים. משעוללו תעלול זה הייתה השמחה גדולה ביותר.

שמחה דומה ומצב רוח מרומם שררו גם בסעודות שבת אחרות ובמוצאי שבת בשעת "מלווה מלכה".

כלפי חוץ הציג השטיבל חזית של אחדות המגנה על האינטרסים המיוחדים שלו בפוליטיקה העירונית, אך בתוך השטיבל שררו בקיעים ופיצול מסוים.

לאחר פטירת הרבי, ר' ישראלקה, נחלק הציבור לשני מחנות: סטולין, קרלין.

יהודי לונינייץ לא היו להוטים אחר מחלוקת, והודות לרב ולשוחט, שבחכמה רבה בחרו בניטרליות, עלה בידם למנוע אי-הבנות בין שני הצדדים. עם זאת, בלא שחפצו בכך, ניכר הפילוג, ושני הצדדים הפגינו פעילות משלהם בבוא האדמו"רים.

בבוא הרבי מסטולין גילם את התפקיד הראשי ר' דוד פיין, הוא לא היה גביר בעיר, אך היה מן הבוחשים בקלחת וחסיד, ולכן מילא את התפקיד בחבורה של סטולין. מנגד, בשבת אצל הרבי מקרלין, בלטה בביור דמותו הפטריארכאלית של ר' משה-וולף דיאטלוביצקי ודמותו של ר' אלתר לויין. טיפוס מעניין מאוד היה ר' אשר המתווך. יהודי עני מרוד, שביתו מלא ילדים בוגרים. לבש בלויים, למד פרק משניות, קרא פרק תהילים. בשבת נחה עליו השכינה, ממש כאילו השיא את ילדיו בשמחה, ללא דאגות, ללא טרדות. בשבת זימר בניחותא "כל בוראי

מעלה מטה" בנוסח סטולין, בעודו נותן שבח לשם יתברך על חסדיו הגדולים. בעלי בתים מתקדמים למדי לא הדירו רגלם מן השטיבל, במיוחד בבוא הרבי.

ישיבת קרלין, שנוסדה בידי הרבי מקרלין והייתה נתונה להשגחתו, מילאה תפקיד ניכר בחיים החסידיים בלוניניץ. למדו שם עשרות תלמידים, שהתמסרו לתורה ולחסידות. סמוך לחצר בית הכנסת בנו מבנה מיוחד לישיבה. המנהל הרוחני היה ר' חיים-מנדל, חסיד קרלין הנודע, שעוד הספיק לנסוע אל הרבי הזקן.

נשות לוניניץ הצדקניות דאגו, באהבה ובמסירות אימהית, שלא יחסר לתלמידים דבר. הצטיינה בזה חיה-הניה רובינראוט, שהקדישה את כל זמנה לצדקה ולמעשים טובים. עוד נשים, כמו מאשה השוחטת, ביילה שוורצמן, עשו רבות למען קיום הישיבה.

בבוא הרבי נטלו בני הישיבה חלק פעיל בשמחה – בתפילה, בטיש, בריקודים.

יהודי לוניניץ, ללא הבדל, מזכירים ברטט את הזיכרונות הלא-נשכחים מלאי הרשמים של השבתות החסידיות היפות בלוניניץ.

בתצלום: חיה-הניה רובינראוט

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 147 – 152.

י' ז' [יוסף זאבי?] ד"ר יהודה גורביץ'

ד"ר גורביץ' בא אל לוניניץ בשנת 1902. כשגדל היישוב היהודי בעיירה ורצו שיהיה רופא יהודי, יצרו בעלי-בתים אחדים והרב בראשם קשר עם עסקנים יהודים בערים אחרות, ולבסוף הזמינו רופא. בשנתיים הראשונות שילמה העיר את שכרו. מוצאו של ד"ר גורביץ' מביאליסטוק. בהיותו יתום גדל אצל דודה ששלחה אותו ללמוד. אישור להיותו חסר משפחה הייתה העובדה שבמשך כל הזמן לא בא אליו איש לביקור. בשנים הראשונות באה לבקר אצלו תכופות דודה, ובמיוחד בשבילה נהג להזמין אוכל כשר אצל חיה-הניה.

עד תקופת הממשל הפולני היה מתבולל, מקורב יותר לחברה הרוסית הגבוהה מאשר אל החברה היהודית. בכל זאת כונה רופא יהודי. היה פופולרי מאוד גם בקרב האוכלוסייה הנוצרית בסביבה כולה. בביקוריו אצל חולים יהודים דיבר דווקא יידיש. במקרים רבים, כשחש כי המשפחה ענייה, לא נטל דמי ביקור. הניצוץ היהודי לא כבה בו. לפסח, נהג לשלוח לרב סכום מסוים של כסף. המהפכה הרוסית והשליטים הפולנים החדשים בלוניניץ חוללו מהפכה גם בהכרתו הפנימית ובאמונותיו, ובשנים האחרונות היה ליהודי לאומי חם. הוא היה הרופא של "ביקור חולים" ולאחר מכן יושב הראש והרופא של חברת טוז, שם עבד בהתנדבות ללא כל שכר.

ד"ר גורביץ' הפך לציוני, ונוסף לשקל הציוני תרם רבות לקרן קיימת ולקרן היסוד. כשביקר בלוניניץ שליח מארץ ישראל הזמין אותו לביתו והתעניין במצבה של ארץ ישראל בכלל ובמצב הרפואי בפרט. הוא לא היה מסוגל להבין מדוע הציונים מפולגים ביניהם, מדוע לא תשלוט אחדות בין יהודים? ברחוב דיבר תמיד, במופגן, יידיש, ושימש מופת ליהודי לאומי גאה.

הוא נרצח בידי היטלריסטים, יחד עם רופאים יהודים נוספים, ביום השני לכניסתם אל לוניניץ.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 155.

חיים [רובינראוט?] מנחם לשצי'נסקי

מוצאו ממשפחת פועלים, נולד וחי שנים רבות בלודז', ברובע בלוט. בזמן מלחמת העולם הראשונה התגלגל אל לוניניץ כחייל, כאן השתחרר והתחתן. לא חיפש לעצמו פרנסה קלה, היה סבל פשוט, וכל שנותיו חי בתנאים חומריים קשים. כיוון שהשכלתו הייתה נמוכה עסק בלימוד עצמי והרבה לקרוא. למרות משפחתו

הגדולה, אישה וחמישה ילדים, היה מסור בלב ונפש לפעילות מפלגתית-חברתית והקדיש לה הרבה מזמנו. הוא החל את פעילותו החברתית בייסוד חוג שחקנים בזמד [שכונת החולות] למען החולים. ב-1927, היה ממייסדיה הפעילים של ספריית "תל חי" ומן החברים המובילים בתנועת פועלי ציון צ' ס' בעיר. ב-1928 נבחר למועצת העיר כחבר מטעם פועלי ציון צ' ס'. בעיקשות רבה ובמסירות הגן על האינטרסים של העניים היהודים.

הייתה בו תשוקה עזה למשחק. הוא הקים חוג דרמתי בחברה לתרבות "תל חי" וגם היה לבמאי ולאחד השחקנים הפעילים בו. אף שדאגות הפרנסה למשפחתו הגדולה היו מרובות, קיים מדי יום ביומו, עד שעת לילה מאוחרת, חזרות עם החוג הדרמתי על מחזות שונים. הוא גם השתתף בחריצות בעבודת ההנהלה של ספריית "תל חי", בבית הספר "שול קולט", ותמיד היה נכון ליטול חלק בפעולות שונות.

פעמים רבות הופיע בפגישות ובכינוסים. בבחירות האחרונות לקהילה, היה מנהיג רשימת פועלי ציון צ' ס' ונבחר לקהילה עם שני חברים נוספים, אשר סנדרוק וזאב טוקר, ממספר כולל של שמונה פרנסים.

למרות התנאים הקשים לפעילות היהודית החברתית תחת משטר הסנציה בפולין [SANACIA: גוש פוליטי שדגל בהבראה מדינית כלכלית], נאבק בגאווה ובכבוד למען דמוקרטיזציה של הקהילות היהודיות ולמען אופיין הלאומי החילוני.

כאדם, היה חבר טוב, תמיד מוכן לעזור לזולת, צנוע מאוד, סמל ליושר. מסור לתנועה בלב ונפש, מסור לפעילות למען ארץ ישראל. תמיד התלונן כי בשל גילו ומשפחתו הגדולה אינו יכול לעלות לארץ ישראל.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 156.

חיים אשר סנדרוק

נולד להורים עניים בעיירה להיטין סמוך לפינסק. בא אל לוניניץ כנער צעיר בזמן מלחמת העולם הראשונה. אביו היה שמש בבית הכנסת הגדול. התייתם מאמו בשחר נעוריו. הדבר השפיע על אופיו: תמיד רציני, ללא חיוך על שפתיו, מר נפש, כעוס, דאוג, משום שחסרה לו אהבת אם.

כיוון שלא היה לו בית, הייתה התנועה, מצעירותו, ביתו, עמה חי עשרים וארבע שעות ביממה. מנעוריו השתייך לנוער היהודי הסוציאליסטי העובד ('ס' א' י') של תנועת פועלי ציון והיה מפעיליה המסורים והנאמנים. במשך תקופה ממושכת היה פעיל ב"חלוצ", ונמנה עם מייסדיה העיקריים של ספריית "תל חי".

אשר היה ספרן מאז ייסוד הספרייה, שהה בה יומם ולילה, את הספרים כרך בעצמו. הוא הרבה לקרוא, ידע במדויק את תוכנם של 2,500 הספרים בספרייה. היום בו נתקבלו ספרים חדשים בספרייה היה לו יום חג. בלב ונפש היה מסור לבית הספר "שול קולט", אחד ממייסדיו ומזכירו במשך שלוש שנות קיומו. פרט לכך היה לאורך שנים מזכיר הליגה למען ארץ ישראל העובדת, מזכיר מפלגת פועלי ציון צ' ס' בעיר. מורשה עיתונות ומפיץ עיתוני המפלגה והליגה: "דאס ווארט", "באפרייאונג".

סנדרוק היה נציג המפלגה בקרן קיימת לישראל ובקרן היסוד, נטל חלק בכל המגביות של הקרנות הציוניות והיה מן העסקנים הפעילים בכל מערכות הבחירות של מפלגת פועלי ציון צ' ס', בגוש למען ארץ ישראל העובדת. זמן רב הקדיש לתנועת הנוער פרייהיט והיה ממנהיגיה. לא היה מוסד יהודי-לאומי שלא שימש בו נציג והשתתף בפעילות. הכיל בקרבו אנרגיה רבה ולא ידע מהם חיים אישיים – המפלגה והתנועה היו תוכן חייו.

בשנים האחרונות היה פרנס של הקהילה, נבחר של רשימת פועלי ציון. בכל המוסדות עבד שלא על מנת לקבל פרס.

עם כיבוש לוניניץ בידי הצבא הרוסי, נקטעה פעילותו המפלגתית-חברתית. היום השחור בחייו – כך סיפר בעצמו – היה כשהוחרמה ספריית "תל חי" בידי הממשל הרוסי וחלק הארי של הספרים הוכחד.

סנדרוק, אשתו וילדו הושמדו, עם כל האוכלוסייה היהודית, בידי רוצחים היטלריסטים ונקברו בקבר האחים.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 157 – 158.

חיים ליישקה אפשטיין

מוצאו – קוז'נהורודוק. בן של החובש הנודע באזור לוניניץ, יוסף אפשטיין. בצעירותו היה פעיל בתנועה המהפכנית. בשנת 1905, לאחר כישלון המהפכה, משהחל ממשל הצאר ברדיפת מהפכנים, נאלץ להימלט לאמריקה. לאחר שהייה ממושכת שב אל לוניניץ. היה פסיבי לגמרי מבחינה פוליטית, אך קרוב אצל המוני העם ומוכן לסייע להם תמיד במצוקותיהם ובסבלם.

ליישקה היה ממארגני האשראי הקואופרטיבי לבעלי מלאכה יהודים, סוחרים זעירים ופועלים בעיר, כמו כן המייסד ויושב הראש הקבוע של קופת הלוואה וחסכון, לימים הבנק הקואופרטיבי העממי. זמן-מה היה מן העסקנים הפעילים של חברת "גמילות חסדים", השתתף בפעילות הנהלת טוז, היה חבר הנהלה בבית הספר "שול קולט" ופרנס בקהילה היהודית.

לשכבות הדוויות שימש ידיד נאמן, שעשה הכול כדי להקל את סבלן. אף שלא היה ציוני נתן תמיד ביד רחבה לקרנות.

בעת הפלישה ההיטלרסטית, ביקש להציל את עצמו ואת משפחתו בתוככי רוסיה, אך המשמר הסובייטי לא הניח לו, ולמאות אחרים, לחצות את הגבול הישן סמוך אל לנין. הם נשלחו חזרה אל לוניניץ שם נרצח עם משפחתו בידי הפושעים של היטלר.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 158.

יוסף זאבי התקוממות הפטיש והמרצע כנגד המכונה

כידוע, הורכבה האוכלוסייה בלוגינייץ ברובה מפועלי רכבת ופקידים, הודות לכך התרכזו והתהווה בה יישוב יהודי. מקום חשוב בקרב בעלי המלאכה תפסו הסנדלרים. עשרות משפחות שאבו את פרנסתן מתפירת נעליים ומגפיים לאוכלוסייה הנוצרית. לפתע קם מתחרה, חסיד סטולין הנודע, בעל המציצה [בברית מילה] בעיר, ר' אלתר לויין. הוא החל להתחרות, ונטל בהדרגה את הפרנסה מסנדלרי לוגינייץ. נוסף לחנות הסדקית והערדליים, החל להביא מוורשה נעליים מוכנות ומכר אותן במחיר מוזל.

בזמן הראשון הביא ר' אלתר לבחינה רק נעלי ילדים ונשים, ובכמות קטנה. לימים, בראותו כי העסק מתנהל לא רע, החל להביא גם נעלי גברים, מאות זוגות.

בקרב הסנדלרים נוצרה אבטלה, ומשפחות רבות נותרו ללא פרנסה. מיד החל כל אחד מהם להתלונן, איש באוזני אשתו, כי בכל אשם אלתר לויין, שהציף את העיר בנעליים מוכנות מוורשה. הדבר הביא לכך שהנשים פתחו במאבק כנגד אלתר לויין, תחילה ברטינות נרגנות חרישיות, לאחר מכן, כשהחמיר המצב, בגידופים קולניים כלפי אויבן: "העוקר פת לחם מן הפה", אך גם אמצעי זה לא הועיל.

ואז נוכחו הסנדלרים לדעת כי עליהם לנקוט אמצעים חמורים יותר ולהתארגן: זימנו אספה בבית המדרש ובחרו נציגים, בהם כמה קשישים בעלי זקנים. משלחת הלכה אל הרב ושפכה בפניו את מר לבה. ציינו כי במצבם הקשה של הסנדלרים אשם רק ר' אלתר, המבקש לגרוף זהב. הרב ראה וחש בצערם ובסבלם של הסנדלרים, ולמחרת זימן את ר' אלתר לדין תורה.

ר' אלתר טען כי אם לא הוא, ממילא ישלחו היצרנים מוורשה נציגים, והם ימכרו יותר נעליים ובמחיר זול יותר, ומצב הסנדלרים אף יורע. עוד טען: מה יעשה במלאי שכבר קנה. הרב, איש חכם מאוד, פסק כי חלילה לו להיות מסיג גבול ולגזול פרנסה מעשרות משפחות, ואסר עליו באיסור חמור להביא נעליים מוורשה, אך התיר לו למכור טיפין-טיפין את המלאי שברשותו, ותו לא. ייתכן כי אילו היו הסנדלרים מנהיגים פיקוח חמור בחנותו של ר' אלתר, היה פסק הדין של הרב מביא תועלת רבה ותוצאות טובות. אך הסנדלרים שלנו לא האמינו

"בפיקוח שמיקוח", גם לא הייתה להם הסבלנות להמתין עד שימכור ר' אלתר את כל סחורתו, והחליטו על מרד.

התקבצו הסנדלרים, אחדים שמו פטיש בכיסם, וביום קיץ נאה, ביום חמישי אחר הצהריים, התקבצו סמוך לחנותו של ר' אלתר. חלק עמדו בצד וחיכו, הנועזים שבהם נכנסו לחנות ופנו נרגזים אל ר' אלתר: "מה יהיה הסוף, עד מתי תגזול את פרנסתנו?" ר' אלתר שישב על כיסא מרופד במרכז החנות, ליד הקופה, והיה עסוק במניית הפדיון, הרים את הראש בעל הזקן הרחב, ובראותו מי העומדים וצועקים קבל עם, לנוכח הקונים הנוצרים, לא התאפק וצעק: "החוצה בני בליעל!"

זה הגביר את כעסם של הסנדלרים, והם החלו להשליך את סחורה מן הדלפקים. ר' אלתר זעק בקול הבס שלו: "גוואלד, גזלנים!" הסנדלרים ראו כי לא ישיגו דבר, ובינתיים, כיבד אחד מהם ברוב כעסו את ר' אלתר בפטיש. פרצה מהומה וזעקה, וסקרנים החלו להתקבץ. ההמולה הגיעה אל המשטרה שנמצאה בקרבת מקום, מיד צצו שוטרים. העומדים בחוץ הודיעו לנמצאים בפנים, והם הספיקו לברוח בעוד מועד. המשטרה באה, אך ר' אלתר סירב למסור את שמות "הגזלנים" וביקש מן השוטרים ללכת משום שלא אירע דבר.

בראש המרד עמד ש' ס', שהבודקה שלו ניצבה בדיוק מול חנותו של ר' אלתר, הוא האמין כי אלמלא החנות, שמכרה נעליים מוכנות, אזי הייתה לו פרנסה. מרוב אכזבה נסע ש' ס' כעבור זמן קצר לאמריקה, שם מן הסתם בא למסקנה כי אין אפשרות להיאבק במיכון באמצעים פרימיטיביים.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 159 – 160.

אהרן סטוכובסקי ניו יורק זיכרונות מביתי הישן

אני נזכר בשנותיי ב"חדר" בלונינייץ, לפני למעלה מארבעים שנים [ראשית המאה ה-20]. הנה הם ניצבים לנגד עיניי הימים ההם, כאילו היה זה היום. אני ממש חש את הבל נשימתם. אני שומע את נקישת תריסי הברזל הנפתחים ואת הבריחים המוסרים בחנויות של זוול [זיינוול] שטיינמן ושל דוד גרינשטיין בשוק. אני שומע את רעש הרכבות הרצות, את המולת התחנה. הנה אני רואה בצד אחד את החנויות הפתוחות בשוק, ובצד השני את הבודקס עם דברי המאפה, שם נישא ניחוח לחם מקמח מנופה וכעכים חמים. צצים איכרים בעגלות עמוסות עץ, שחת ותפוחי אדמה. ריח זיעת סוסים ואדרות איכרים ממש חודר לאף. כבר קריר ומעונן, בבתים התקינו בעוד מועד את החלונות הכפולים. בבוקר, כשהולכים לתפילה בבית הכנסת, הפלגים קפואים ונשברים כזכוכית דקה תחת הרגליים.

הדוכנים בשוק לונינייץ (1922) [אוסף]

השמש עודה מחממת, אין לה לב לעזוב את הבתים הדלים הקרים. רק לאחר חצות היום ניצתת השמש בצער וברחמים, פותחת את לבה, ובכנפיים פרושות חובקת מחצית העיר: בית הכנסת הישן של סטולין, בית הכנסת של הורודוק, וברגעים האחרונים ממש, זורה את כל נכסיה על כל הגגות והחצרות; ממש כדודת', חיה הקצבית, שקצצה כל היום נתחי בשר ועצמות – ולפתע נכנסה הביתה, עטופה באדרת ופיזרה על השולחן במטבח את פדיונה: קופיקות, אגורות, עשירות. היא הייתה הגונה מאוד ואדוקה, דודה חיה. ראוי לספר:

אירע פעם שהבשר שמכרה בערב שבת נתגלה כבשר טרפה! היא מיהרה לרוץ בין הבתים, ובעצמה סייעה להשליך את התבשיל עם הסירים והחזירה לקונים דמי נזק. היא עצמה נותרה ללא פרוטה לאחר עמל של שבוע.

הנה אני רואה לנגד עיניי את העלים העגולים המוזהבים על העצים הגבוהים הענפים של ראובן הולצמן, שהוריקו באורח פלא בקיץ ונשרו מצהיבים בסתיו. נראו כעופות שחוטים בערב יום כיפור בחצר הרב. באוויר נישא ניחוח תפוחי חורף, ודאי ממרתפו של משה אקרמן בשוק. כבר אפלולי, אך עדיין אין רואים בחלונות אור מנורה דולקת. החלונות הגבוהים בבית הכנסת הורודוק, שזהרו זה עתה בשמש השוקעת, כבו. לשווא מוחה אהרנקה השמש שמשה מדי רגע, ומעיף מבט למרחוק לראות מי הולך לתפילה חטופה.

בבוקר היה בית הכנסת תמיד מלא מתפללים, לא כמו בשבת ובכל זאת. נחרתו בי עמוק דווקא הבקרים בימות החול, בבית הכנסת הורודוק. לא אדע מדוע, משחר נעוריי כבשו את לבי. מין שלווה שקטה עוטה סוד, אולי של נשמות קדושות, שעליהן סיפרו בשבת בין מנחה למערב מאחורי הבימה, על ספסל ליד האח החם. אהרנקה השמש, לעתים נדירות ראו אותה יוצא מבית הכנסת. מעיל מצהיב ארוך, אולי ירושה מסבא-רבא, כיסה את גופו הכבד הגוצי ואת גבו המקומר לגמרי. המגפיים, שנעל חורף וקיץ, נראו אך בקושי. תיבת הטבק להרחה מעור, שתמיד אחז בידו, אלא אם היה עליו לרדת מן הבימה אלינו הזאטוטים. כל תענוגו היה שאיפה בנחיריו, שכמעט לא נראו על פני העוטים סבך שער, הרחת טבק אחת עוררה אותו. שבע רצון היה מגיש את תיבת הטבק להרחה לכל אחד "קח, קח!" ותוך כך שוב הריח ואמר: "שכה אחיה, מחיה נפשות!"

מעולם לא ראו את אהרנקה ברחוב בעיר. כל עולמו היה בית הכנסת וחצר בית הכנסת עד יוסל-דוד, מעבר לכך לא הרחיק לכת. פעם בשנה בלבד הופיע בעיר, אך אז לא ראה אותו איש. ניתן לשמוע את צעדיו, ניתן לשמוע את קולו ואת נקישות מקלו, אך לא אותו. אהרנקה היה בעיניי כאחד מלמ"ד-ו"ו צדיקים, רואה ואינו נראה. זמן רב לאחר חצות שמעו את צעדיו ולאחר מכן את קולו קורא: "עורו קומו! קומו לסליחות!" בדממת הלילה הדהד קולו כבת קול של קדוש מזמן קדום.

הנה אני רואה אותו עומד על הבימה, הטלית על הראש, ואני, נער וסידור בידו, עומד ומביט. שבת בראשית. הכול יושבים וחומשים פתוחים על דוכני התפילה. אהרנקה קורא במהירות את הפרשה, כרכבת נוסעים אצה, הוא נישא על הדרך הכבושה, בכל תחנה הוא עוצר לרגע, מעלה נוסעים חדשים. "יעמוד ר' יחזקאל ב"ר שמעון-לייב", וככל שזה נמשך הוא קורא ביתר שאת, קולו מתעצם, וכמו קטר על גלגלי פלדה גדולים, כסכין חיתוך הוא גומע מילים, וכשהוא קורא בניגון רגיל: "ויהי ערב ויהי בוקר" נדמה לי כי מעשייה ארוכה מגיעה אל קצה. והניגון – כאילו נמשך מששת ימי בראשית.

מה מופלאים הימים הנגלים לנגד עיניי! זיכרונות, הרהורים, הלכי רוח נייעורים בזיכרוני, בעיקר שבתות וחגים. ההליכות בפוגומלסקי, ישר עם המסילה, אל הסוכה, מקום אליו הלכנו, אנו נערי "חדר", בערב הושענא רבה לקצוץ הושענאות, זמורות דקות עם עלעלים ירוקים קטנים. הנה ההר, מאיאק – מי מאתנו לא ערך תחרות טיפוס, במטרה להגיע לפסגה? אך איש מאתנו לא עלה יותר מגובהם של שני סולמות. סיפרו כי ממש על הפסגה ניצב שולחן ועל השולחן משקפת, וכשמביטים במשקפת רואים עד פינסק, והנה קוז'נהורודוק ולחוזה מוטלות ממש תחת לרגליים. סיפרו גם כי אלינקה של הרשל דומניץ החייט, שכבר לבשה מכנסי אלכסון ועישנה בשבת סיגריות שהסתירה בשרוולה, אלינקה זו, כמעט-כמעט הגיעה לפסגה.

והנה היער ועצי הלבנה הלבנים, שם היינו מוצצים עסיס חמצמץ. הנה הולכים בחורים ונערות, שאבותיהם התנמנמו לאחר הצ'ולנט, מפצחים גרעינים ומשליכים זה על זה בחיוך. צהרי היום, בשוק שורר שקט, החנויות סגורות. בכל מקום שבת, אף בבודקה היחידה הפתוחה בשוק, סמוך לתחנה, אף בה שבת: הנקניקים תלויים ללא נייע. גם בכל רחוב צרקובנה [רחוב הכנסייה הפרבוסלבית], עד קצה "הכפר", אין רואים איכר יוצא מן הבקתה. דממת קודש שוררת בבתיים. השולחנות מכוסים מפות לבנות, סידור "קרבן מנחה" מונח פתוח למחצה. אימא יושבת סמוך לחלון וקוראת את פרשת השבוע מתוך טייטש-חומש [חומש לנשים בתרגום ליידיש]. הכול נח ושרוי תחת רושם השבת.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 161 – 163.

דבורה קוטניק דטרויט ר' ישראל-פרץ הולצמן ור' אברהם-הירש קוטניק

ר' ישראל-פרץ היה מלמד הגמרא הטוב בעיר. נוסף לכך שהיה מלא וגדוש בתורה, מומחה במקצועו, הוא ניחן בחוש הומור משובח. אפילו חסידי סטולין, שחששו לשמץ של צחוק בעת התפילה, היו פורצים בצחוק לשמע חידוד של ישראל-פרץ. סבי, בשובו הביתה מבית הכנסת, נהג, תוך תרעומת כלפי ישראל-פרץ, לחזור על הלצותיו וחידודיו. תכופות קינאנו, אנו הנשים, בגברים הזוכים לעונג לשמוע את ישראל-פרץ. ישראל-פרץ הולצמן

כשחדרו לביתו של ישראל-פרץ גשם ושלג, נהג להתפאר באמו הצדקת, אשר בשעה שקנה את הבית איחלה: "שיעמוד הבית וירקב ולא תבוא עליו שרפה". ונתקיים הדבר: זולג, דולף, נרקב.

ישראל-פרץ היה חבר טוב של אבי (א' ה' קוטניק). אבי היה מן המלמדים המודרניים בעיירה.

ישראל-פרץ היה בעל דקדוק. זכור לי: בשנת 1914-1915, כשחנו הגרמנים סמוך לעיירתנו, שלחו יהודים את נשותיהם וילדיהם אל קוז'נהורודוק, משום שהגרמנים ביקרו אצלנו מדי בוקר והשליכו פצצות. הגברים נותרו מאחור לשמור על הבתים המרקיבים המעוקמים ובהם מעט הנכסים-ורכוש. אחי הבכור, משהל קוטניק, ואני נשארנו בבית עם אבי. ישראל-פרץ שהה אז עמנו. קצרו הלילות לוויכוחיהם בענייני תורה. עוד הם מהדהדים באוזניי הוויכוחים ההם. מיד לאחר מנחה, הפכו השולחן והחדר לבית מדרש. בלילות ההם התמלא ביתנו רוח תורה. אצל אבי לא היה הבדל בין בניו לבנותיו, כולם למדו אותם לימודים. לילות שבת חורפיים ובוקרי שבת קיציים הם פרק נפרד ונאה בזיכרונותינו. בתצלום משהל קוטניק

כפי שכבר אמרתי היה ישראל-פרץ מלא וגדוש תורה, חכמה וליצנות. כמנער מתוך שרוולו, היה מסוגל לעלות על כל המורים המודרניים

הצעירים. הוא נהנה לצחוק למורים הצעירים ולעולל להם תעלולים, אף שאהב אותם.

ישראל-פרץ היה איש העם, אהב אנשים והכול אהבו אותו. מדי יום שישי בשעה שתיים-עשרה, כאשר שחרר את התלמידים מן הלימודים, היה מטייל לו בשוק. התעכב ליד חנויות מעסיקיו, שילדיהם למדו אצלו: התלוצץ עם אחד, העיר חנווני שני מתנומתו אגב הצצה בעיתון, בחנותו של בעל בית אחר השיג צרור משובח של טבק סְטֶמְבּוּל או קיבל חבילה נאה של סוכר לבן. בברכת "שבת שלום" הלך מיד לביתו להתכונן לשבת.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 163 – 164.

יוסף זאבי (וילק) **אמי (איידל בת שלמה-לייזר)** מוקדש לאימהות הקדושות

במה אכבד זכרך אמי היקרה? אין לי אפשרות לעלות על קברך, אינני יודע אם הוא קיים והיכן הוא. ישמשו לך זיכרונותיי הקצרים מצבה.

אימא, הרי לא היית רק אימא, אלא אם יהודייה, מסורה בלב ונפש לילדה. דאגת הרי לא לגופי

בלבד, אלא שתהיה לי גם נשמה יהודית. כבר מגיל שנתיים-שלוש התחלת לטעת בי יידישקייט. בבוקר לקחת אותי בידי ממיטתי ליטול ידיים בעזרת הכד כפול הידיות, לאחר מכן רחצת את פניי ואמרת יחד אתי, מילה במילה, "מודה אני" וגם ברכת הציצית, בעודך אוחות ביד את הציצית. ולא הנחת לי עד אשר עשית עמי את ברכת "המוציא".

מאין נטלת כוחות לעבוד ולעמול כה קשה? יום העבודה שלך החל עם שחר; בימות החורף, כשעוד היה חשוך, קר – השכמת קום והכנסת ערמת עצים להסיק את התנור. היית מכינה לילדים את ארוחת הבוקר שכללה תפוחי אדמה קלופים, ולעתים בקליפתם, ותה או סיר ציקוריה. ומיד עבדת שוב, הכנת ארוחת צהריים, קילפת, ריסקת, הרשית והמלחת. וחלילה להחליף סיר בסיר, צלחת בצלחת, בשרי בחלבי. מה רב היה צורך כשהחליף מישהו בשוגג סכין בשרי או כף – בחלבי; ארוחת הצהריים הופרעה, האוכל לא היה אוכל והכף לא הייתה כף. לאחר ארוחת הצהריים לא הרשית לעצמך לנוח מעט, לעשות הפסקה קצרה. וכי חסרה עבודה לאם יהודייה? לסרוג גרביים, לתקן לבנים, מכנסיים, מעיל. ומדי שבוע, פעמיים בשבוע, אפית לחם. והכול בעשר אצבעותיך: להכין מחמצת, ללוש, לבחוש, לאפות. ופעם בחודש כביסה: לכבס, לשפשף, לסבן, לשטוף בנחל הקפוא, לתלות, לגלול – הכול למען ילדייך. ואם אירע ובכל זאת נותרה שעה פנויה, גם אז לא הייתה לך מנוחה. בחורף, בשעות ערב מאוחרות, אימצת את העיניים במריטת נוצות. האם היהודייה הכינה כסתות לבתה הצעירה, שיהיו מוכנות לחתונתה – כך עבדת תמיד למען ילדייך.

והיו גם מלאכות לשם שמים. להתכונן לכבוד שבת וחג. ימים אחדים לפני השבת התחלת להכין לשבת: לבשל, לאפות, לשטוף, למרק את הפמוטים. משום כך הייתה השבת אצלך כה קדושה. אך יום השבת לא היה כל כולו מנוחה. הוא נחלק "חציו לכם וחציו לה". בשבת נהגנו

ללכת לתפילה, ולאחר שנת צהריים של שבת שמענו את הטייטש-חומש, את "צאנה וראינה" של אימא, את התחינות, את [סידור] "קרבן מנחה" שלך, שקיבלת בירושה מסבתא שרה. בין דפיו מצאת פיצוי רוחני. "קרבן מנחה" והתחינות היו שחורים וצהובים, ספוגים דמעות שסבתך, אמך ואת שפכתן לפני ריבון העולם. דמעות שביקשו למען ילדייך, במיוחד כשהיו חולים או כאשר התייצבו לגיוס.

אימא שלי! ברכת הנרות שלך על שבעה פמוטים, ברכותייך ותפילותייך למען ילדייך ולמען כלל ישראל, מלמול התפילה "אלוהי אברהם יצחק ויעקב" בניגון נוגה. מילותייך העמוקות, החמות, מקרב לב: "שבת קודש האהובה מסתלקת, שיבוא עלינו השבוע בבריאות ופרנסה, על ילדי ועל כל ילדי ישראל, אמן סלה". האוכל לשכוח את דמעותייך כשאחד מילדייך נאלץ לנסוע לשירות צבאי? כמה דמעות שפכת בשבתך בליל הסדר לקרא בהגדה, כשאחד מילדייך נעדר משולחןך. כמה הצטערת כשאחד מילדייך נסע אל מעבר לים: "לא אראה אותך עוד, הנח לי להביט בך פעם נוספת, ילדי היקר!" ומה רבה הייתה שמחתך כשילדך כתב מכתב לאימא.

עם פרוץ המלחמה, כשהלך ילדך לחזית, לא מצאת לך מנוח בבית. התרוצצת בין בתי המדרש, בכית, התפללת על ספרים קדושים, נתת צדקה מיוחדת, רצת להתפלל על קברי סבים וסבתות, אנשי מופת וצדיקים. ברגל הלכת עם חברותייך – אף הן אימהות יהודיות – להורודוק, לקברו של צדיק קדום, שיגן על ילדך מפני קליע. וכיבוד אב: מה רב הכבוד שהענקת לאביך, שלמה-לייזר, המעורר לאמירת תהילים, האוכל לשכוח זאת? לא!

כל חפץ שהיה מזכרת מאמך או מסבתך שמרת מכל משמר, והיה יקר לך: הכוסות, כלי הפסח שעברו בירושה, מפות הפסח המיוחדות והמגבות, ששמרת עליהן עשרות שנים. לאן נעלם כל זה? הערלים הטמאים תלשו מן הסתם מדפי "קרבן מנחה" שלך, לגלול אותם לסיגריות מטבק זול, ועישנו. כוס אליהו הנביא הנאה והקדושה שלך, גוי רוצח שותה מתוכה י"ש תוצרת בית. את בגדי החג שלך, ששמרת עוד מחתונתך, ירשו גויות טמאות. אוי, ריבוננו של עולם! הזהו צדק, הזהו יושר? איוון, סטפן, מריסה, סְקֶלְטָה יחיו ויירשו את האימהות והאבות הקדושים שלנו?

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 165 – 167.

יוסף בן שאול [זאבי] שרה הרבנית

ב"חולות" [זמך], רובע שמרבית דריו יהודים, גר בקצה הרחוב איציקל בעל העגלה עם אשתו שרה וחמשת בניהם. בזמן הראשון לבואם מן הכפר יזבינוק לא נתן איש דעתו לטיבה של שרה, אולי משום שבזמן הראשון לא הייתה בה, באישה הכפרית, ההעזה להיחשף ולהיעשות פעילה בענייני הכלל, אך אט-אט הפכה מקובלת בקרב האוכלוסייה היהודית, במיוחד ב"חולות", שם החלו לכותה: שרה הרבנית. ולמה רבנית? אחדים אמרו: משום שלימדה את בעלה, בעל עגלה פשוט, לקרוא מתוך הסידור ולאחר מכן אף להתפלל ליד העמוד, כשהיה בעל יארציט. האמת היא, כי אכן הייתה קוראת תפילות טובה בעזרת הנשים בבית הכנסת זמדיש [של שכונת החולות], שם הייתה קוראת בקול ערב מתוך טייטש-חומש ומספר התחונות לפני הנשים; נשאה שיחות מוסר או עודדה נשים בעת צרה. פרט למטלה בבית המדרש הייתה גם פעילה במצוות הלוויית המת: הייתה המטהרת והקוראת של פרקים מתוך "מעבר יבוק" והלכה בראש הנשים לבית העלמין. אך את הפופולריות שלה רכשה בצדקה למען הסובלים והנצרכים. אם אירע חס ושלום אסון במשפחה ענייה גלמודה, מיד הופיעה שרה, ניקתה את הבית, הכינה מעט תבשיל חם לאומללים וניחמה את המשפחה. ליולדת ענייה סייעה בתקופה הראשונה בנתח עוף או במעט חלב על מנת להחיות את נפשה ולחזק את הגוף שנחלש. כסף כנראה לא חסר לה. עניין גדול? לוקחים ביד מטפחת נאה לבנה, לובשים שמלת שבת וחובשים את הפאה, מזמינים למצווה אישה צדקנית נוספת, מטיילים בעיר מבית לבית ומבקשים: "נדבה הכרחית". וכי איזה בית יהודי יסרב? זה חמישייה, זה שלישייה, יהודים עניים נתנו ברצון רב קופיקה. וכך נושעו נצרכים רבים, אלמנות עניות ויתומים, בידי הדואגת לצורכיהם. לשונות רעות בעיר אמרו כי זאת היא עושה על מנת שייזכר בה אלוהים ויעניק לה לפחות בת אחת לאחר חמישה בנים, אך אין זה נכון, שרה הייתה אם לבנות ישראל רבות.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 167.

יוסף בן שאול אברהמל משיח

גבוה, כחוש וקצר רואי היה אברהמל [קוניק] בעל העגלה שנודע בכינוי: אברהמל משיח. מה פתאום כינהו משיח? – בשל סוסו, שהיה כחוש ועיוור באחת מעיניו, להבדיל מבעל הבית שלו. ומכיוון שכל ילד יהודי יודע כי משיח צדקנו יבוא לגאול את היהודים מן הגלות רכוב על חמור לבן – כינו את אברהמל בשם משיח אף שהיה לו סוס לבן ולא חמור. אברהמל היה עגלון והוביל משאות שונים, בזיעת אפו ובזיעת סוסו השתכר ביושר פת לחם למחייתו. סוסו היה קבצני, בעל גבנון, כך גם העגלה. לא היה לאל ידו לקנות סוס ראוי, אלא סוס חגור ועיוור בעין אחת, ותמיד נאלץ לסייע בדחיפת העגלה. ואולי גם לא רצה לקנות סוס מיוחס, המצריך טיפול רב והתמסרות; ומה יעשה אם הסוס היקר יתפגר לפתע? קבצן צריך שיהיה לו סוס קבצני. בסתיו אירע תכופות שהסוס שקע בבוץ ולא היה בכוחו של אברהמל להוציא את העגלה בכוחות עצמו. יהודים היו אומרים אז בלגלוג מר: "יהודים, חייבים ללכת לעזור למשיח לצאת מן הבוץ ולקיים מצוות 'עזב תעזב עמו'".

אברהמל מעולם לא התלונן על מר גורלו, הוא הסתפק בפרנסתו הדלה, העיקר שיהיו הוא ואשתו ובתם היחידה בריאים, וגם הסוס להבדיל, המפרנס. "ברוך ה' יום-יום". אברהמל התפלל בבית הכנסת הישן, מקום מושבו היה בפלוש, שם חש עצמו חופשי ומשחרר, איש לא יפריע לו ולא יעירו לו על שיחותיו בשעת התפילה. שם הוא יכול לבקר בגלוי גבאים ואנשי הנהגת הקהילה, ולמה להידחף פנימה? אפילו שעה שבא נואם, במיוחד ציוני, לא שינה את מקום מושבו, הוא טען כלפי הציונים: "אינני מבין אתכם, אתם מדברים על ארץ ישראל ויושבים כאן, מי מונע מכם לנסוע לפלשתינה?"

אברהמל, אברהמל, הלוואי היו יהודים רבים שומעים לך, ובמקום לדבר היו נוסעים לארץ ישראל.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 168.

יוסף בן שאול הקבצן העליון

חז"ל האמינו מאוד במידת השמחה וחוסר הדאגה. אף שאנשים רבים יודעים על מידה טובה זו ועל תועלתה המרובה לאדם: בריאות לגוף ולנשמה, בכל זאת ניחנו מעטים בלבד במידה טובה זו, אחד בעיר ושניים במשפחה. בלוניניץ נודע במידה זו, של היות שמח וטוב לב תמיד, שמשיל שיפמן או בכינויו: שמשיל הסנדלר.

שמשיל התגורר בקצה רובע "חולות", סמוך לבית החרושת לאדנים. ביתו הקטן כלל חדר אחד גדול ומטבח. את פרנסתו שאב מעובדי בית החרושת. עבד לבדו, ללא עוזרים או שוליות. בקיץ ישב על שרפרף, עירום למחצה, לראשו כיפה ולגופו ארבע כנפות, ודפק בפטיש מסמרי עץ לתוך סוליה, או תפר בחוט זפות, מלווה עצמו בזמר חסידי או בניגון תפילה. לא תמיד היה מה לדפוק או לתפור. הקיץ היה עונה של כמעט אבטלה, אך זה לא השפיע על מצב רוחו החיצוני. תמיד היה שמח והתלוצץ. מזגו הנוח ועליצותו החדירו שמחה בפנים המודאגות של מיודעיו, ברחוב ובמיוחד בבית המדרש.

שמשיל היה אהוב הנוער, משום שבכל מקום בו נמצא שררה שמחה. אמר חידוד או מילה נשכנית על חשבון בעל הבית, העניק כינוי לפלוני – אלה נתקבלו מיד והתאזרחו. בשעת התפילה קשר ציציית של שניים-שלושה מתפללים, הכה באצבע צרדה באוזנו של אלמוני והעמיד פני תם, כל זה החדיר חדות חיים לבית המדרש.

את כישורי השמחה האמתיים שלו הפגין בכ"ד בכסלו, בפורים, בשמחת תורה. כ"ד בכסלו היה יום צום בחברה קדישא, ולאחר הצום ערכו סעודה, לא במאת האחוזים כסעודה של ר' שניאור זלמן בשקלוב, אך גם בסעודת החברה קדישא בלוניניץ לא היה מה להתבייש. החברה קדישא ידעו כי כדאי לצום. ובשעת הסעודה, כטוב לבם ביי"ש 60%, היה שמשיל נותן הטון העיקרי בשמחה, בשירה ובריקוד.

שירו "מה יהיה כשיבוא משיח?" הושר בחברותא. היות ושמשיל היה קל רגליים – מסוגל לתעלולי קפיצות – היה מסיר את מגפיו ורוקד בהתלהבות. בפורים התחפש, אחז תוף ביד ושימח את הציבור. בשמחת תורה, לא צימס אחד עם קישקע היו "קרבותיו".

שמשיל היה איש השמח בחלקו. הפרדוקס הוא, שדווקא משפחתו, אשתו וילדיו, היו שקטים מאוד. הגה לא שמעו מהם. כך היו בניו זליג ומאיר וגם הבנות.

עם חורבן לונינייץ נספה גם הקבצן העליז שלנו.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 168 – 169.

אשר [פלוטניק?] הרשלה שומר בית הקברות

מי בעיירתנו לא הכיר את הרשלה הקברן? הָרָר – ש – לה, כך הגו, ברי"ש כפולה ובש"ן, משום שהוא דיבר כך, ברי"ש מודגשת ובש"ן, כליטאי. אך הרשלה היה פופולרי בעיירה לא בשל כך בלבד אלא משום שהיה שומר בית העלמין.

בית העלמין היה מרוחק מן העיירה, לכן בנתה החברה קדישא ביתן, והרשלה ומשפחתו חיו בו ושמרו על המקום המקודש. ליצני העיירה נהגו לומר: "הרשלה שומר על המתים שלא יברחו".

פרנסה מזה לא הייתה להרשלה. החברה קדישא לא שילמה לו, רק נתנה לו דירה חנם. השאר, היה על הרשלה לחפש בעצמו. הוא עבד אצל בעלי הבתים של לוניניץ, פה ביקע עצים להסקה, שם העמיס עגלות שחת באורווה על מתלים או חפר בור להטמין בו אשפה. מובן כי מכל המלאכות הללו ראה ברכה מועטה. הרשלה היה קבצן גדול. דווקא משום כך היה ידוע ומאוד פופולרי. נשים צדקניות דאגו להביא חלה לשבת, בשר ודגים, לבל ישב חלילה הרשלה מרוחק ומבודד בבית העלמין עם אשתו וילדיו ולא יהיה להם לשבת.

ובאמת היה הרשלה יהודי טוב וחביב, ולבד מדלותו היה מקובל מאוד על כולם בעיירה. למרות היותו בעל משפחה, מטופל בילדים וקבצן גדול, היה מצב רוחו טוב והוא בטח בריבון עולם. "אם ריבוננו של עולם מעניק חיים, יעניק מן הסתם אמצעי קיום לחיים" – נהג לומר וגם האמין בכך.

תמיד, כאמור, התהלך הרשלה וחיוך על שפתיו ומעיניו נצץ אור. בציבור יש חידוד: "אצל כל הקברנים שמחים הפנים". כזה היה הרשלה שלנו, קטן הקומה ודל הלבוש.

הרשלה גם היה בדחן, דיבר בנחת, מילה במילה ובדייקנות. הוא לא היה תלמיד חכם גדול, אך היטיב לספר הלצות ומעשיות על הרשלה מאוסטרופולי. היו לו חידודים משלו, ליטאיים טיפוסיים, והכול אהבו לחטוף עמו שיחה. הוא גם ידע להשיב בחריפות במועד המתאים, למשל: יום בהיר אחד הולך הרשלה ברחוב סדובה, מהרהר בפרנסה, להשתכר משהו, אל מי ייגש לשאול על עבודה. הוא מבחין באפשטיין החובש, היושב סמוך לביתו, שואף אוויר צח, וחולף לידו. עוצר אותו אפשטיין ושואל: "ומה, הרשלה, שלום המתים בבית העלמין?" הרשלה

משיב מַגִּיה וְבִיָּה, בקצרה ובחריפות: "המתים אינם חשים בטוב היום, נחוץ להם חוֹבֵשׁ".

מקרה נוסף. גבאי החברה קדישא הזמין ציון על קבר אמו. הוא שואל את הרשלה אם הציון כבר נבנה. משיב הרשלה בקצרה ובחריפות: "ביצרו את אמך בבטון, שאפילו בתחיית המתים לא תוכל לקום".

כן, הייתה להרשלה נשמה יהודית שמחה, לב עדין כאוב ומזל רע ומר. אני אישית, כנער קטן, הכרתי את הרשלה היטב ושמעתי את סיפוריו.

הרשלה ידע לעבוד בגרזן, ואבי היה שוכר אותו מדי פעם לעבודות בנייה של בתי עץ. מובן כי היה אורח תכוף אצלנו, בא לקבל את שכרו, רובלים ספורים בתמורה לשבוע עבודה; וכשהיה הרשלה בא, היה שמח. הרשלה היה מספר לאימא סיפור ואימא כיבדה אותו בכוס ציקוריה חמה עם תקרובת.

לנו, הילדים, היה מביא אצטרובלים מיער האורנים הסמוך לבית העלמין, ולאימא היה מביא מתנה, ענפי אורן להכין מהם מטאטא זרדים לגריפת הפחמים בתנור לפני הכנסת לחם או חלה.

אצלנו, בני הנוער בעיירה, היה להרשלה מעמד מיוחד. למרות היותו יהודי גוי, בעל זקן קצר סבוך, ולרגליו מגפיים קצרים מטולאים – הבטנו עליו כעל גיבור, יהודי נועז, בן חיל.

אנחנו, הילדים, פחדנו מאוד מן המתים. ידענו כי המתים עוברים מדי ערב בין בתי הכנסת הקרים, מתפללים וקוראים. שמחנו שאצלנו לא היה בית כנסת קר, וכי הרשלה ומשפחתו גרים בבית העלמין. בלילות חשוכים, כשנשבה רוח סערה וגשם עז ירד, ידענו כי הרשלה מתהלך לבדו בבית העלמין בין המצבות, ושומר. על מה הוא שומר? – שלא ייפלו מצבות. אולי יש צורך לתמוך פה ושם מצבה, אולי שטף הגשם את החול מעל קבר, ובבוקר כבר לא ניתן יהיה לזהותו, וצריך לפזר אדמה סביב ולחסום בקרש. הרשלה הוא הרי שומר נאמן.

מובן כי הדמיון הילדותי שלנו פשוט לא היה מסוגל להבין זאת. מחשבותינו לבטח נשאו אותנו הרחק-הרחק אל עולם הדמיון. הבנו כי הרשלה איננו סתם אדם, הרשלה פשוט. הרשלה הוא צדיק גדול, אחד מלמ"ד-וי"ו, מחופש לקבצן, לחוטב עצים, לשומר בית קברות.

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 170 – 172.

יוסף בן עדינה [זאבי] יוצאי לוניניץ קוז'נהורודוק באמריקה

מוקדש לשרה ולבאב וילק היקרים בניו יורק

ההגירה מקוז'נהורודוק ומלוניניץ לאמריקה החלה עוד בשנות ה-90 של המאה ה-19. המצב החומרי הדחוק אילץ את הצעיר בן העיירה להיפרד ממשפחתו ומביתו, אך רק אנשים ספורים היגרו אז. רק לאחר כישלון המהפכה הרוסית ב-1905 גברה ההגירה. רע ומר היה למהגר, שמעולם לא היה בעיר גדולה – ועל פי רוב חונך בקפדנות דתית, מושרש במשפחתו, מורגל באורח חייו – ללא שפה, ללא השכלה. אין פלא אפוא כי כשנפל לתוך היורה הרותחת הגדולה של ניו יורק, התקשה להסתגל לחיים החדשים. חלק הארי עזבו את רוסיה באופן בלתי לגלי, וסוכנים מיוחדים, בעלי קשרים עם רשת של סייענים, ארגנו את ההגירה. ר' לייב-וולף פצ'ניק היה הסוכן בלוניניץ, ואת הגבול היו גונבים.

אין לתאר את הפחד והאימה בעת גנבת הגבול, עד שזכו לשמוע את דברי המוביל: "זה כבר חוץ לארץ". ולאחר מכן הנסיעה באנייה, ה-Castle Garden "אי הדמעות" – Ellis Island [תחנות של מחלקת ההגירה], החקירות והבדיקות – כל אלה הוגיעו את המהגר. ובכל זאת היה מאושר לרדת כבר מן האנייה, במיוחד אם קרוב משפחה או בן עיר קיבלו את פניו. עתה שמע המהגר מילים שונות לחלוטין: "כאן מדינה חופשית", "בארצו של קולומבוס אתה אזרח חופשי, שווה לכולם, ללא הבדל בין יהודי לנוצרי". אך לא די היה במילים יפות אלה להשביע את רצונו. ההתאזרחות לא הייתה כה קלה בלא שפה – הסתגלות לאורח חיים חדש, קבלת עבודה, פרנסה וכיוצא באלה.

כל הבאים החדשים הלכו לעבוד בשופ [בית מלאכה] ובמקומות אחרים, זה היה פרק קשה שלא כולם עמדו בו. הגעגועים למשפחה, לבית הישן, גרמו לכך שחלק עזבו את אמריקה ושבּו הביתה, במיוחד מי שהותירו אישה וילדים. נוסף לכך נאלצו רבים מן המהגרים החדשים לעבוד בשבת, לא אחד מהם סבל מכך מורלית, ולא היה מסוגל להסכים לחילול שבת.

בדרך כלל היה המהגר היהודי סבלני, קיבל באהבה את סבלו, כדבר טבעי, עד אשר הצליח להתקדם קצת. חלק מהם הסתדרו היטב לימים. בני עיר, במיוחד קרובי משפחה, סייעו לחדשים להסתדר. כל מהגר חדש שלח למשפחתו מיד דולר שחסך בעמל רב ואת תצלומו

כאמריקאי. עשרות משפחות מלונייניי ומקוז'נהורודוק היגרו לאחר מלחמת העולם הראשונה לאמריקה, עד שנעלו שערי הארץ בפני מהגרים חדשים. בתצלום: הרב יחיאל-הלל גורליק

גם לאחר הנסיעה לאמריקה לא שכחו המהגרים את ביתם הישן. חלק גדול מיהודי קוז'נהורודוק חיו על תמיכה מאמריקה. יוצא קוז'נהורודוק נותר נאמן לעיירתו, כל אחד מהם התגאה בה והזכיר באהבה ובכבוד את בית הכנסת הישן הקר, עם ארון הקודש, מלאכת מחשבת מופלאה; את בית העלמין הישן, את "הר הנשמה", את הבבורינה, את הרבנים הגדולים, השוחטים, במיוחד את הרב ר' הלל גוקליק. אהבתם לרב הייתה כה גדולה שהעבירו אותו אליהם לאמריקה. למרבה הצער נפטר כעבור זמן קצר.

הזקנים, הנשים הצדקניות – כל אלה נחקקו בנשמות יוצאי העיר. אהבתם התבטאה במשלוח סיוע חומרי. יוצאי לונייניי אף הם לא שכחו את ביתם הישן, ומיד לאחר מלחמת העולם הראשונה שלחו סיוע דחוף ושליח מיוחד, ידידנו צבי (הרי) דנברג, שבא ברגע קשה מאוד לאחר מלחמת פולין-רוסיה הסובייטית, כשהממשל בפולין עוד לא היה מבוסס, ולא היה עדיין מנהל תקין. האוכלוסייה היהודית ממש רעבה ללחם, והרי דנברג היה לה למושיע. הוא בא והביא כסף רב, הן כסף ששלחו קרובים לבני משפחה והן כספי ועד הסיוע של יהודי לונייניי-קוז'נהורודוק לקהילה היהודית. דנברג מילא את שליחותו במסירות וביושר. שביעות הרצון של הציבור, הן במולדת הישנה והן באמריקה, הייתה רבה, ויוצאי עירותינו שלחו אותו שנית.

האגודות והארגונים של יוצאי עירנו באמריקה

בשנת 1917 אורגן בידי בן העיר, מאיר לוצקי, ועד הסיוע של יוצאי לונייניי-קוז'נהורודוק, שבא לעזרת מי שהמלחמה רוששה. שליח ועד העזרה, הרי דנברג, העביר 3,000 דולר כספי הוועד ו-20,000 דולר של יחידים, בכך הצילו מקריסה מאות ממשפחותינו במולדת הישנה. בשנת 1943, בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, ביזמת יעקב שוורץ, אשר צפה מראש את העזרה הנחוצה, אורגן שוב ועד הסיוע. למרבה האסון לא נותרו עוד קוז'נהורודוק ולונייניי יהודיות, אלא שארית פלטה בלבד, פזורה על פני רוסיה ופולין במחנות שונים. ועד הסיוע, שבראשו

עמדו ג'ו פלדמן – יושב ראש, מאיר קרוגלין – גזבר, מקס לוצקי – המזכיר החרוץ והמסור, ועד זה התקשר עם ארגון יוצאי לונינייץ-קוז'נהורודוק שהתארגן ופעל בעת ההיא בארץ ישראל, והיו לו קשרים עם שארית הפלטה. הודות לעזרה הגדולה של ועד הסיוע בניו יורק, הרחיב ארגון יוצאי לונינייץ בישראל את סיועו ופעילותו הן במשלוח חבילות מזון לרוסיה ולמקומות אחרים, והן בעזרה לעשרות בני עיר ניצולים שבאו לישראל.

ועד הסיוע נתן גם 500 דולר ל"הגנה" בארץ ישראל בזמן מלחמת השחרור וגם סכום כסף למגבית היהודית לטובת ישראל.

ארבעטער רינג [ברית העבודה] סניף 481, יוצאי לונינייץ-קוז'נהורודוק

סניף זה שנוסד ב-1917 ביזמת ג'ו גולדמן, י' גינזברג, ה' קולניק, מוזיקר [מוזיקנט?], י' שוורץ – מעניק סיוע לחבריו במקרי מחלה או אסון. יש לו קשרים עם בתי החלמה למען חבריו הנזקקים לעזרה, על מנת שלא יזדקקו לעזרת חברות צדקה למיניהן. בשנים האחרונות יש גם יזמה לבנות בתים לחברים זקנים. בניו יורק נבנה בניין מפואר למטרה זו. בן עירונו, ג'ו גולדמן, הוא אחד מחמשת חברי ועדת הפניות. סניף 481 השתתף בתרומה של למעלה מ-3,000 דולר לצורך הבניין. הוא דואג לחבריו לא רק בחייהם אלא לאחר מותם, בקרקע לבית עלמין.

הנהלה והפעילים של ארבעטער רינג סניף 481, יוצאי לונינייץ-קוז'נהורודוק (1927) ניו יורק יושבים משמאל לימין: י' פלדמן, י' לייפמן, י' גולדמן, מ' לוצקי, ד' פיין, ב' שפירא. עומדים: קוואטניץ, שניידרמן, פנפילד, מגדלוביץ, ויינר, ברזון.

ארבעטער רינג עוסק לא רק בדאגה סוציאלית, הוא עסוק גם בפעילות תרבותית כמו ארגון ערבים ספרותיים, קונצרטים, בידור. הוא משתתף במיזמים יהודיים כלליים: נטל חלק במגבית לגיוס כסף למען ועד העובדים היא"ס [Hebrew Immigrants Aid Society] וגם במבצע למען הסתדרות העובדים בארץ ישראל. בשנת 1935 התארגנה בסניף קבוצת נשים, שעשתה עבודה חשובה למען הסניף: סיוע לנזקקים, ארגון מיזמים תרבותיים. באפריל 1942 נחוג בפאר יובל 25 לייסוד הסניף. הופיע עיתון יובל בפורמט מהודר. הפעילים העיקריים בסניף בעת ההיא היו: ג'ו פלדמן, ג'ו גולדמן, פ' סטון, ס' פיון, דוד פיון, חפץ, קולניק, גינזברג, סליצר, שניידר, קלמפנר, ברזון. בסניף כ-180 חברים.

מספר יוצאי לוניניץ-קוז'נהורודוק באמריקה 600-700, מהם 500 בעיר ניו יורק, השאר בערים שונות. חלק הארי מתפרנס מעבודה וממסחר זעיר, גבירים גדולים אין בקרבם, אך יש עסקנים חברתיים מסורים כמו: מקס לוצקי ומאיר קרוגלין בתנועה הציונית; ג'ו גולדמן, סנדר פצ'ניק, ג'ו פלדמן בתנועת העבודה היהודית. גם בדרום אמריקה (בארגנטינה), במיוחד בבואנוס איירס, מצויים בני עיר המנהלים פעילות חברתית. משפחות ספורות פזורות בברזיל, קובה, דרום אפריקה.

על פי חומר של ג'ו גולדמן

מתוך הפרק: החיים החברתיים, ע' 172 – 175.

ליפא יוסילבסקי החורבן

בשנת 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, חוותה עיירתנו והאוכלוסייה היהודית שלה רגעים קשים. כאוס כללי שרר במוסדות הממשל, הגרמנים התקדמו והממשלה הפולנית נפלה. ב-17 בספטמבר בערב, סמוך לבית הקברות, הוקמו מתרסים בידי מחלקות אחרונות של הצבא הפולני, שניסו לעצור את בוא הצבא האדום מכיוון מיקשביץ'.

ב-18 בספטמבר בבוקר, כבר עמדה מרבית האוכלוסייה בעיירה, גם היהודים בכללה, ובחנה את הצבא האדום שניצב ליד הבניין החדש של הסְטרוֹקְטוֹב, המועצה (בקצה רחוב סדובה, לא רחוק מבית הקברות הרוסי). קודם לבואו של הצבא האדום נותרה העיירה ללא ממשל שולט. איכרים מן הכפרים בוסטין, לונין התכוננו לבצע פוגרומים. כאמצעי נגד, התהוותה מיד הגנה עצמית כללית. מקרב היהודים השתתפו בה: יעקב בוימן, לייבל אייזנברג, דן גרינשטיין, חיים רובינאוט, אך במשך זמן קיומה הקצר, כיומיים, לא הספיקה לחולל דבר. למרות שהופיעו בעיר איכרים, לא התרחש פוגרום והאיכרים היו בדרך כלל שלווים.

עם בוא השלטון הסובייטי באו גם מי שהיו אסירים יהודים פוליטיים. מיד הוקם ועד מוציא לפועל זמני, שמשימתו הייתה להשגיח על הסדר בעיר. בוועד היו: מרדכי-יוסף פלקסמן, איסק סלוצקי, נח סנדרוק אשר באו מוורשה, וגם נוצרי בשם בוכטיק, עם נסיגת הממשל הרוסי הוא נשאר עם הגרמנים. בוועד היו מיוצגים ארקשה ספירידונוב וגם כמה נציגים רשמיים מטעם הממשל הצבאי, שהיו נותני הטון בוועד המבצע. מיד נאסרו אנשי צבא פולניים, בהם גם ממלא מקום הסְטרוֹקְטוֹב [מושל, ראש יישוב] היועץ הפוליטי ברטניצ'ק.

משימתו הראשונה של הוועד הייתה לדאוג לאוכלוסייה למגורים ולעצי הסקה לחורף. רבים קיבלו מטר אחד-שניים של עץ. לבאים מפולין, הפליטים, דאגו לדירות. הוועד היה קיים שלושה שבועות ואז כונן ממשל סובייטי סדיר, שהחל להנהיג סדר סובייטי. החרימו סחורה אצל סוחר הבדים אברהם מיאסניק והעבירו אותה לארטל – אגודת חייטים שיתופית, שהוקמה מיד בראשות הרשל פרומין. הוקמה גם אגודת סנדלרים שיתופית, שנמצאה בביתו של משה-ליב דיאטלוביץקי. החלו גם לקום קואופרטיבים, הכול בנוסח הסובייטי. למרות הכול חיה האוכלוסייה היהודית בשלווה. מי שהיו סוחרים וחנוונים, חששו שמא

ישלחו אותם לסיביר, מה שאכן קרה מאוחר יותר. האחים טוביה ואברהם מיאסניק עקרו לוהלין, גולוביי (סוחר העצים) נסע לסארני, לייבל אייזנברג (מי שהיה ראש הקהל בלוניניץ) נסע לביאליסטוק.

החיים החלו לשוב אל מסלולם לכאורה. היו שעבדו במשרות ממשלתיות, היו שעבדו באגודות שיתופיות, והיו שעבדו לעצמם בבתים (בלי עזרת שכירים). וחלק מן היהודים עסקו בספסרות, נסעו אל למברג, הביאו סבון והרוויחו "אדומים" [מטבעות זהב או שטרות של 10 רובל] רוסיים; מסחר נמרץ התנהל במטבע זר (זהב, ודולרים).

שלושה חודשים לאחר בוא הצבא האדום התקיימו אספות כלליות בהן הציע נציג הממשל הסובייטי ברוסיה הלבנה, שהמחוזות הכבושים יצטרפו לרפובליקה הסובייטית של רוסיה הלבנה. ההצעות נתקבלו פה אחד והוחל בהכנות לבחירות. בחירות לוועד המבצע, כלומר בחירות מקומיות, ובחירות לסובייט העליון אס-אס-אס-אר ולסובייט של הלאומים. לוניניץ הוכרזה מחוז. הוקמו 17 מחוזות בחירה, שבהם השתתף באופן ערני חלק מן האוכלוסייה היהודית. במחוזות הבחירה התקיימו מדי יום שיעורים, למדו את החוקה הסובייטית וקראו עיתונים וז'ורנלים. בתור מועמד לסובייט העליון הוצג פלוני אניסימוב, ולמועצת הלאומים – עובד רכבת מלוניניץ, נוצרי שגר ברחוב ברודילובקה.

לאחר הבחירות החלה פרשת הפינויים, אווקואציה בהגדרה הרוסית. "הקרבן" הראשון היה ד"ר אקסלרוד, שנאסר ונשלח לסיביר הרחוקה. לאחר מכן בא תורה של משפחת גרצולין (בעל חנות לברזל), נאסר סוחר העץ פייול דיכטיאר (הוא לבדו, ללא משפחתו) וגם יעקב גלויברמן (השען), שלמה הופשטיין (הרוקח) ומשפחתו, וממש לפני המלחמה, כיומיים לפני פרוץ מלחמת רוסיה-גרמניה, נאסרה משפחת רובינראוט: חיים, הרשל, האם והאחיות. כל הנזכרים לעיל קיבלו שעה אחת על מנת לארוז ולנסוע. זה התרחש עד 22.6.1941. מתאריך זה ואילך מתחיל להימחות הקיבוץ היהודי הצעיר בעיירת השדה לוניניץ.

ב-23 ביוני שררה בלוניניץ תבהלת אימים, בעיירה נראו שני מטוסים גרמניים אך הם לא הפציצו. בו בלילה הואר הגשר שעל הנהר פריפיאט באור מטוסים אך גם הוא לא הופצץ.

ב-24 בחודש בא מכיוון פינסק וברנוביץ' צבא, באי-סדר מוחלט, ופנה לעבר הדרך אל מיקשביץ', גם משאיות נסעו בכיוון ההוא.

ב-25 ביוני ביקשה האוכלוסייה היהודית להתפנות, אך חצר תחנת הרכבת נסגרה בידי הצבא. נדרשו אישורים מיוחדים מטעם הוועד המבצע ומטעם הממשל הצבאי על מנת לנסוע. רבים מן האוכלוסייה היהודית יצאו ברגל אל מיקשביץ' ואל לנין במטרה להמשיך את הדרך הארוכה ולא ליפול בידי הגרמנים.

בלנין התקבצו כ-6,000 יהודים מפינסק, גנצוויץ', לוניניץ, קוז'נהורודוק, לחווה וכפרים סמוכים, יהודים שביקשו לחצות את הנהר ולהמשיך הלאה, אך הנהר היה שמור בידי משמר הגבול הרוסי בהנהגת פלוני סחרוב (לויטננט) שבשום מקרה לא הרשה לחצות את הנהר. 95% מן הנוכחים נאלצו לשוב על עקבותיהם, מעטים בלבד, עלה בידם לחצות את הנהר במקרה, והודות לכך נותרו בחיים.

ב-28 ביוני הוטלו פצצות גרמניות ראשונות ממטוסייהם. נפלו קרבנות אחדים מקרב האוכלוסייה הרוסית. כולם רצו לעזוב, איש לא ידע לאן ואיך. ניסו לחמוק לרכבות אך כמעט איש מהם לא הצליח.

ב-30 ביוני נטשו מוסדות השלטון את העיר, וכעבור ימים אחדים נכנס הצבא הגרמני אל לוניניץ. הצבא ו"התרבות" הגרמניים הבלתי מנוצחים השכינו "סדר" ברחוב היהודי. ראשונים נפגעו אנשי האינטליגנציה היהודית. בעטיו של פלוני פנין מזלסיה ימ"ש, נהרגו כל הרופאים היהודים: ד"ר י' גורביץ', ד"ר ישה גרינשטיין, ד"ר פינייה רזצקי, ד"ר יוסף פרישקולניק (בן של שמאי הקצב) ועוד רופאים אחדים מוורשה, שנמלטו לכאן. זו הייתה קבלת הפנים הראשונה.

לפי החלטת הממשל הצבאי הגרמני הוקם יודנרט. נכללו בו: משה שפירא, אברהם רודמן, לייבל הולצמן, דוד ברודניצקי. הגרמנים דרשו מגפיים. הוכנו כמה זוגות מגפיים. עבודתם של בעלי המלאכה היהודים בְּנֵיה טופצ'ק, יוחנן גרינשטיין, פינייה אוקראינץ, מצאה חן בעיניהם והם דרשו מגפיים נוספים. היודנרט התעלם, לא תיאר לעצמו את התוצאות שיהיו לכך.

במהרה קיבץ הממשל הגרמני את כל הגברים היהודים בני ארבע-עשרה ומעלה והורה להם להתייצב ליד בית הספר פּוֹבֶשְכְנָה [ביה"ס הפולני העממי], מול הבניין של גרינשטיין. האנשים התקבצו, והיודנרט נקט בכל האמצעים על מנת שכולם יבואו למקום המצוין. האמתלה: הולכים לבית החולים של קורסק לעבודה. משם הובילו אותם לדרך

פינסק, מעבר לבודקה השנייה של תחנת הרכבת, כ-2 ק"מ מן הכפר מְלִסְנִיצָה, שם מצאו מנוחת נצח בבורות גדולים.

אפיזודה אופיינית לזמן ההוא: מאיר שוורצמן (בנו הבכור של יעקב-מרדכי הסנדלר) הלך לעבודה ולא נטל עמו אוכל, אשתו הצטערה על כך וביקשה מבנה, ילד מוצלח מאוד בן עשר, שילך להביא לאביו אוכל. הילד הלך ולא שב עוד, הוא מצא את מותו עם כל היהודים הבוגרים.

הנשים האמינו עדיין כי בעליהן חיים, אך שרר ייאוש, וחלק גילו אדישות. בנס ניצלו לפי שעה 36 גברים: דוד ברודניצקי, משה גרינשטיין, ברוך-משה כהן, בן-ציון טופצ'ק, יוחנן גרינשטיין (הסנדלר), יעקב-לייב רוזנקרנץ (הפחח), גרשון פינחסוביץ' (מפּוּהוּסְט), יעקב לוי (בן של שמואל סטוכובר) מברודילובקה (את אביו הרגו הבולשביקים הראשונים ביער הממשלתי), ונותרו פליטים אחדים שלא התייצבו עם כל היהודים "לעבודה". בניה טופצ'ק ויוחנן גרינשטיין הוצאו מן השורה בידי גרמני שתפרו למענו מגפיים, הם קראו גם לפיניה אוקראיניץ להצטרף, אך איחרו את המועד והוא הלך עם כולם אל מותו.

ואז באה פרשת הגטו. הממשל הגרמני לא יכול לשאת שהנשים היהודיות יגורו בסמוך לשכנים הנוצרים. סומן מקום, אשר בו יכלו הנשים הנותרות להמשיך לפי שעה את קיומן. החל מפנינת טחנת הקמח של סוקולובסקי עד יהושעלה (מניח הרעפים), בכלל זה בתיהם של פינחס ויניק, מושקה ברודניצקי וגם ביתה של שרה הרבנית, עד לטחנת הקמח של סוקולובסקי. זה הצד השמאלי, בואך מן העיר לשכונת "החולות", שם היה הגטו היהודי, לשם קיבצו את היהודים שנותרו בחיים מן הכפרים: לונין, וולקה, בוסטין, דיאטלוביץ' ואחרים. מארבעת בתי הכנסת, זכה רק בית הכנסת זמדיש [של שכונת חולות] להיכלל בגטו. כאן נמצאו היהודים בצבת של 4-6 נפשות, מי בחדר, מי באורווה, מי במחפורת ומי במרתף יהודי. הגטו גודר בתיל דוקרני, ונשמר עשרים וארבע שעות ביממה בידי נוצרים מקומיים, אשר מהם הורכבה המיליציה הגרמנית. בעת שעקרנו מן העיר לגטו הותר לקחת חפצים ומעט מזון, אך לא ריהוט.

אשתו של יעקב מוזיקנט (כלתו של שמעון הכליזמר), איבדה ליד השער חמישה רובל זהב בעת המעבר. גרמני הבחין בכך, וגזר דין המוות בוצע לאלתר. האישה הייתה מוטלת במשך עשרים וארבע שעות, היהודים נאלצו להביט, לקבל דוגמה, מה קורה ליהודי המחזיק ברשותו זהב.

החלו פרשות חדשות ליהודים: הקמת יודנרט מחדש, תשלומי כופר, מסירת פרוות לגרמנים, הליכה לעבודה. בתמורה העניקו הגרמנים 100 גרם לחם ליום לאיש. כך התענו, עבדו וחיו כמעט שנה בגטו, עד בוא השעה הקודרת וקץ הקיבוץ היהודי בלונניץ.

ביום ה' באלול תש"ב אספו את היהודים הנותרים והובילו אותם. למרבה הצער לא נותרה מהם נפש חיה להעיד על הטרגדיה. כולם הובלו אל דרך פינסק. לפני הגשר הירוק, בצד ימין מאחורי הסוללה, מצאו מנוחת נצח קדושינו, ילדים, נשים וגברים שנותרו.

אורכו של קבר האחים כ-80 מטרים.

לונניץ הייתה נקייה מיהודים. גם העיירה עצמה חרבה. אין בתי יהודים, אין בתי כנסת, אין ספרייה יהודית.

בהיותי בלונניץ בפעם השנייה, הלכתי שוב לחפש יהודים. קודם שקרבתי לרחוב ברודילובקה שמעתי הלמות בנפחיה של זליג. ראיתי שם גוי עומד ומכה בקורנס. הוא היורש של זליג הנפת. לבי נחמץ מצער ומכאב גדול. הלכתי משם, לא הייתי מסוגל להיות עוד בלונניץ.

נפגשתי עם מכרים גויים. כולם הביעו כביכול את צערם על החורבן היהודי. למעט סניוקוביץ, מי שהיה נושא המכתבים, שפגש אותי בלבביות כנה ובדמעות בעיניים.

מתוך הפרק: חורבן לונניץ, ע' 176 – 180.

יעקב בויםן הסוף המר

בימים הראשונים של יולי 1941 כבשו הגרמנים את לוניניץ. מיד לאחר כיבוש העיר גויסו לעבודה כל הגברים בני ארבע-עשרה ומעלה. הובילו אותם לעבודה לכאורה, וכולם נורו ונקברו בקבר אחים. נותרו רק אחדים: חייטים וסנדלרים. הנשים והילדים שנותרו לא ידעו על גורל הבעלים והאבות. זמן קצר לאחר מכן נכלאה האוכלוסייה היהודית שנותרה, נשים וילדים, בגטו בשכונת החולות. הם התמודדו עם צרות קשות: רעב, קור עבודה קשה. על כל אשמה, ולו הקטנה ביותר, איים עליהם עונש מוות. נשים רבות וילדים, מתו ונקברו בגטו, בגינות. בראש הגטו עמד האוקראיני סקוביי, שגר כל השנים בלוניניץ וחי בקרב יהודים. בשנת 1942, ביום ד' באלול, בערב, נודע ליהודים כי סמוך לבית המטבחיים החדש נחפר בור גדול; הם הבינו כי למענם הוכן, אך לא היה לאל ידם לעשות דבר. הם אפילו לא חשבו על התקוממות, משום שהיו נשים וילדים בלבד, וגברים בודדים – חולים ומוחלשים. למחרת, ה' באלול, בשעה חמש בבוקר, חוסל הגטו. כל היהודים הובלו אל הבור, צוו להתפשט, נורו בקבוצות והושלכו אל הבור. פעוטות עד גיל שנתיים נרצחו לאלתר; הרוצחים אחזו בהם ברגליהם וניפצו את ראשיהם הקטנים אל עמוד. בלא אבחנה אם הפעוט חי עדיין השליכוהו אל הבור. הנוצרים מן העיר התבוננו בדם קר והתנפלו לחטוף בגדי יהודים. העיר נותרה יודנריין – נקייה מיהודים.

לאחר שלוש שנות שלטון גורשו הגרמנים, ביולי 1944, מלוניניץ בידי הצבא האדום. קודם בריחתם שרפו הגרמנים את העיר, תוך שהם מפוצצים את הבניינים הגדולים ביותר. יהודים שבו אל לוניניץ, 14-15 אנשים סך הכול. הם חיפשו ומצאו את קבר האחים של הגברים, הנשים והילדים וגידרו אותו בתיל דוקרני ובעמודי מלט שהתגוללו בשדה. כשנשאלו השכנים הנוצרים מה אירע, הסבירו כי הם לא ראו ולא שמעו דבר, אין להם דבר לספר. אך אצל כל אחד ב"כפר" [מקום בו גרו גויים, רחוב צרקובנה] נראו רהיטים וכלי מיטה של יהודים. חלק גדול בטרגדיה היהודית בלוניניץ היה לנוצרים המקומיים, התושבים הקבועים.

הדם היהודי השפוך תובע נקמה!

מתוך הפרק: חורבן לוניניץ, ע' 181.

צבי זמודיאק על קבר קדושינו בלוניניץ

למחרת פרוץ מלחמת גרמניה-רוסיה, ב-23.6.1941, גויסתי. ב-8 ביולי, כבר הייתי בחזית. ב-12.9.1944 נפצעתי קשה בג'רוכוב, סמוך לוורשה, וחברי, צבי ביילין, מת ב-8 בפברואר לאחר שנפצע פצעים קשים סמוך לברלין.

לאחר שהייה קצרה בבית חולים באתי אל לוניניץ ביום שישי 1.3.1946 לעת ערב. פגשה אותי שכנה נוצרייה, קריצ'וניחה מרחוב ברודילובקה, וסיפרה לי הכול מאל"ף עד ת"ו. היא סיפרה לי גם מי משארית הפלטה נמצא בעיר והיכן הם שוהים.

אני מתחיל לשוטט בעיר: אין בתי יהודים, אין בתי מדרש, ספרי התורה שרופים, אותיות פורחות באוויר, והיהודים, שכתבו את ספרי התורה, האמינו בתורה, למדו אותה, תמכו בלומדי התורה – הם כולם טמונים בכמה בורות בפאתי העיר – נרצחו באופן מבזה ונקברו בעודם חיים. זו תורה וזה שכרה? יום שישי, שעת בין ערביים, אין זכר למה שהיה פעם עיירה יהודית. אני משתרך על פני מה שהיו רחובות יהודים, חורבן ביתנו נראה מזעזע! אני פוגש את יצחק מוצ'ניק (של קיסרל), הוא מספר לי הכול. אני פוגש גם את חיים ליכטנשטיין, חיים-זליג רזניק, יצחק בלאושטיין, הרשל של ישראל-פרץ [הולצמן], זליג פיאלקוב הסנדלר, הם סברו כי אני כבר מת ולפתע אני כאן.

בשבת הלכנו להתפלל אצל הניך, בנו של גרשון פינחסוביץ', שם היה מניין, ספר תורה וכמה טליתות. בעבר התפללו בכמה מניינים, משום הצפיפות בארבעת בתי המדרש, עתה היה המקום מרווח, מכל יהודי העיר היה מניין מתפללים אחד. הניך היה פצוע ברגלו השמאלית, וגיסו, בניה גולמן (בנו של משה מן הכפר וולקה) ברגלו הימנית. הם נותרו נכים.

ביום ראשון הלכנו לבית העלמין, אל קבר הקדושים, רוחבו כ-40 מטר ואורכו כ-100. הוא גודר בתיל דוקרני בידי הבאים היהודים הראשונים, שחשו כי זו חובתם הקדושה. כאן נטמנו נשים וילדים וגברים זקנים, שנותרו בגטו עד החיסול הסופי ב-1942, כי בגברים ירו עוד ב-1941. מיררנו בבכי והצטלמנו. את הכיתוב על הקבר רשם משה פלושניק, שגר סמוך לבית הכנסת הורודוק.

הייתי אצל שכנים נוצרים והם סיפרו לי "בדמעות" מה עשה היטלר, בסיוע איכרים מקומיים, ביהודי לוניניץ. אצל כל איכר היה הבית גדוש, רהיטים, כלי אוכל, לבוש יהודי. הגויים גרים בבתים היהודים שנותרו, וזועקים כי נותרו עוד יהודים רבים.

עזבתי את לוניניץ ולאחר חודשים ארוכים של נדודים באתי לארץ ישראל.

שטייען: (1) לייבל דענענבערג (2) הערשל האַלצמאַן, (3) מיכל הופליק, (4) יצחק בלאוושטיין (5) מאַטל גוטליב, (6) יצחק מוטשניק, (7) חיים ליכטשטיין, (8) רישע־גולמאַן—פינחסאָוויטש, (9) הענאַך פינחסאָוויטש, (10) זעליג פּיאַלקאָו, (1) אַ סטאַלינער יינגל, (6) אַ לאַכּווער יינגל, יאַשע גולמאַן פון לונין, זיצן פון לינקס: צבי זמורדיאק, אַ מיקאַשעוויטשער און אשר רעזניק.

עומדים: (1) לייבל דננברג, (2) הרשל הולצמן, (3) מיכל קופליק, (4) יצחק בלאוושטיין, (5) מוטל גוטליב, (6) יצחק מוצ'ניק, (7) חיים ליכטשטיין, (8) רישה גולמן-פינחסוביץ, (9) הניך פינחסוביץ, (10) זליג פיאלקוב, (L) נער מסטולין, [לפניו] חסיה גולמן-אלפניר, (S) נער מלחווה. יושבים משמאל לימין: צבי זמורדיאק, בן מיקשביץ, אשר רוניק

[לפי מידע שהעביר רוני דרבסקי חלו שינויי זהווי קלים ביחס למקור]

מתוך הפרק: חורבן לוניניץ, ע' 182 – 183.

שמואל גרשטיין אשר עבר עליי

לאבי משה הייתה בלונינייץ נפחייה קטנה. הוא עבד קשה, מחשכה עד חשכה. את הילדים שלח ללמוד ב"חדר". אני, בנו הבכור שמואל, למדתי אצל המלמד ר' ישראל-פרץ הולצמן. בן שלוש-עשרה נאלצתי לעזוב את "החדר" וללכת לעבוד, לסייע לאבי העני, כדי שלילדים היותר קטנים יהיה מה לאכול ויוכלו ללמוד. כעבור זמן קצר החמיר המצב. לא הייתה עוד עבודה אצל אבי, החלטתי אפוא לנסוע לעבוד בפניסק ולשלוח את שכרי לאבי ולשני אחיי ושתי אחיותיי. המעסיק שלי בפניסק, יוסף צ'רינסקי, היה איש טוב מאוד, עבדתי אצלו עד 1939, כשהרוסים שחררו את רוסיה הלבנה ואת אוקראינה.

פורסמו צווים שאסרו לעבוד אצל אחר, כל אחד חייב לעבוד לעצמו. ואכן, במהרה קיבלתי פקודה לעזוב את פניסק תוך עשרים וארבע שעות. שבתי אל אבי האביון. הסתדרתי בעבודה במועצה כנפח העיר. לא חלף זמן רב והחלה המלחמה עם הגרמנים הארורים. ביום ראשון בבוקר, 22.6.1941, דיווח הרדיו כי הארץ במצב מלחמה. הציבור החל להתקבץ ברחובות הצדדיים כי המטוסים הגרמנים צילמו את העיר. כעבור ימים אחדים גייסו את כל הצעירים לצבא, אותי, בתור נפח העיר, השאירו בעבודתי.

ביום שישי, 27.6.1941, ניצבו הגרמנים במרחק לא רב מפניסק. כל בעלי התפקידים מפניסק באו בריצה אל לונינייץ. כשעמדה הרכבת האחרונה לצאת לרוסיה פרצה בעיר מהומה, ונשמע בכי של נשים וילדים. ביום שישי בבוקר אמר לי אבי: "לך בני, הכן את העגלות עם הסוסים, שנוכל לצאת לדרך, אל רוסיה". יצאתי מן הבית בלי לדעת כי זו הפעם האחרונה שאני רואה את הוריי ואת אחיי. בבואי למועצה ראיתי את המנהלים ממהרים לרכבת, רצתי גם אני והתיישבתי בקרון. שמחתי שאני בורח מן הכנופיות של היטלר. השמחה הייתה שמחת שווא. גירשו מן הרכבת את כל אנשי לונינייץ, ואני בכללם. לא ידעתי מה לעשות ורצתי למועצה לרתום את סוסי לנסיעה. אז ראיתי את אסוני, אין סוסים ואין עגלות. חשבתי כי הוריי נסעו בלעדיי. צירפתי אליי את חבריי, אשר צ'רטוק, מנכדיה של דינה, ואת אבא קודמן, ויצאנו להשיג את ההורים. במשך כל יום השישי, 27.6, רצנו עד בואנו אל ז'דקוביץ', עיירה בצד הרוסי. עם שני חבריי, אשר צ'רטוק ואבא קודמן, החלטנו להעדיף מוות מקליע רוסי מאשר מידי גרמני. כשירדה החשכה הצלחנו להתיישב בקרון מגויסים שנסעו לעיר הומל. בהומל פגשנו את לייזר

מיאסניק, את אהרל בלכר מברודילובקה ועוד בחורים אחדים. דבקנו זה בזה כאחים. זה היה הטרונספורט הראשון שהתפנה לסטלינגרד, שם שהיתי חודשיים ופגשתי את יעקב גולדשמידט ואת שני בניו של ברומברג. באוקטובר 1942 גייסו אותי לצבא, לחמתי למען השחרור. בשנת 1944 שוחררתי מן הצבא בדרך מקרה, והייתה לי אפשרות להיות הראשון הנוסע אל לונינייץ. נסעה אתי בחורה, פייגל לוצקי, מן הכפר וולקה שלייד קוז'נהורודוק. בבואי, לא הכרתי את העיר. היא הייתה חרבה, הרוסה, דממת מוות שררה סביב. לא אנשים, לא בתים, שממה וריק. מבתי היהודים לא נותר זכר.

בלכתי ברחוב שלנו, צרקובנה, מעבר לכנסייה, הרהרתי איך למשול ברוחי, שלא להבהיל את הוריי. כשקרבת לבית אבי לא הכרתי את המקום; הוא היה מגודל עשב וטחב. בבית עמד גוי זקן ועישן מקטרת. בראותו אותי היה זה כאילו ראה את מלאך המוות. הלכתי העירה לחפש זכר ליהודי אחד לפחות. פגשתי משפחה אחת, שהייתה עם הפרטיזנים, ונכנסה ראשונה אל העיר. הם היו מן העיירה לנין, שם משפחתם שוסטר, יודל, בשה והילדים, הם ניצלו בהצטרפם לפרטיזנים. נודעו לי מהם דברים רבים על לונינייץ ועל העיירות השכנות. כראשון השבים אל לונינייץ עלה בידי להחזיר לעצמי חפצים אחדים מן האיכרים, שלקחו הכול מביתנו. לא חלף זמן רב וגייסו אותי לכריית פחם במכרות רוסטוב על הנהר דון. נפרעו ממני משום שביקשתי להשליך את הגוי מבית אבי. במכרות עלה על דעתי להירשם בשם אחר כדי שאוכל לברוח, אך לברוח לא הצלחתי. הכרתי רופא מקיב (יהודי), והוא רשם אותי כנכה דרגה שנייה. קניתי משקפיים בעלי דיופטר גבוה ושוחררתי כמי שסובל ממחלת עיניים. תוך זמן קצר שוחררתי מן המכרות אך בשם האחר, שבו הייתי רשום: גרשטיינסקי אלכסנדר מטווייוויץ'. שוב חזרתי אל לונינייץ, כנכה דרגה שנייה. פגשתי בן של סנדרוק השמש, את גולמן, את אשר צ'רטוק, את ברל קודמן ועוד חברים. עתה נפרעתי אני מן הגוי וגירשתי אותו מביתי.

קודם כל לקחתי אליי את אשר צ'רטוק, את שתי הנערות טריבון ואת דודו של אשר צ'רטוק, דוד. התייצבנו לגדר את קבר האחים. עבדתי בזה שישה שבועות, עד אשר גידרנו את כל הקברים בהם מוטלות הנשים, על הדרך לפינסק, מרחק שני ק"מ מלונינייץ, סמוך לבית הקברות הפולני. שם היה עלינו לגדר שלושה צדדים בלבד משום שזה היה במרחק מטר אחד ממסילת הרכבת. לאחר מכן גידרתי את קבר

הגברים, 100 מטר אורכו, 50 מטר רוחבו. יום תמים חפרנו, לעומק של שני מטר, עד אשר מצאנו את המקום, ואז גידרנו בעמודי מלט ותיל דוקרני, כדי שפרות או סוסים לא ידרכו במקום הקדוש. גידרנו את הקברים וגם את בית העלמין הישן שהגדר שלו הייתה הרוסה.

החלטתי לעזוב את העיירה, לאן שיישאוני רגלי, ובלבד שלא להישאר על האדמה העקובה מדם, שהייתה קבר להורינו, ילדינו ואחינו. טרם נסיעתי לפולין כאזרח פולני, נפגשתי עם רבקה יוסילבסקי מפוהוסט, מי שהייתה אשת בן של לייבל בְּרֶבְדָּה. היא הייתה בביקור אצל הוריה בפוהוסט, והובילו אותה לשחיטה עם ההורים והילדים. היא סיפרה כי ירו בהוריה לעיניה וגם בילדה הקטן. בה ירו בראש והיא נפצעה. השליכו אותה אל הבור כמו את כולם, על גופה השליכו גופות נוספות. בתום הירי, ירו לאורך הבור בנשק אוטומטי. היא נפצעה אז ביד. הייתה שעת בין ערביים, והגרמנים לא נחפזו לכסות את הבור. בינתיים ליקטו את חפצי ההרוגים. בלילה התאושה מעט, זחלה מן הבור והחלה לרוץ עירומה בשדות. היא רצה כל הלילה עד עלות השחר, עד שנתקלה ברועה קטן, שהסתיר אותה במשך חמישה ימים בתוך ערמת שחת. הוא הביא לה מזון ומשקה וגם לקח מאמו בגדים בלא ידיעתה והביא לה, עד אשר בא שוטר ותפס אותה. היא התחננה אליו שיירה בה מיד ולא יוביל אותה אל הגסטפו. הוא אמר בשחצנות: "עוד אקבל תמורתך מדליה!" בתמורה ליהודי שנתפס קיבלו כסף רב. הוא הביא אותה לכפר, נעל אותה באורווה שלו והתפאר בפני חבריו: "מחר אקבל כסף רב תמורתה וגם נראה כיצד יורים בה". היא שמעה הכול באורווה. בלילה החליטה לברוח. מיד טיפסה על המתלים, תלשה קרש בגג וברחה ליער, שם פגשה פרטיזנים והייתה עמם עד לשחרור.

פילסתי לי דרך לפולין, במחשבה על ארץ ישראל. מפולין באתי לאוסטריה בתור יווני, לאזור האמריקאי – לינץ. שם ביליתי שנתיים, יחיד מכל משפחתי, גלמוד כאבן. מצאתי לי חבר לחיים – את אשתי, וילנאית מליפובקה, גם עליה עבר הרבה בבונקרים. הודות לשנתיים שעבדתי קשה למען ארץ ישראל, באתי לארץ בקלות. פניתי לתל אביב לחפש עבודה. ברחובות תל אביב פגשתי בן לוניניץ, שהביא אותי לארגון. קיבלו אותי יפה, לא ידעו במה לעודד אותי, וסידרו לי דירה ועבודה.

הכותב נהרג בתאונת עבודה בחיפה.

מתוך הפרק: חורבן לוניניץ, ע' 184 – 187.

זאב גולדשמידט על נודדי

עם פרוץ מלחמת גרמניה-רוסיה עבדתי כמדריך בצוות להגנה אווירית באזור שלנו, לכן הייתה לי אפשרות לנוע בעיר בחופשיות, הן ביום והן בלילה. איש לא ישן, ציפו שהנה שוב יתקפו המטוסים הרצחניים, ושוב יהיה צורך לקחת את הילדים הרדומים ולרוץ אל המרתף.

ב-25 ביוני גברה הפניקה, כשבאו לפתע אל העיר כל אנשי הממשל האדמיניסטרטיבי מפינסק. מהם נודע לנו כי האויב נמצא כבר במרחק 10 ק"מ מפינסק. על העיר ירד תשעה באב, נשים התעלפו, גברים צמו ואמרו תהילים, זקן ונער בכו. הרוחות נרגעו מעט כשהתברר כי הגרמנים עודם רחוקים מפינסק 60-70 ק"מ, וליד פינסק צנחו צנחנים בלבד. אנשי הממשל שבו על עקבותיהם והציבור נרגע. זה לא נמשך זמן רב. הרגיעה נקטעה כשנתקבלה הפקודה לפנות את בני המשפחה של פקידי הממשלה. משפחות יהודיות רבות מיהרו לארוז ופנו לעבר הקרונות שהוכנו במיוחד, אך למרבה הצער נאלצו כולם לשוב ממורמרים, משום שלא קיבלו מקום ברכבת. היהודים האדוקים בעיר החליטו לא לזוז ממקומם, מחשש לייסורים פיזיים מורליים בדרך הקשה הארוכה.

1941.6.29 נותר בזיכרוני כיום העגום בחיי. ביום זה עזבה את לוניניץ הרכבת האחרונה, שהוכנה למען הנהגת המחוז. למרות שהיו לי פרוטקציה ומקום מובטח ברכבת, החלטתי הייתה נחרצת: להישאר עם הוריי ומשפחתי. אינני יודע מה היה סופי אלמלא לחצו של אבי ובכייה של אמי היקרה: שאעשה עמם חסד ואסע. שעות אחדות קודם שעזבתי את לוניניץ עוד זכיתי להתראות עם אחי, שהיה בשירות צבאי עם בחורים אחרים מן העיר. הוא וְשָׁקָה גנדלר (בנו של נח גנדלר) השתחררו וחמקו מידי הגרמנים, והלכו ברגל מבריסק דרך שדות ויערות, עד בואם אל לוניניץ.

באתי לרוסיה לאזור סטלינגרד, שם פגשתי בני לוניניץ שהצליחו לעזוב את העיר: נח פלקסמן ואשתו, חצקל ויוסל ברומברג, ליזר מיאסניק, שני בניו של בליאכר, אבאלה קודמן (בנו של ברל הקצב), משה-יהודה קריקון, יצחק-אריה בן של זלוטניק עם קרובים מז'יטקוביץ'.

לאחר שלושה חודשי עבודה בקולחוז גויסתי ונשלחתי לחזית סטלינגרד. עברתי שם את כל הקרבות, ובנס יצאתי מהם שלם.

השלבים הבאים בצבא היו קלים יותר, אך לא מצאתי מנוח לנפשי בהיותי גלמוד וחרד לגורל משפחתי שנותרה בידי היטלר.

לבסוף בא היום הגדול. עיירת, שהתגעגעת אליה, שוחררה ב-1944 מידי הרוצחים הגרמנים. מיד פניתי אל המפקד שלי, במקרה יהודי, וקיבלתי חופשה לבקר בלוניניץ. הייתה לי תחושה כי עונג גדול לא יהיה לי מחופשה זו, אך מעולם לא תיארתי לעצמו את החורבן הגדול שמצאתי בבואי אל הפינה הביתית. מיד עם בואי נתקלתי בדממת מוות ששררה ברחובות לוניניץ החרבים, אשר הותירו רושם של בית קברות הרוס. היהודי הראשון שפגשתי בעיירה היה ברל קודמן (הקצב) ולאחר מכן את מיירים סנדרוק (בן השמש) ואת גברת רישקה גולמן מלונין, האישה היחידה שנותרה מגטו לוניניץ.

האישה סיפרה כדלקמן: לאחר שהרגו את הגברים, הקימו גטו לנשים, והותר להן לקחת עמן חלק מחפצי הבית, מה שהועיל להן לימים להמיר בלחם ובתפוחי אדמה. גברת גולמן ניצלה הודות לכך שביום בו רוקנו את הגטו הסתתרה בתוך תנור, כשדלתו סוככת עליה. משם הלכה ליער.

הנכסים-ורכוש של היהודים נבזזו בידי הגויים מן העיר ומן הסביבה. כשתמה המלחמה, ב-1945, החלטתי לעזוב את ארצות הגלות הארורות, מקום בו כל שעל אדמה ספוג בדם יקרינו והקרובים לנו ביותר.

יצאתי לדרך קשה וארוכה, חצייתי גבולות וימים, ולאחר נדודים ארוכים באתי דרך קפריסין למולדתנו היהודית הישנה.

מתוך הפרק: חורבן לוניניץ, ע' 187 – 188.

קוז'נהורודוק

אחי אבא [יוסף זאבי] היישוב היהודי

השוק בקוז'נהורודוק, מימין הכנסייה הפרבוסלבית [אוסף]

קשה לקבוע מתי ראשיתו של היישוב היהודי בקוז'נהורודוק, משום שאין בידנו פנקס קהילה ומסמכים אחרים. אך אין לנו ספק כי היישוב היהודי התקיים כ-400 שנים. בית העלמין הישן, המצבות הישנות, סיפורי זקנים וגם בית הכנסת הישן הקר – הם עדות לקדמות היישוב היהודי.

בקורות הקהילה היהודית של פינסק אנו קוראים: "בשנת 1679, כשפרנסי פינסק לוו מן המנזר של להישין (שהשתייך לבית הספר הישועי לכמרים של פינסק) 1,500 גולדנים למען הקהילה והיהודים הגרים בפינסק ובעיירות השכנות". בין היישובים האחרים כקולקטיב להלוואה נמנים: לחוביץ', קלֶצֶק וגם קוז'נהורודוק. כלומר, בשנת 1679

הייתה קהילה יהודית בקו'נהורודוק והוטל עליה מס. בשנת 1766, בין היישובים הסורים, שסירבו לשלם מס לקהילת פינסק והכריזו על עצמאות, נזכר גם השם קו'נהורודוק. על בסיס זה נוכל לשער כי קו'נהורודוק קיימת 400 שנים, ואין זו הגזמה. בשנת 1897 נערך ברוסיה מפקד כללי, בשנה ההיא חיו בקו'נהורודוק 1,597 יהודים.

האוכלוסייה היהודית בקו'נהורודוק חיה ברובע נפרד, שהחל בגשר ונמשך לאורך הרחוב הארוך עד קצה "החולות". הבתים בעלי גגות הקש והשרפות התכופות, לא שינו אותה כמעט עד לארבעים השנים האחרונות. אלמלא התחרות העזה עם לוניניץ וההגירה לאמריקה לא היה מעמדה של קו'נהורודוק כעיר מתדרדר במהירות כה גדולה.

מרבית האוכלוסייה היהודית היו אנשי עמל, ובזיעת אפם הרוויחו ביושר את לחמם. חלק גדול מהם שהו במשך השבוע בנכר, מחוץ לעיר, כחוטבי עצים, נסרים, סנדלרים, דייגים, ובאו הביתה לשבת לראות את המשפחה, לנוח וליהנות מעונג שבת.

כך ניהלה קו'נהורודוק את החיים.

ע' 202.

א' ל' בשנים האחרונות

בתקופת הממשל הפולני התדרדרה קוז'נהורודוק כליל. בית הכנסת הגדול, מיצירות הבנייה שהיו מלאכת מחשבת, ושני בתי כנסת נוספים העידו כי היה במקום יישוב יהודי גדול בעבר. גם בית העלמין אישר זאת.

לאחר השרפות קטנה העיירה, התרוששה, נדכאה, והיישוב היהודי בה הצטמק משנה לשנה. בשנים הראשונות לממשל הפולני היגרו רבים לארגנטינה.

היו בקוז'נהורודוק ארגונים ציוניים כמו "החלוץ", "החלוץ הצעיר", וחברים רבים מצויים היום בארץ ישראל. בשנות ה-30 [של המאה ה-20] כשנקטעה העלייה לארץ ישראל, השתרר גם בעיירה שלנו שקט.

החיים בעיירה היו קשים, הדאגה לפרנסה ניכרה בכל תחום. חנוונים ובעלי מלאכה ספורים הצליחו להסתדר בעבודה במפעל לייצור לבידים של מיקשביץ', האחרים היו יוצאים לכפרים כחייטים וסנדלרים. ביום שישי לעת ערב הייתה מחצית העיירה שבה לשבת. ובמוצאי שבת – שוב לעבודה. דור המבוגרים חי כך, התאים עצמו לגורל, ולא חשב על הגירה או על העתקת מגורים לעיר אחרת.

הנוער לעומת זאת חיפש מוצא, דרך לחיות. מוסד החינוך היחיד היה בית הספר הפולני העממי. הנוער התאמץ להתקדם, שאפו להסתדר בחיים, אך האבטלה שררה במקום, וציפו לימים טובים יותר.

כאשר באו הבולשביקים, התעוררה העיר מעט. הנוער השתוקק לבנות לעצמו חיים. רבים קיבלו משרות ממשלתיות, היו למורים, נסעו אל העולם הרחב וקמו לתחייה מורלית ופיזית, אך מלחמת העולם שמה קץ לכל.

ע' 203 – 204.

משה אקרמן קומץ זיכרונות

בית הכנסת הקר

בית הכנסת הקר היה בחצר בית הכנסת, מוקף בתי מדרש מכל עבריו.

בית הכנסת הקר [אוסף]

היה לו ארון קודש מגולף, מלאכת מחשבת, והגלריה מצוירת מיני חיות כמו שור הבר והלווייתן, עם "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ". האמינו כי לא תשלוט בבית הכנסת אש, משום שהעיירה חוותה שרפות רבות ובית הכנסת לא ניזוק. כשקרבה שבת פרשת בהעלותך, הלך השמש ביום שישי מבית לבית ואסף נרות חלב; וידעו כי בית הכנסת יואר. הקירות היו מכוסים פרוכות, ויענקל הכליזמר וחברתו באו לפני מנחה לבית הכנסת וניגנו מרש. המנהג היה קיים עד בוא הרב החדש אשר ביטל אותו, על מנת שהנשים לא יאחרו חלילה להדלקת נרות.

בערב יום כיפור פיזרו
 כמות הגונה של קש על
 הרצפה, שלא יצטננו
 האנשים, הרי עליהם
 לעמוד יממה תמימה על
 הרצפה. במשך ליל כל
 נדרי לנו יהודים זקנים
 בבית הכנסת, אמרו את
 "שיר הייחוד" וכל ספר
 תהילים. לילה שכזה
 ביליתי אף אני עם סבי
 בבית הכנסת.

ארון הקודש [אוסף]

כליזמרים

בעיירה לא השתמשו בשמות משפחה, לכל משפחה היה כינוי:
 כליזמרוקעס, נחמנצוקעס, ברייניוקעס. הכליזמרוקים כללו את יעקב
 הכליזמר וחבורתו ואת בניו. נחמנצוקים – נחמן-יעקב, ששמו שימש
 כינוי למשפחה. משפחתנו השתייכה לברייניוקים, על שם סבתא בריינה
 ובעלה דוד. וכך היה: מנשה בן דוד של בריינה, פייוול בן דוד של
 בריינה, וילדיו של פייוול – אהרן פייוול דודס בריינעס כלומר: אהרן בן
 פייוול בן דוד של בריינה וכך הלאה. והיו גם סבתא צ'ירל וסבתא
 שושה-חנה. על שמן קראו: משה של סבתא צ'ירל.

בעת אירוע שמחה בעיירה, חתונה, ברית, הייתה השמחה כללית,
 משום שכולם בעיירה היו קשורים ומחוברים. לקראת חתונה בעיירה
 הלך יעקב הכליזמר אל המחותן, לבוא עמו להסדר בדבר נגינה
 בחתונה. במוצאי שבת ובשבוע החתונה באו יעקב ותזמורתו לנגן
 ניגוני מזל-טוב נאים לכבוד הכלה והמחותנים. היו מתקבצות נערות,
 קרובותיה וחברותיה של הכלה, וכל אחת מהן קיבלה מאביה מטבע
 לריקודים. הנערות רקדו קדריל או פולקה, וכך בילו את הערב. ביום

החתונה באו הכליזמרים אל המחותן, נטלו רשימת הקרובים והמכרים, והיו הולכים כמעט מבית לבית לנגן ניגוני מזל-טוב נאים לכבוד המחותן. החתונה עצמה הייתה פרק לעצמו: מושיבים את הכלה, מובילים את החתן לכסות את הכלה, לאחר מכן החתן-כלה בבית הכנסת. מקום מיוחד תופסת סעודת הערבית של החופה. זו סעודה טעימה, וכטוב הלב ביין מנגנים לכל מחותן מזל-טוב נאה ולבסוף קורא אחד הכליזמרים: צד הכלה, צד החתן, אל השולחן! מתנות דרשה! זה ודאי שריד מן העבר, כשהחתן נשא דרשה בעת סעודת ערבית של חופה וקיבל מתנות על דרשתו הנאה. עם הזמן התרוקנה הדרשה מתוכן ונותרו רק מתנות הדרשה, כל הנוכחים נתנו, איש כפי יכולתו. היו גם שנהגו בערמה: קרעו רובל נייר רוסי לשניים, ושניים נתנו כל אחד מחצית הרובל והכריזו כי כל אחד מהם נותן רובל מתנת דרשה. לבסוף מנו את הכסף והכליזמרים קיבלו אחוז מסוים גם מכספי מתנות הדרשה. כך ניהל יענקל הכליזמר ביד רמה את שלטון הכליזמר שלו בעיירה. עד שקמה חבורת צעירים, שלמדו אף הם מעט מוזיקה, והוקמה תזמורת שנייה. בין שתי התזמורות פרצה מלחמה. אך מי רצה להתעמת עם יענקל הכליזמר? הדברים הרחיקו לכת, שילמו למחותן על מנת שיסכים לנגינת התזמורת השנייה. המלחמה נמשכה זמן-מה עד אשר עשו שלום ביניהם והתאחדו לתזמורת אחת.

מחלוקות ומריבות

העיירה הייתה מורכבת ברובה מבעלי מלאכה עניים מכל המינים, שעבדו שמונה-עשרה שעות ביממה כדי להשתכר פת לחם יבשה ולחסוך מחצית הרובל או חמישה גולדנים לשבת. עם זאת היה פנאי לנהל אינטריגות ומחלוקות – חסידים עם מתנגדים, חסידי הורודוק עם חסידי סטולין. היו שני שוחטים, דוד-בר מחסידי הורודוק ואהרקה מחסידי סטולין. חסידי סטולין לא אכלו כמובן מן השחיטה של דוד-בר, וחסידי הורודוק – משחיטתו של אהרקה. ועוד, במשך זמן-מה התנהלה מלחמה עם החברה קדישא, שכללה יהודים מזדקנים שניהלו ביד רמה את שלטונם, ולא הכול זכו לחדור אל חברתם. קם לייב-וולף פצ'ניק, מנהיג הדור הצעיר, ועשה מרד. היות והחבורה הוותיקה לא הייתה רשומה כחוק, עשו הצעירים משפט, עם החתימות הנחוצות, ושלחו לשלטונות המחוז, שאישרו אותם כחברה החוקית. התלקחה מלחמה בין החברה הוותיקה לחדשה. היה מקרה שמת יישובניק [יהודי כפרי] עשיר, קמצן, החברה קדישא הוותיקה התכוננה לזכות בתשלום נאה.

הלכו החדשים וסיכמו על סכום נמוך יותר. המלחמה בין שתי החברות נמשכה זמן ממושך, עד שהזקנים נכנעו לדור הצעיר ועשו שלום ביניהם.

שלום המשוגע

הייתה בעיירה רשות מקומית עם סטרוסטה [ראש יישוב] נוצרי, קמו אנשים שלא היו מרוצים מן ההנהגה המקומית, ומנהיגם, צדוק-אליה, יחד עם דודי, שלום המשוגע, שהיה מסוגל לשגע את העיירה כולה, ושני אלה חרצו משפט, עם חתימות נחוצות, חלקן אמתיות חלקן מזויפות. זייפו את חתימת הסטרוסטה, שהוא מאשר את כל החתימות, שלחו למחוז וביקשו להחליף את הנציגים. במחוז נפל חשד על פסק הדין, והוא הוחזר לרשות לחקירה ודרישה. ברשות גילו מיד של מי התעלול, ומיד אסרו אותם והעמידו למשפט, אך בני ישראל הלא רחמנים בני רחמנים הם, שחררו אותם בערבות עד למשפט בבית הדין המחוזי. הודות לפריץ, קזימיר שְׁצ'יט, שהיה אחד השופטים המושבעים הכיר את שלום, בוטל המשפט ושחררו אותם.

ע' 204 – 206.

מקס שניידרמן לוס אנג'לס **שנות נעוריי**

בשנת 1904-5 היגרתי לאמריקה, הייתי בן תשע-עשרה, אך זיכרון העיירה נותר עמוק בלבי. אף שמעט חייתי וביליתי בקוז'נהורודוק, יודע אני דבר אחד, קוז'נהורודוק הייתה עיירה ענייה ויפה, ולה הנהר שלה, טחנת מים והבוברוינה – חורשה יפה וריחנית עם עצי אלון ואורן גבוהים.

[אוסף]

זקנים נהגו לספר כי מסילת הרכבת אמורה הייתה לחצות את קוז'נהורודוק, אך היה צורך לשחד מנהל מסוים. למרבה הצער היה סכום השוחד כה גבוה שלא היה ברשות העיירה כולה. כך נותרה קוז'נהורודוק בלי רכבת, והסנדלרים, החייטים והנגרים הלכו אל לוניניץ לחפש פרנסה. חלקם העתיקו לשם את מגוריהם, אך האוכלוסייה הענייה נותרה בקוז'נהורודוק, והאנשים חיו זה מזה, מן הגויים ומן הכפרים השכנים. ארבע פעמים בשנה היו ירידים. בחורף היו ניקולה וטרויצה (כך כונו הירידים) וגם בקיץ היו ניקולה וטרויצה. איכשהו התקיימו. לאמתו של דבר לא היו האנשים בעלי הוצאות גדולות. ההוצאות היו על לחם ותפוחי אדמה. מתפוחי אדמה הכינו מאכלים שונים. זכור לי כי היו מבשלים תפוחי אדמה בטעם דגים, דגים לא היו בסיר, נהגו לפורר אל תוך הסיר פתותי בצל ופלפל חריף וכינו את התבשיל: תפוחי אדמה בטעם דגים.

היו בקוז'נהורודוק שני רבנים ושני שוחטים; שוחט של הרבי של הורודוק ושוחט של הרבי של סטולין. מספר המתנגדים היה מועט אך

היה להם רב מתנגד, ר' איצ'ה, מבני הרב של לחווה; רב משכיל מאוד וחכם. הרב, ר' איצ'ה, לא חי מרבנות, הייתה לו חנות אריגים. בעניין שוחט לא הקפידו היהודים המתנגדים ואכלו מכל השחיטות; בדרך כלל לא הפגינו את היותם מתנגדים. אך באשר לתפילה בבית המדרש זמדיש – של שכונת החולות, היו לא אחת התכתשויות.

למדני העיירה היו קלמן של שלום ודוד כצמן. קלמן היה סוחר תבואה בכפר צנה (כפר קטן סמוך לקוז'נהורודוק), דוד כצמן היו רצען. לעתים נהג ללכת לשבועות אחדים, סבב בין כפרי גויים לעשות עבודות רצענות למען הגויים: לתקן מושכות, סמלונים, רצועות סמלון. הם נהגו ללמוד עם פשוטי העם בשבת, בבית הכנסת, סביב שולחן גדול, וסיפרו בשעת מעשה מעשיות יפות ומלבבות על רבנים גדולים ומשלים בעלי מוסר השכל, ועינגו את לבבות היהודים העניים, אנשי העמל.

זקני קוז'נהורודוק, מימין: קלמן ריטרמן, זליג שטיינברג, דוד כצמן

אהבה מרובה מדי מצד יהודי קוז'נהורודוק כלפי יהודי לוניניץ לא הייתה, משום שקינאו. היה דבר אחד שיהודי קוז'נהורודוק היו בטוחים בו, לאחר מאה ועשרים יצטרכו להם יהודי לוניניץ. בית העלמין היה בקוז'נהורודוק; ומעולם לא הערימו יהודי קוז'נהורודוק קשיים על מתי לוניניץ.

בית העלמין בקוז'נהורודוק [אוסף]

בבית הכנסת הקר היו ציורים שונים על התקרה ועל הקירות. היה גם ארון קודש מגולף וכחמישים ספרי תורה, גדולים,

בינוניים וזעירים. בשמחת בית השואבה בערב, היו כליזמרים מנגנים בבית הכנסת. בית הכנסת נראה כמבצר, גבוה ועם כיפות.

סבא רבא שלי, יענקל הכליזמר, ישב שם בקרן זוית, ליד כותל המזרח, והתפלל. בהיותי נינו הבכור תמיד הלכתי עמו לתפילה. הוא היה בן משפחה קרוב של הרב של דויד-הורודוק, משורש המגיד מצ'רנוביל. בנערותו, כבן להורים מן המעמד הבינוני, למד מוזיקה וחובשות. בהיותו יתום קיבל עליו את מקצוע הכליזמר כפרנסה. היה איש נדיר, בעל צדקה גדול. נפטר בשנת 1896. גם סבתי בשה הייתה בעלת צדקה גדולה ופרנסה עניים. מדי יום חמישי נהגה לצאת, להתהלך בעיר ולאסוף מזון למען עניי העיירה, גם ארגנה נשים אחרות לעזרה. לא רק משל אחרים ליקטה, גם משלה חילקה. כך נהגה גם כשעברה אל לוניניץ. מובן כי חלוקת חלה לשבת נעשתה בסתר, שלא לבייש יהודים עניים.

עיירה קטנה שפיעמו בה לבבות יהודיים.

ע' 207 – 208.

ב' סילברשטיין שישי ושבת בקו'נהורודוק

בקו'נהורודוק החל ערב שבת ביום חמישי בבוקר. כבר אז היו אנשים מתחילים לדאוג: מאין ייקחו לשבת? מעט מאוד משפחות בקו'נהורודוק לא נזקקו להלוואה לשבת. כסף רב לא הוציאו יהודי קו'נהורודוק לשבת.

בעזרת השם קנתה כל אישה כמה ליטרות קמח, נתח בשר עגל, היו שכינו זאת "הבלים"; נשים אחרות קנו חלק של ראש או רגל לצ'ולנט, כי את בשר הבקר הובילו הקצבים שלנו אל לוניניץ. למרבית השבתות היו גם דגים. מליטרות הקמח הספורות אפו נשות קו'נהורודוק קודם כל פֶּלְצֶלֶךְ – לחמניות שטוחות בזקות פרג ובצל קצוץ – לארוחת הבוקר ביום שישי, וגם כיסן ממולא גרגרי יער שחורים או מרקחת אחרת, שלוש חלות גדולות, חלות קטנים לנערים, וגם תבנית עוגיות.

הנשים שלנו לא שכחו גם את עניי העיירה, והוסיפו לאפייה שתי חלות לעניים. עונג גדול התענגו על מצוות הפרשת חלה, אפיית חלות, ריסוק, מילוי ובישול דגים, הכנת הצ'ולנט והטמנתו בתנור, וגם קוגל היה חובה לשבת.

דבר לא היה קשה מדי לנשות קו'נהורודוק לכבוד שבת. בישלו ואפו, שטפו את הרצפה, מירקו את הפמוטים, תלו וילון נקי על האח, פיזרו חול צהוב סביב לבית. מלאכתן הופרעה תכופות בידי עניים ונשים שהלכו ללקט חלות לשבת למען עניים, או בידי יהודים שהלכו ביום שישי לבקש למען גמילות חסדים, תלמוד תורה, חברה תהילים ועוד עניינים חשובים. ניחוח השבת נישא באוויר.

אנשים הניחו את עבודתם וסגרו את חנויותיהם. אלה שעבדו או סחרו בכפרים ובלוניניץ שבו הביתה לשבת. אחדים הולכים לבית המרחץ להתרחץ, בקיץ – אל הנהר, אנשים לובשים בגדי שבת. השמש שוקעת, אימהות מברכות על הנרות. לאחר הדלקת הנרות נושקות האימהות לילדים על ראשיהם ואומרות: "שבת שלום". מרקל קורא וצועק: "לבית הכנסת!" בית הכנסת מטואטא, המנורות כולן דלוקות, השולחנות מכוסים מפות נקיות, בפמוטים על העמוד דולקים נרות חלב. מתפללים מנחה, מוקדם עדיין לקבל שבת, יהודים אחדים קוראים שיר השירים, הצעירים שומעים חדשות ממי שבאו מלוניניץ. לבסוף מקבלים פני השבת והשמש עורך קידוש. לאחר הקידוש הולכים להזמין אורחים לשבת. הולכים הביתה. לאחר סעודת הערב נהגו בני

הנוער לצאת לטייל. האבות הציצו בספר או קראו את פרשת השבוע והאימהות קראו טייטש-חומש.

בשבת, השכם בבוקר, הייתה הגויה באה לחלוב את הפרה, בחורף גם הייתה מסיקה את התנור, מסירה את הפמוטים מן השולחן בתמורה לפיסת חלה, שהייתה דבר גדול.

בבתי הכנסת של קוז'נהורודוק נהגו להתפלל בנוסח ספרד. היו תקופות בהן הייתה מחלוקת בדבר נוסח התפילה – נוסח ספרד או נוסח אשכנז – כמסתבר ניצח נוסח ספרד.

לאחר סעודת השבת נהגו המבוגרים לחטוף תנומה, אחרים ישבו על כיסא במרפסת הכניסה המחופה זכוכית או על מדפי הישיבה הצמודים לבית ושוחחו. הצעירים טיילו אל טחנת המים בחורשת בוברוינה. זוגות היו אומרים כי הבוברוינה מעט רועשת עבורם, והלכו לטייל ברחוב החצר [של הפריץ?] אל הגן וגם בזהוריה. המבוגרים נהגו לומר פרק תהילים לאחר השינה. נשים נהגו לסיים את פרשת השבוע ולקרוא טייטש-חומש. שוב הלכו לבית הכנסת, שם לימד מישהו חומש עם רש"י בפני הציבור.

האפלולית יורדת, מוקדם עדיין להתפלל מעריב, עדיין אין רואים שלושה כוכבים. חבורת הלצים, אף היא אינה מבטלת זמנה. בכניסה לבית הכנסת זמדיש ניצבה חבית מים והיו גם מגבות אחדות. טבלו מגבת במים והשליכו על פלוני, נתעוררה מהומה קלה, ובינתיים נשמע קול: "יש כבר שלושה כוכבים, אפשר להתפלל מעריב". קלמן של שלום, גבאי בתי הכנסת, מאותת, ומתפללים מעריב, מעריב של חול. השמש עורך הבדלה, קולו מהדהד: "המבדיל בין קודש לחול". החול קרב ואופף את כולם. ולאחר ההבדלה צריך להתכונן לדרך, לחפש פרנסה. לא ייפלא אפוא שאנשי קוז'נהורודוק לא אהבו את תפילת מעריב של מוצאי שבת ואת ההבדלה. אהבו את השבת, את החג, את השבת הסמוכה לחג, כשהבדלה נסמכה לקידוש; אף שהיה זה קידוש קשה [יקנה!], כדאי היה הדבר, כי למחרת – יום ראשון, היה חג.

ע' 208 – 211.

ב' סילברשטיין ניו יורק עיירת

בתי הכנסת שלנו, בית העלמין שלנו, בעלי הבתים שלנו, הזקנים והזקנות שלנו, ילדינו הקטנים בעריסות, כל אשר היה חביב עלינו, קדוש ויקר – הכול כלה ונהרס בידיים רצחניות.

בית הכנסת זמדיש [של שכונת "חולות"], בית הכנסת של חסידי סטולין, השטיבל של חסידי הורודוק, בית המדרש החדש, שבו התפלל הרב ולמד עם תלמידי הישיבה – אינם קיימים עוד. היכן בית הכנסת הגבוה הגדול – בית הכנסת הקר, שבצמוד אליו הוסיפו את בניין בית המדרש הקטן; בבית מדרש זה נמצא תלמוד התורה. את הרב כינו ר' לֶטְקֶס, מדוע קראו לו כך לא אדע, הוא גר בִּדְרֶבְנֶסְק. שמות מוזרים שכאלה, רבים היו בקוֹז'נהורודוק: די היינע [?], משיח האל, השד, בוק, הברון, התולעת.

בית הכנסת הגבוה נבנה בידי אמן גדול. מספרים כי בנה בחייו שלושה בתי כנסת, ובית הכנסת של קוֹז'נהורודוק זכה להיות אחד מן השלושה.

בית הכנסת הקר [אוסף]

יפה ומופלא היה בית

הכנסת. ארון קודש מפואר, ניכרו בו ביותר הגילופים הנאים, הצבעים הנהדרים והציורים מעשי ידי האמן. כחיים הם ניצבים לנגד עיני: החיות, המזלות, הכרובים.

בקוֹז'נהורודוק היה הר ששמו "הר הנשמה". ההר נמצא במרחק לא רב מבית העלמין. שם ההר עבר מדור לדור. אמרו כי תחת להר היה בעבר בית עלמין.

הכול חרב, והעיירה כולה הפכה לבית עלמין אחד גדול.

ע' 211 – 212.

מעשה שהיה

בעת ההיא, כשהנוער הרוסי התקומם כנגד הצאר, התארגן הנוער היהודי בקוז'נהורודוק [במפלגת פועלים יהודית] בונד. ביניהם היו נחמן-איציק ציפרשטיין, בנו של חיים הגבוה; ואשר של חנה-ביילה (טריבוק). נחמן-איציק למד בעיר יקטרינוסלב וידע רוסית. המשימה הראשונה של הצעירים הייתה לארגן את הפועלים ולהיאבק למען יום עבודה בן שמונה שעות. איצ'ה של קויפמן היה גם מן הנואמים וממארגני המפלגה. נחמן-איציק, היה זה שבא אל דודו משה-יהודה (חייט נשים), והשבית את הנערות מעבודה. הדבר הותיר רושם בעיירה והחלו להתירא מפניו. כשביקש חיים הגבוה להעניש את בנו ולקחתו הביתה, חבט בו איצ'ה של קויפמן בכפפת ברזל. הדבר הפחיד את יהודי קוז'נהורודוק עוד יותר, אפילו אמי הסתירה את מעילו של אבי בחבית תפוחי אדמה כשביקש ללכת לאחת מן האספות שלהם.

בעת ההיא היה אצל הפריץ שצ'יט בדבורץ יהודי בשם מאיר לוצקי. הפריץ התחשב בדעתו של מאיר בכל עסקיו; הוא מאוד אהב אותו. הדבר חרה לפרוקופ, מנהל חצר הפריץ, אשר קינא במאיר. שעה שהיו שניהם לבדם הרג פרוקופ את מאיר.

הבונדיסטים נהגו להסתתר, ותמיד ניתן היה להיתקל בהם בדרך. בדיוק לאחר שביצע את הרצח הבחין פרוקופ באשר של חנה-ביילה בדרך. מיד עלה על דעתו להאשים את אשר ושני בחורים יהודים נוספים בכך שדרשו ממאיר כסף וכאשר השיב את פניהם ריקם, הרגו אותו אשר ושני הבחורים. אשר ושני הבחורים נאסרו, הגויים של דבורץ העידו כי ראו את אשר הורג את מאיר. יהודי קוז'נהורודוק ולוניניץ אספו כסף ושכרו עורך דין טוב, אך בשל הפעילות המהפכנית נשלחו אשר והבחורים לעבודת פרך.

הורי נחמן-איציק הלבישו אותו בבגדי אישה, ובעזרת חברו, וולפקה של חיה-שרה של צבי, העבירו אותו את הגבול. במונטריאול קנדה הפך לרוקח עשיר. רבים אחרים התפזרו לכל עבר בארצות שונות. איצ'ה של קויפמן נאסר אך שוחרר. בין שתי מלחמות העולם התגורר בלוניניץ, ונותר נאמן לאידאליים שלו. אשר של חנה-ביילה, שב מעבודת הפרך לקוז'נהורודוק עם פרוץ המהפכה הרוסית, 1917, עם יד משותקת מרוב סבל וצרות. מנהיגי המהפכה החדשה לא היו לרוחו של אשר, משום

שהיה מזוהה עם השמאל. משלא מצא את חבריו משכבר הצטרף לשורות הקומוניסטים והלך עמם כשעזבו את לוניניץ. המשפחה לא שמעה עליו עוד מאז.

פרוקופ מדבורץ התחרט לימים על השקר שהעליל על אשר. הוא סיפר לגויים את האמת אך איחר את המועד. אביו של אשר מת, אחיו היה באמריקה, היהודים בקוז'נהורודוק היו עסוקים בדאגה למחר.

(את הסיפור סיפרה לי רישקה של אלישבע, אחותו של נחמן-איציק).

ע' 212 – 213.

יוסף זאבי (וילק) אנשי העמל של קוז'נהורודוק

קוז'נהורודוק הייתה עיירה של אנשי עמל. את פת לחמם השתכרו בזיעת אפם. חלק גדול מהם היו יוצאים ביום ראשון עם שחר, כמעט תמיד ברגל, לכפרים השכנים בהם עבדו אצל איכרים כרצענים, חייטים, סנדלרים. שבוע תמים התגוללו בבית הגוי, בקיץ לנו באורווה. סבלו במשך השבוע, חיו על פת לחם יבש וירק. כך עד יום שישי. ואז שב כל אחד מהם אל משפחתו. טוב במעט היה מצבם של אלה שעבדו בכפרים בהם התגורר יישובניק יהודי. שם ניתן היה לטעום מעט תבשיל. היו גם מתי מעט שעסקו בדיג, פרשו רשתותיהם על הנהרות הורין ופריפיאט. הדייגים העיקריים היו בני משפחת דרבסקי. חלק הארי של בני העיירה נמשך אל לוניניץ, ביניהם היו חוטבי עצים שבנו בתים. אפשר לומר כי חוטבי העצים של קוז'נהורודוק בנו את הבתים הנאים והגדולים בלוניניץ, בעזרת הקבלנים הידועים בעת ההיא: לייב-וולף פצ'ניק ויעקב קשטון, רק ביום שישי היו שבים הביתה.

שני טיפוסים נותרו עמוק בזיכרוני, אחד מהם יוסל זקלמן או כפי שכינהו בקוז'נהורודוק: יוסל קאנאס [?]. קטן קומה, זקנקן קטן, הקדיש כמעט את כל חייו לכפר בוסטין. הוא היה רצען. מדי יום ראשון נהג ללכת ברגל, לתקן אצל איכרים סמלונים, רסנים, אוכפים וחפצים נוספים. יוסל לא היה מסוגל ללכת ללא שק או צרור על גבו. שמעתי פעם את אבי אומר:

”למה אתה חוסך פרוטות ואינך נוסע בעגלה, ואם אתה הולך ברגל, למה לך לשאת על גבך צרור?”

”שוול, האמן לי – השיב – לי קל וטוב יותר ללכת ברגל מאשר לנסוע בעגלה. הדרך הרי שלי היא, ברגליי כבשתי אותה; בעיניים עצומות אמצא את דרכי אל בוסטין. והאמן לי, אני לא מסוגל ללכת בלי צרור על הגב. כשאני הולך בלי שק על הגב אני חש שחסר לי משהו, זה לא הולך אחרת.”

יוסל היה בעל מידה טובה ונאה: תמיד עליז ושמח, אופטימיסט מושבע. כשהיה אבי אומר לו:

”עד מתי תתגולל אצל הגויים שלך בבוסטין, היכן הגבול?”

תשובתו הייתה: ”מה חסר לי? די טוב לי, הלוואי בעתיד לא יותר גרוע.”

כל חייו לא היה בשום מקום ולא ראה דבר אלא את בוסטין ואת לוניניץ. קפוטת השבת שלו וכובעו הצהיבו והוריקו מיושן. פעם אחת בא בנו להתארח בחג והביא לו קפוטת וכובע חדשים, הוא התרעם:

"אין על מה לבזבז כסף? הקפוטת והכובע שלי עדיין שלמים, אפשר להסתדר בלי חדשים".

בזקנותו החלו ארבעת בניו מסנט לואיס, אמריקה, לשלוח לו כסף מדי חודש, וכתבו לו שלא יעבוד עוד, הם ישלחו לו דמי קיום:

"אבא יכול להרשות לעצמו לחיות בשלווה ולא לעבוד".

הוא לא קיבל את ההצעה. "מה משמע להתהלך בטל? אני לא מסוגל לחיות אחרת. אדם, כל עוד יש בו כוח חייב לעבוד".

פעם שלחו לו בניו כסף מיוחד, על מנת שיצטלם וישלח להם את תמונתו. נטל יוסל את אשתו, דודה שפרינצה, הם באו אל לוניניץ בבגדי שבת, וביקשו שיובילו אותם "לעשות תצלום". מחשש לאבד חלילה את שלושת הרובלים שלקח עמו, אחז בהם כל הזמן בידו. וכך הצטלם בעודו אוחז בידו בחזקה בשלושת השטרות.

טיפוס שני של איש עמל הגון ושמח בחלקו היה לייבה לטוכה, או כפי שאמי כינתה אותו: לייבה של דוד מנשה. לייבה היה איש שקט ושליו, מילה רמה לא נשמעה מפיו, לא בבית, לא בעבודה ואף לא בבית המדרש. כל חייו עמל קשה, אך לא בפרך. מתקו לו לישת טיט והגשת לבנים אצל מוטֶשֶׁה פרפלוצ'יק, הקבלן הראשי להנחת לבנים ובניית בתי אבן בלוניניץ.

לייבה היה קטן קומה ובעל זקן צהוב ארוך. גם הוא נהג לצאת כל יום ראשון עם שחר בקיץ, ברגל, אל לוניניץ לעבודה, והיה שב הביתה ביום שישי לשבת. היה לו זוג מגפיים גדולים כבדים מעור פרה, שהיה מושח אותם בעטרן לשבת. ואפילו על מגפיים אלה חס. בלכתו ברגל, נשא אותן על כתפו והלך יחף. להערה כי הוא עלול חלילה לפצוע את רגליו השיב:

"הרבה יותר קל לי ללכת, וחופץ מזה, מישהו אומר לי לרוץ? הרי אפשר ללכת בנחת, ועיניי היכן הן?"

שנים ארוכות עבד בחומר ובלבנים כמו היהודים במצרים, אך היה שמח בחלקו. בעבודה, כשצעקו הבנאים:

"לייבה, הגש לבנים, תן טיט!"

הוא לא התרגש: "תיכף, עוד מעט" – הייתה תשובתו.

לא הועילו צעקותיהם, הוא עשה את מלאכתו בלא חיפזון, בשלווה ובנחת. כותונתו ופניו היו רטובים מזיעה, אך לייבה לא התלונן על עבודתו, מעלות השחר עד שקיעת החמה. פעם שמעתי את אמי טוענת כלפיו ואומרת:

"לייבה, לייבה, עד מתי תישא לבנים ותלוש טיט? תלמד כבר להניח לבנים, מה יהיה עליך?"

לייבה השיב: "ומה רע לי כך?"

לייבה לטוכה היה איש שלו. התפלל בבית הכנסת זמדיש, מקום בו היו תכופות מחלוקות ומריבות על עליות. תפילה ליד העמוד וענייני בית מדרש אחרים לא הטרידו אותו. הוא עמד לו בפינתו ואמר תהילים חרש. בביתו גם כן היה שקט ומסור לאשתו ולילדיו. לא היה מסוגל לשבת בטל מעבודה. גרף את החצר, ביקע עצים לכל השבוע, עזר, עשה, והכול בשקט הס.

אינני יודע אם היה אדם אשר חש עונג שבת כמו לייבה. שבת אכן הייתה שבת, ואנו, בני הדור הנוכחי איננו מסוגלים להבין זאת. זה היה במלוא מובן המילה עונג פיזי ורוחני של "שבת וינפש".

לייבע לאטוכא

והנה אפיזודה על לייבה. כידוע, היה לכל יהודי צ'ולנט וקוגל לשבת, עם הטעם והניחוח השבתי שלהם, ותכופות נוספה מעל: קישקע ממולאה. בלא זה, לא הייתה השבת שבת. פעם אחת בא לייבה הביתה ביום שישי וראה כי סיר הצ'ולנט עודו על המדף. הוא חשד באשתו שלא הכינה צ'ולנט וקוגל, והשבת תהיה נכלמת. אך לייבה לא אמר דבר לאשתו. בשישי לעת ערב הבחינה אשתו [אתל] כי לייבה עגום משום-מה.

"לייבה מה לך? אתה חולה חלילה? כואב לך משהו?"

"לא, דבר לא" – השיב לייבה.

אך כשהתעקשה שיספר לה את האמת, אמר:

"מן הסתם לא היה לך די כסף לשבת, לא קנית קישקע ולא הכנת צ'ולנט. מילא, אלוהים ימחל לנו".

"אוי טיפשוון – קראה בקול עליז – בדיוק להפך, שפתי לשבת זו צ'ולנט וקישקע כאלה, שכבר שנים ארוכות לא היו לנו".

"ולמה מונח סיר הצ'ולנט על המדף?" – שאל לייבה.

"מה אינך מבין? הסיר שלנו קטן לקישקע הגדולה שהשגתי. נאלצתי לשאול אצל חנה של בשקה את הסיר הגדול שלה. כבר תראה מחר".

והנשמה יתרה השבתית של לייבה מצאה את תיקונה ואת עונג השבת האמתי.

כך עבדו וחיו אנשי העמל שלנו.

ע' 213 – 216.

יוסף זאבי המעורר לאמירת תהילים

מוקדש לאחי דוד, ארגנטינה

קוז'נהורודוק ואנשי העמל שלה היו שם דבר. במשך השבוע עבדו קשה, רובם מחוץ לבית, בלוניניץ ובכפרים השכנים, אך בערב שבת שבו כל בעלי המלאכה הביתה, מיוגעים ומותשים, לנוח מעט ולאגור כוח לשבוע חדש. כמהו גם לרוחניות, ומצאו אותה בתפילה ובאמירת תהילים. חברה מיוחדת של אומרי תהילים הייתה בקוז'נהורודוק. עם שחר – בין אם ירד גשם, בין אם שרר כפור צורב – התעורר איש העמל משנתו ומיד לאחר הישמע הקול הקורא לו לאמירת תהילים, עזב את ביתו ומיהר אל חברת אומרי תהילים.

המעורר של החברה "אומרי תהילים" בקוז'נהורודוק היה סבי, ר' שלמה-לייזר [קובל] הנפח, שנודע בכינוי: המעורר לתהילים. במשך

השבוע כולו, בנפחיה שלו, הלם על גבי הסדן בקורנס או בפטיש. יהודי פשוט היה, שאף לא הבין את משמעות המילים, אך בעל לב יהודי חם, מלא אמונה ויידישקייט. ר' שלמה-לייזר לקח על עצמו את המשימה להיות המעורר לתהילים בחברתו. עשרות שנים מילא את חובתו הקדושה בשמחה ובמסירות נפש. גם בלילות גשומים וחשוכים הילך בסמטאות קוז'נהורודוק ועורר לאמירת תהילים. חשכה,

אין רואים אף לא כוכב אחד, הרוח נושבת, סתיו ויורד גשם – דבר לא ירתיע את ר' שלמה-לייזר, הוא אינו נבהל. המקל בידו, והוא הולך מבית לבית על פני בוץ ושלוליות מים וקורא: "עורו נא, קומו נא עם קדושים, קומו לעבודת הבורא! קומו לאמירת תהילים!" וקולו, לא רועם, חדר את קירות העץ של הבקתות הישנות בעלות גגות הקש. כל חבר בחברה "אומרי תהילים" התעורר, במיוחד בחודש אלול, בימי התשובה ואמר: "ר' שלמה-לייזר, אני שומע, אני בא".

סבי היה חסיד הורודוק נלהב, והיה נוסע, ונכון לומר, על פי רוב הולך ברגל אל הרבי. והרי מעשיות אחדות על הרבי ועל סבא.

פעם, בתקופת החורף, כשהנהרות כבר היו קפואים, הרבי הזקן, ר' יוסלה, ישב עם חסידים ושוחחו. לפתע שאל הרבי את החסידים:

"מה תאמרו על ר' שלמה-לייזר מקוז'נהורודוק?"

"ר' שלמה-לייזר הוא איש ישר מאוד השיבו החסידים – ובימי הקרה העזים ביותר הוא הולך להעיר לאמירת תהילים".

"אם כך טוב, אם ירצה השם" – אמר הרבי.

כעבור מחצית השעה נכנס ר' שלמה-לייזר אל הבית בו ישבו עדיין החסידים ואמר: "עלי לברך ברכת הגומל". הוא סיפר כי בעת נסיעתו עם גוי על הנהר הקפוא, נשבר לפתע הקרח, המזחלת, הסוס והגוי נפלו למים, והוא ניצל בדרך נס. עתה הבינו החסידים מה שאל אותם הרבי קודם לכן בדבר שלמה-לייזר. מאז ואילך הוא התפרסם בקרב החסידים.

סבא עבד גם מחוץ לקוץ'נהורודוק, במיוחד אצל הפריץ שצ'יט. הפריץ רחש לסבא אמון רב. הוא עשה למענו את העבודה ביושר ובמועד. באחד מימי שישי, שעה שעבד בחצרו של הפריץ, היו במקום פריצים אחדים, אורחים. בטיילם בחצר ראו יהודון בעל זקן לבן עובד אצל הפריץ. בהיותם אנטישמים גדולים אמרו לו:

"וכי חייב אתה להעסיק יהודון רמאי? הוא הרי לבטח גונב ממך".

"לא – השיב שצ'יט – זהו יהודון ישר, אין דומה לו באדיקות".

"כן – אמר פלוני – הוא אולי דתי, אך בתמורה לקופיקה ימכור גם את אדיקותו".

אך שצ'יט בשלו, שלמהקה לא יעשה זאת. הם התערבו: היות והיום יום שישי, ושלמהקה מסיים את עבודתו מוקדם מן הרגיל, כדי ללכת הביתה לשבת, ידרוש ממנו הפריץ לסיים את העבודה כולה בו ביום, אפילו לאחר הדלקת נרות. הפריץ, מלווה באורחיו, הלך אל סבא מיד ואמר לו בתקיפות כי עליו לסיים את העבודה עוד באותו היום.

"אדון רם ונכבד – אמר סבא – אתה, הפריץ, שכחת כפי הנראה כי יום שישי היום, ואני חייב ללכת בשתיים-עשרה הביתה, לשבת".

"תירוצים לא יועילו לך, שלמהקה, אתה חייב לעשות מה שאומר לך ולא אחרת". הפריץ הסתלק בכעס רב.

סבא המשיך בעבודתו ובלבו אמר: "הם לא יזכו לכך שאחלל שבת".

בדיוק בשעה שתיים-עשרה בא שצ'יט עם חבריו לראות מה יהיה עם הנפח. שלמה-לייזר העיף מבט בשמש וראה כי באה העת לאסוף את כליו וללכת הביתה.

"אדון רם ונכבד, אני חייב ללכת, אם ירצה השם, לאחר השבת אבוא לסיים" – כך פנה שלמה-לייזר אל הפריץ.

"לא – אמר הפריץ – אתה חייב לסיים היום, ובתמורה תקבל קטרינקה שלמה [מטבע כסף שהוטבעה עליו דמותה של יקטרינה הגדולה], אני חייב לנסוע בכרכרה מחר בבוקר".

"לא, הפריץ, אצלי שבת, אני יהודי, ואסור לי לעשות זאת".

הפריץ החל לאיים עליו כי לא ייקח אותו עוד לעבודה. אמר סבא בגאווה: "אתה אמנם אדון גדול ונכבד, אך יש פריץ גדול ממך, והוא האלוהים שבשמים, הוא בעיניי חשוב ויקר ממך. אתה רשאי אפילו להרוג אותי – אני לא אמשך לעבוד".

סבא חטף את אמתחתו ויצא לדרך. יותר לא העזו הפריצים להציק לו והניחו לו ללכת. לאחר השבת לא חשב עוד סבא ללכת לעבודה אצל הפריץ. כעבור יומיים, משראה שצ'יט כי הנפח שלו לא בא, הבין את הסיבה ושלח את רכבו עם עגלה מיוחדת להביאו לעבודה. בדרכס סיפר לו הרכב את כל סיפור המעשה, איך זכה הפריץ בהתערבותו עם חבריו. שצ'יט טפח בידידות על שכמו ואמר:

"בקש ממני דבר-מה ואתן לך".

"אני דורש לחורף 12 מטר עצי הסקה לבתי המדרש".

"טוב" – אמר הפריץ. ובחורף סופקו לכל בתי המדרש בקוזהוורודוק עצים להסקה.

סבא תמיד סיפק לבתי המדרש עבודות ברזל וכל מה שנדרש. בבוא להתארח בלוניניץ הביא עמו תמיד מתנה לבית הכנסת הוורודוק: הביא מגרדת לניקוי הבוץ מן הנעליים, מתלים למגבות, פמוטים פשוטים.

ר' שלמה-לייזר התאלמן בשנות החמישים לחייו, אך סירב להתחתן בשנית, לא רצה לעולל זאת לאשתו, חוה שלו. אימא הייתה מספרת כי סבתא חוה הייתה יפה מאוד, סבא התאבל עליה זמן ממושך. כ-12 נשים במשפחתנו נשאו את השם חוה, וכולן יפות. היו לו ארבע בנות ואף לא בן אחד, והדבר הטריד אותו מאוד. כדי להבטיח לעצמו קדיש, גידל את אחיינו משה-לייב, שנקרא על שם אביו. הוא לימד אותו את מקצועו ומסר לו מחצית ביתו. עד 1912 גר עם בתו, מאשה וברוך דרבסקי, אך כשהעתיקו מגוריהם אל לוניניץ, עבר גם הוא אלינו אל

לוניניץ. מאוד אהבנו אותו. גם בהיותו בלוניניץ לא שכחו אותו אנשי קוז'נהורודוק; בכל שמחה, במיוחד שמחה אצל חסידי הורודוק, היה הוא בראש. ככל החסידים ידע אף הוא לשתות כוסית, אך ככל שניסו החסידים לשכרו, לא עלה הדבר בידם. הייתה לו ברכה מאת הרבי – אמרו החסידים – שלעולם לא ישתכר.

אציין אפיזודה נוספת שאירעה עם סבי בלוניניץ ומאפיינת אותו. סבא עישן תמיד, ללא הפסק, מקטרת עם טבק. באחד הימים, בלכתו מבית המדרש, אוחז תחת בית שחיו את הטלית ותפילין, נפלט גץ מן המקטרת על הטלית. סבא לא חש בזה, בגלל עשן המקטרת, אנשים מן הצד הבחינו וכיבו את האש. בבואו הביתה, כשפרש סבא את הטלית, ראה ארבעה חורי חריכה גדולים. הוא פרץ בבכי כילד: "אבוי לי, אני איאלץ לשכב בקבר בטלית מטולאת". לא ניתן היה להרגיעו, שתהיה לו טלית אחרת. ברוב רוגזו השליך את המקטרת ארצה חטף גרזן וריסק אותה. חלף יום, חלפו יומיים, ראינו כי סבא הוא לא האדם שהיה, הבנו כי רצונו לעשן ואין לו במה. הוא התבייש להודות בכך. הבאנו לו מקטרת חדשה עם חבילות טבק אחדות והנחנו תחת כרו. סבא התפייס וחזר לעשן.

מות נכדו הבכור, שעיהלה שלו [ישעיהו וילק], על כך ע' 8 בספר הזיכרון] – שנפל בראשית מלחמת העולם הגדולה, כשהוא מותיר אישה וחמישה ילדים – דכדך אותו מאוד והוא חלה. תמיד סיפר על מספר הקיסרים שהוא האריך לחיות אחריהם, והתפלל לחיות גם אחרי ניקולאי, אך תפילתו לא נתקיימה. הוא נפטר בתחילת דצמבר 1916, חודשיים לפני המהפכה הרוסית, והובא לקבורה בלוניניץ.

ע' 217 – 220.

יוסף זאבי הכליזמרים

הכליזמרים – כך כינו אותם. שם משפחתם הרשמי הוא עד היום מוזיקנט. המשפחה היחידה בלוניניץ ובקוז'נהורודוק שעסקה במוזיקה. הכליזמרים היו משפחה גדולה וענפה, כולם נולדו בקוז'נהורודוק ולאחר מכן עברו אל לוניניץ. ראש המשפחה היה ר' יעקב, שנפטר ב-1896. בהיותו יתום עני, לימד עצמו לנגן. כשהתחתן וזכה לילדים, הקים חבורת כליזמרים משלו, שניגנה בכל החתונות והשמחות בקוז'נהורודוק: שמחת בית השואבה, שמחת סיום התורה וכך הלאה.

בשקה, אשתו של ר' יעקב, נודעה כעוסקת בענייני הציבור מן הסגנון הישן. במיוחד התמסרה למצוות ציצית. השגיחה שילדי ישראל, נערי ה"חדר", לא ילבשו חלילה ציצית פסולה. ניגשה אל כל נער ובדקה אם הוא לובש ציצית כשרה, וכשמצאה כי חסר חוט, לקחה אותו עמה לביתה ושזרה לתוך ארבע כנפות שלו ציצית חדשה כשרה.

גם בלוניניץ היו הכליזמרים משפחת הנגנים היהודים היחידה בחתונות ושמחות. ראשם היה ר' שפסל-אליה, אשר במשך שנים ארוכות משך בקשת בכינורו. זה היה אצלו עיסוק צדדי, הם היו חובבי מוזיקה וביקשו להמשיך את המורשת האומנותית של אביהם ושל סבם. עיקר פרנסתם הייתה על ספרות. היו בלוניניץ מספרות אחדות של משפחת מוזיקנט, מונופול בידיהם. כמו את המוזיקה, גם את הספרות לא לימדו לזרים שלא השתייכו למשפחה. כדי למנוע תחרות בין הכליזמרים, שרר פטריוטיזם משפחתי של סיוע זה לזה. חלק מהם היו מחוננים בכישורים, ורובם אנשים נמרצים ובעלי יזמה. הכליזמרים לא היו רודפי כבוד. פעילי ציבור לא היו בקרבם, להוציא את משה-לייב מוזיקנט, שהיה גבאי שני קבוע בבית הכנסת הורודוק. ההגירה

לאמריקה הדביקה גם את הכליזמרים, רבים מהם היגרו לאמריקה עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. כך נחמן מוזיקנט, צ'רה-ביילה ומשפחתה הגדולה, זיידל ואחרים. אך עדיין נותרו מהם בלונינייץ עם ר' שפסל-אליהו, שעבד כל הזמן, גם בזקנותו. מדי יום ביומו הלך לעבודה בצעד מדוד, בקיץ בנעלי בית ובחורף בנעלי לבד חמות ומטפחת על צווארו. משקפיים על אפו המגושם, עבד עם המספריים והתער לגילוח, בניגוד לרצון ילדיו. הוא אמר:

"כל זמן שהידיים משרתות – צריך לעבוד".

אך כשביקש יהודי להתגלח אצלו, סירב.

"לא – אמר – זקנים של יהודים אני לא מגלח". ואכן לא גילח.

ע' 220 – 221.

יוסף זאבי הברון של קוז'נהורודוק

כשברא אלוהים את העולם, העניק לכל עיר ועיירה מתנה.

קוז'נהורודוק קיבלה – נוסף על מתנות הטבע: נהר, הר (הר הנשמה), יער (בוברוינה) – גם ברון. ואל תתפלאו כיצד זה בא לעיירה ענייה ברון. חכמינו אמרו: "איזהו עשיר – השמח בחלקו". לפי כלל זה היה הברון שלנו, המוכר בשם: יענקל ברון, איש עשיר למדי, עשיר אף מרוטשילד, כי לרוטשילד מן הסתם היו נוסף על עושרו גם דאגות, ויענקל ברון שלנו היה תמיד שמח בחלקו ומעולם לא היה מוטרד. היכרותי הראשונה עם יענקל הייתה בלוניניץ לפני כארבעים שנים [בראשית המאה ה-20].

ביום קיץ נאה בבואי מן ה"חדר", כאשר ישבתי לאכול ארוחה חמה, שמעתי לפתע את אמי מקישה בחלון וקוראת: "אוי, יענקל ברונצ'יק הולך". יענקל כפי הנראה לא שמע או לא הבין כי קוראים לו, והוא חלף על פני ביתנו. אמי יצאה החוצה, והכניסה את האורח פנימה בטרוניה:

"הייתכן? מה זה, אתה חולף על פני ביתי ואינך רוצה להיכנס אליי?" יענקל התנצל: "איידלה, לא ידעתי כי את גרה כאן, את הרי יודעת שאני מזדמן אל לוניניץ לעתים נדירות".

האורח לא הניח שיפצירו בו, והלך ליטול ידיו לפני האכילה.

הייתה לי אז הזדמנות להכיר את "הברון" של קוז'נהורודוק: יהודי קטן קומה, בעל זקנקן, לבוש מכנסים מטולאים, חפותים במקצת, ז'קט מרובב ומאובק, ללא כפתורים, רחב וארוך במקצת; לא נעליים אלא זוג קבקים וגרביים אדומים קרועים לרגליו, על הראש כובע קשה מקומט וישן.

ליד השולחן התנהלה שיחה ידידותית על קוז'נהורודוק: מה שלום פלוני ומה עושה אלמוני. מה שלום מריאשה? מרדכי של ריבה-בשה? ומה שלום חנה-רחל של סבתא רייצה? וכך הלאה. לאחר האוכל ניתנה לו נדבה נאה, עשר קופיקות, ונפרדו בידידות. יענקל הבטיח למסור פריסות שלום לכולם. כעבור שנים אחדות, בחול המועד – עונת הנסיעות לפגוש קרובים – בשהותי בקוז'נהורודוק, ניתנה לי הזדמנות להכיר טוב יותר את "הברון" ואת חייו. יענקל נולד בקוז'נהורודוק, אמו הייתה שושה-ינטה הנודעת. לא היה ליענקל מקצוע מיוחד, אלא

אחדים: דייג, נושא מכתבים, קורא תהילים. אם מכל אלה עדיין לא הייתה פרנסה, לא התנכרו יהודי קוז'נהורודוק לבן עירם. וכשנכנס יענקל הביתה, הציעו לו ברוחב לב וביד פתוחה תפוחי אדמה אחדים, סלקים, קלח כרוב.

זמן-מה היה יענקל נושא המכתבים הרשמי. הוא קיבל את המכתבים ממועצת המחוז וחילק אותם. אי-יכולתו לקרוא רוסית לא היוותה מכשול. בזמן הראשון קראו בפניו את הכתובת, לאחר מכן כבר זיהה בעצמו, לפי כתב היד, למי מיועד המכתב. כל אחד נתן לו פרוטה. למכתב מאמריקה – קופיקה, ולהודעה על כסף מאמריקה – חמש קופיקות. כך חי לו. בקיץ, בעתות פנאי, לקח את חכתו וקופסת תולעים והלך לנהר לדוג דגים, מזה היה לו גם פיצוי נפשי, משום שהיה חובב דיג. יענקל היה פטריוט גדול של קוז'נהורודוק, לעתים נדירות עזב את העיירה. על השאלה מדוע אינו בא אל לוניניץ תכופות השיב:

”אומר לכם את האמת, בקוז'נהורודוק אני חש עצמי טוב למדי ובן בית, למה אם כן ללכת אליכם, פריצי לוניניץ?”

וזו הייתה האמת. הוא חש בעירו כדג במים.

מספרים, כי כשהתכוון יענקל להתחתן אמרו לו:

”יענקל ומה בעניין פרנסה? אישה הרי צריך לפרנס”.

על כך השיב: ”זו דאגה קטנה. ברוך השם, יש דגים רבים בנהר ולחם אצל אנשים”.

ע' 222 – 223.

משה ציפרשטיין פרק אחרון

באחד בספטמבר 1939 החלה מלחמה העולם. ב-17 בספטמבר עזבה המשטרה את העיר, והרוסים נכנסו. פני היהודים אורו ונעשו בהירים יותר. כל אחד נעשה בעל ישות. החלו ללמוד וקיבלו משרות ממשלתיות שונות. אמרו כי מתכננים לבנות מפעל לזכוכית, מה שכמובן היה מעלה במהירות את רמת החיים בקוֹז'נהורודוק. אך החיה הגרמנית כבר השחיזה שיניים. הידיעות על המלחמה בשנת 1941 השפיעו מאוד על כולם. כל אחד ראה בעיניים פקוחות את חומרת העת. למחרת נפרדו צעירים רבים מקרוביהם והלכו לחזית.

הידיעות מן החזית היו רעות. מדי יום כבשו הגרמנים מחוזות חדשים. מדי יום, ואולי מדי שעה, פשטו שמועות חדשות. הגרמנים כבשו את פינסק, את הנצוויץ' [גנצוויץ']. לאחר כל ידיעה רעה השתררה דממת מוות בעיירה. היו דעות כי חייבים לברוח אל תוככי רוסיה, אך קשה לעזוב את הפינה האישית אשר בה נולדנו, התרגלנו בה לכל, והתקשרנו לכל דבר בעמל ובאהבה רבה.

לעולם לא אשכח את 5 ביולי 1941, כשעזבתי לנצח את קוֹז'נהורודוק, את הקרובים לי ביותר, זה לא היה קל.

בברית המועצות עבדתי בשדות חרקוב וקויבישב [סמר]. שלוש שנים חייתי בסמרקנד (מרכז אסיה), הייתה תקווה לניצחון ודאי, ואולי לאפשרות לפגוש מישהו בבית – זה העניק כוח להיאבק ולגבור על הקשיים.

בסוף 1944 כבר ידעתי את האמת המרה על החורבן היהודי. בכל זאת החלטתי לנסוע לפולין. ואיך אפשר לנסוע לפולין בלי לראות עוד את קוֹז'נהורודוק?

ב-15 בינואר 1946 באתי אל קוֹז'נהורודוק, העיירה נשתנתה לאין הכר. בתים רבים של יהודים נעלמו ממקומם, אחרים מפורקים למחצה. אין רואים פני יהודי, אין שומעים מילת יידיש. במקום בו היה בית הכנסת הגדול – נותר גל אבנים. מקומות אחרים מגודלים עשב. במקומות אחרים, בהם היו בתי יהודים, צומחת תבואה, לא ניתן להכיר כי היה כאן בעבר בית יהודי.

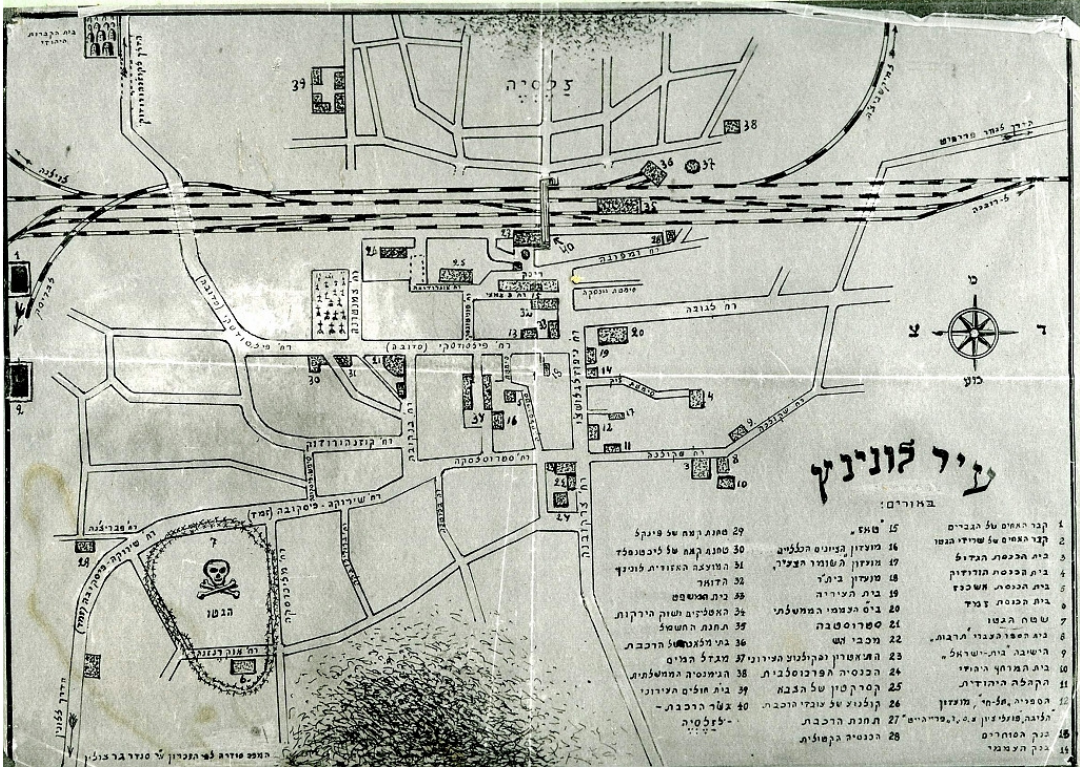
כל פינה מוכרת לי, כל מקום מזכיר לי דבר-מה. הלב היהודי שלי התכווץ והתעוות מכאב, ואינני יודע כיצד החזקתי מעמד בראותי את קבר האחים הגדול, אך האדם חזק מברזל.

מגטו קוז'נהורודוק נותר בחיים יהודי אחד בלבד – הרשל וילק, שפגשתי אותו לימים בצבא. הוא סיפר לי כי עוד אחדים ניסו לברוח אך הבחינו בהם ותפסו אותם.

הנפח מאיר קופרשטיין (הארוך, כינו אותו), הגרמנים רצו להשאירו בחיים על מנת שיעבוד למענם, הוא השתחרר מידיהם וקפץ אל הקבר החי.

ע' 223 – 224.

מפת לונוניץ

[אוסף]

מפת קוזהורודוק סכמה

בתוך רשמי מסע של לארי גאום [קישור בסוף הקובץ]

מראות לוניניץ נוספים

עבר

התצלומים והמידע עליהם הם מן האוסף של קהילות לוניניץ-קוז'נהורודוק, באדיבות רוני דרבסקי

סלילת רחוב פילסודסקי [אוסף]

תחנת כבאי האש בלוניניץ, 1917. לימים שימש המבנה כאולם לאסיפות ולהצגות [אוסף]

צומת הצלבים במפגש הרחובות שירוקה פיאסקונו (של חולות), סמוך לרחוב סטרוסלסקי - מן הרחובות הראשונים בעיירה [אוסף]

רחוב ליסטופדה, גרו בו יהודים ונוצרים [אוסף]

הווה

תצלומים משנת 2004, באדיבות רוני דרביסקי

תחנת הרכבת בלוניניץ

מבנה ששימש את בית הספר "תרבות"

בית יהודי, משקיף על כיכר העיר, ועליו סמלים יהודיים

גלעד – על קברי האחים
לוניניץ

באדיבות טטיאנה קונופצקיה, 2016

הגלעד בלונינייץ, פרטים, באדיבות סלי גרינברג, 2015

קז'נהורודוק

באדיבות רוני דרביסקי, 2004

הגלעד בקוץ'נהורודוק, פרט, באדיבות סלי גרינברג, 2015

תוכן עניינים

לוניניץ

8	התהוות היישוב היהודי	יעקב בוימן
11	לוניניץ, 25 השנים האחרונות	חיים רובינראוט
17	התנועה הציונית-סוציאליסטית	חיים רובינראוט
22	תנועת העבודה היהודית	יוסף בן שאול [זאבי]
25	על התנועה המהפכנית	לייב זולאר
27	איגוד בעלי המלאכה	חיים [רובינראוט?]
28	קואופרטיב החייטים	א' ברודילובקר
29	איגוד הקצבים	חיים
30	איגוד הסוחרים	בן משה-יוסף [חיים רובינראוט]
31	הבנקאות היהודית	יוסף לוינ [קוסיא]
33	הבריאות בלוניניץ ובקוזהורודוק	יוסף בן שאול [זאבי]
36	על חיי התרבות היהודיים	חיים רובינראוט
40	הספרייה היהודית הראשונה	דבורה קוטניק
41	שבת חסידים בלוניניץ	יעקב קולה
47	ד"ר יהודה גורביץ'	י' ז' [יוסף זאבי?]
48	מנחם לשצ'נסקי	חיים [רובינראוט?]
49	אשר סנדרוק	חיים
51	ליישקה אפשטיין	חיים
52	התקוממות הפטיש והמרצע כנגד המכונה	יוסף זאבי
54	זיכרונות מביתי הישן	אהרן סטכובסקי
57	ר' ישראל-פרץ הולצמן ור' אברהם-הירש קוטניק	דבורה קוטניק
59	אמי	יוסף זאבי (וילק)
61	שרה הרבנית	יוסף בן שאול [זאבי]
62	אברהמל משיח	יוסף בן שאול
63	הקבצן העלז	יוסף בן שאול
65	הרשלה שומר בית הקברות	אשר [פלוטניק?]
67	יוצאי לוניניץ קו'נהורודוק באמריקה	יוסף בן עדינה [זאבי]
71	החורבן	ליפא יוסילבסקי
76	הסוף המר	יעקב בוימן
77	על קבר קדושינו בלוניניץ	צבי זמודיאק
79	אשר עבר עליי	שמואל גרשטיין
82	על נדודיי	זאב גולדשמידט

קו'נהורודוק

84	היישוב היהודי	אחי אבא [יוסף זאבי]
86	בשנים האחרונות	א' ל'
87	קומץ זיכרונות	משה אקרמן
91	שנות נעוריי	מקס שניידרמן

94	שישי ושבת בקוֹז'נהורודוק	ב' סילברשטיין
96	עיירת	ב' סילברשטיין
97	רצח	דבורה קוטניק
99	אנשי העמל של קוֹז'נהורודוק	יוסף זאבי (וילק)
103	המעורר לאמירת תהילים	יוסף זאבי
107	הכליזמרים	יוסף זאבי
109	הברון של קוֹז'נהורודוק	יוסף זאבי
111	פרק אחרון	משה ציפרשטיין

קישור לספר הזיכרון הסרוק באתר הספרייה הציבורית בניו יורק

<http://yizkor.nysl.org/index.php?id=2301>

קישורים למפה ולתצלומי לוניניץ קוז'נהורודוק באתר השטעטל הווירטואלי

<http://www.sztetl.org.pl/he/city/luniniec/?view=1>

<http://www.sztetl.org.pl/he/city/kozangrodek/>

קישור לאתר הקבוצה בפייסבוק

<https://www.facebook.com/groups/1588410317851293/>

קישור לקהילה לינק של קוז'נהורודוק באתר JEWISHGEN

http://kehilalinks.jewishgen.org/kazhan_haradok/

קישור לרשמי מסע מאת לארי גאום, 1994

<http://www.jewishgen.org/Belarus/newsletters/luninets/Luninets/index.html>